

МЗМП

pic / PRAVNO-INFORMACIJSKI CENTER
NEVLADNIH ORGANIZACIJ

ПРИСТАП ДО ПРАВДА ВО РСМ

*Сеопфатна студија за политиките во областа
на пристапот до правда во кривичните,
граѓанските и управните постапки*

Скопје, Септември 2019

Овој проект е финансиран
од Европската Унија

Пристап до правда во РСМ

*Сеопфатна студија за политиките во областа
на пристапот до правда во кривичните,
граѓанските и управните постапки*

Издавач:

Македонско здружение на млади правници

Истражувачки тим:

Проф. д-р Татјана Петрушевска

Благоја Пандовски

Викторија Атанасовска

Боштјан Верник Шетинц

Катерина Кочковска Шетинц

Уредници:

Гоце Коцевски

Елена Георгиевска

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

347.921.8(497.7)(047.31)

342.722:341.24(047.31)

ПРИСТАП до правда во РСМ : сеопфатна студија за политиките во областа на пристапот до правда во кривичните, граѓанските и управните постапки / [истражувачки тим Татјана Петрушевска ... [и др.] ; уредници Гоце Коцевски, Елена Георгиевска]. - Скопје : Македонско здружение на млади правници, 2019. - 81 стр. : табели, граф. приказ ; 30 см

Фусноти кон текстот. - Други истражувачи: Благоја Пандовски, Викторија Атанасовска, Боштјан Верник Шетинц, Катерина Кочковска Шетинц. - Библиографија: стр. 73-79. - Содржи и: Анекс 1-2

ISBN 978-608-4843-21-4

1. Петрушевска, Татјана [автор] 2. Пандовски, Благоја [автор] 3. Атанасовска, Викторија [автор] 4. Верник Шетинц, Боштјан [автор] 5. Кочковска Шетинц, Катерина [автор] а) Бесплатна правна помош - Македонија - Истражувања б) Пристап до правда - Меѓународна регулатива - Истражувања

COBISS.MK-ID 111704074

Оваа студија е изработена во рамки на проектот Мобилни тимови за правна поддршка на поединци и семејства со ниски приходи, спроведуван од МЗМП во партнерство со ПИЦ Словенија, а финансиски поддржан од ЕУ. Содржината во оваа публикација е единствена одговорност на МЗМП и ПИЦ и не ги одразува ставовите на Европска Унија.

СОДРЖИНА:

Користени скратеници	6
Список на табели и графички прикази	7
ИЗВРШНО РЕЗИМЕ	8
Воведни забелешки	10
Дел 1: Пристап до правда – Поим и значење	12
1.1 Предизвици во дефинирањето на поимот пристап до правда	12
1.2 Пристапот до правдата - <i>stricto sensu</i>	12
1.3 Правото на пристап до правдата - <i>latto sensu</i>	13
Дел 2: Меѓународни стандарди за пристап до правда	14
2.1 Меѓународното универзално право	14
2.1.1 Универзалната декларација за човековите права на ООН	14
2.1.2 Пактот за граѓанските и политичките права и Пактот за економските, социјалните и културните права на организацијата на обединетите нации	15
2.1.3 Првиот факултативен протокол кон меѓународниот пакт за граѓанските и за политичките права	15
2.1.4 Список со универзални правни акти и политички документи во системот на ООН релевантни за пристап до правда	16
Дел 3: Европските стандарди и пристапот до правда (Европска Унија и Совет на Европа)	22
3.1 Пристапот до правда и пристапот на нови земји членки	22
3.2 Законодавство на ЕУ	23
3.2.1 Извори на правото на ЕУ	23
3.2.2 Обврски на државите членки во однос на законодавството на ЕУ	24
3.3 Бесплатната правна помош во законодавството на ЕУ	24
3.3.1 Правна помош во граѓански постапки	26
3.3.2 Правна помош во кривични постапки	28
3.3.3 Правна помош во административни постапки	33
Дел 4: Бесплатната правна помош во Република Словенија	35
4.1 Законска рамка на бесплатната правна помош	35
4.1.1 Видови правна помош	35
4.1.3 Правни прашања за кои не може да се одобри бесплатна правна помош	37
4.1.4 Корисници на бесплатна правна помош	37
4.1.5 Постапка и орган што одлучува по барањето за бесплатна правна помош	38
4.2 Правна помош во кривични постапки	38
4.3 Правна помош во управните постапки	39
4.4 Проценка на ефективността на словенечкиот систем за пристап до правда	40
Дел 5. Инструменти за олеснување на пристапот до правда во домашното законодавство	43
5.1 Кривични постапки	43

5.1.1 Правна рамка	43
5.1.2 Статистички податоци и примена во пракса	44
5.1.3 Идентификувани проблеми и препораки	46
5.2 Граѓански постапки	48
5.2.1 Правна рамка	48
5.2.2. Статистички податоци и примена во пракса	50
5.2.3 Клучни проблеми и препораки	52
5.3 Управни постапки и прашања	55
5.3.1 Правна рамка	55
5.3.2 Примена во пракса на инструментите за пристап до правда во управните постапки	56
5.3.3 Клучни проблеми и препораки	57
Дел 6: Финансирањето на бесплатната правна помош	58
6.1 Трошоци на бесплатната правна помош	58
6.2 Реализација на средствата наменети за бесплатна правна помош	58
а) Реализација на средствата за бесплатната правна помош од судскиот буџет	59
б) Бесплатната правна помош од буџетот на Министерството за правда	59
6.3 Анализа на трошоците за бесплатна правна помош	60
6.3.1 Трошок за бесплатна правна помош по глава на жител	60
6.3.2 Трошок по поединечен предмет	62
6.4 Заклучоци и препораки во однос на финансирањето на бесплатната правна помош	63
7. Завршни заклучоци и препораки	64
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	66
Анекс 1: Примерок од поднесените барања за слободен пристап до информации од јавен карактер до сите основни судови на територија на Република Северна Македонија	73
Анекс 2: Примерок од поднесеното барање за слободен пристап до информации од јавен карактер до Судски Совет на Република Северна Македонија	74

КОРИСТЕНИ СКРАТЕНИЦИ

ООН	-	Организацијата на обединетите нации
ЕУ	-	Европска Унија
ЕК	-	Европската комисија
ДФЕУ	-	Договорот за функционирањето на ЕУ
ЕКЧП	-	Европската конвенција за човекови права
ДЕУ	-	Договорот за Европската Унија
ЕСЧП	-	Европски суд за човекови права
КЗПЛП	-	Конвенцијата за правата на лицата со попреченост
СПЕУ	-	Судот на правдата на ЕУ
ЕНИ	-	Европски налог за истрага
UNHCR	-	Високиот комесар за бегалци на ООН
ZBPP	-	словенечки - Законот за бесплатна правна помош
ZPND	-	словенечки - Законот за превенција на семејно насилство
ZKP	-	словенечки - Законот за кривична постапка
БПП	-	Бесплатна правна помош
ЧП	-	Човекови права
ZUP	-	словенечки - Законот за општа управна постапка
DZ	-	словенечки - Законот за семејство
ZNP	-	словенечки - Законот за граѓанска постапка
РСМ	-	Република Северна Македонија
БНП	-	Бруто национален производ
ЗБПП	-	Закон за бесплатна правна помош
СЕРЕЈ	-	Европска комисија за ефикасност на правдата при Совет на Европа
ЗКП	-	Законот за кривична постапка
ЗПП	-	Законот за парнична постапка
ФПИОМ	-	Фонд за пензиско и инвалидско осигурување
ФЗО	-	Фонд за здравствено осигурување
ЗН	-	Законот за нотаријат
ЗИ	-	Закон за извршување
ЦСР	-	Центар за социјална работа
ЗОУП	-	Законот за општа управна постапка
ЗСТ	-	Закон за судски такси
АРС	-	Алтернативно решавање спорови
АКРСМ	-	Адвокатска комора на Република Северна Македонија

СПИСОК НА ТАБЕЛИ И ГРАФИЧКИ ПРИКАЗИ

Табела бр. 1 - Број на поставени бранители по службена должност и одбрана за сиромашни	стр. 45
Табела бр. 2 - Преглед на бројот на поставени бранители по службена должност по основен суд	стр. 45
Табела бр. 3 - Преглед на број на лица кои се ослободени од плаќање на трошоци на постапката	стр. 50
Табела бр. 4 - Преглед на број на поднесени и одобрени барања за бесплатна правна помош	стр. 51
Табела бр. 5 - Трошоци за правна помош од судски буџет	стр. 59
Табела бр. 6 - Трошоци за бесплатна правна помош од буџетот на Министерството за правда	стр. 60
Табела бр. 7 - Пресметка на трошок за БПП по глава на жител	стр. 60
Графички приказ бр. 1 Споредба на буџетот за БПП со БНП по глава на жител	стр. 61
Табела бр. 8 - Проценка на реализиран трошок по предмет од судскиот буџет	стр. 62
Табела бр. 9 -Реализиран трошок по предмет согласно ЗБПП	стр. 62

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Во отсуство на единствена дефиниција, општоприфатеното значење на поимот „пристап до правда“ се однесува на способноста на лицата да пристапат до судските и другите институции на системот заради остварување на нивните права, постапување по нивните претставки и решавање на спорите во согласност со општо прифатените меѓународни стандарди за човековите права¹. Инструментите кои државите можат и треба да ги употребат заради остварување на пристапот до правда вклучуваат: правна заштита (признавање на правна, деловна и процесна способност), зајакнување на правната свест и информирање, бесплатна правна помош, правични судски и управни постапки, ефикасно извршување и зголемена улога на парламентот, омбудсманот и граѓанското општество².

Со цел утврдување на сегашната состојба и предизвици во домашниот правен систем во однос на пристапот до правда и пред се бесплатната правна помош, Македонското здружение на млади правници во соработка со Правно - информативниот центар од Љубљана, Република Словенија, ја изработија оваа сеопфатна студија за политики во областа на пристапот до правда во кривичните, граѓанските и управните постапки. Намената на студијата е да придонесе со препораки засновани на докази во процесите на реформи кои имаат влијание врз пристапот до правда за сиромашните и останати ранливи категории лица. Дополнително, студијата ги опишува и изложува меѓународните и европските стандарди во однос на пристапот до правда и бесплатната правна помош кои е потребно да се инкорпорираат и применат во домашниот контекст.

Во рамки на системот на Организација на Обединети Нации (ООН) донесени се неколку правни и политички документи со кои се воспоставуваат меѓународни стандарди за олеснување на пристапот до правда. Во овој дел особено треба да се истакнат Правилата на ООН за минимум - стандардите за администрирања со правдата за децата (Пекиншки правила) и Конвенцијата за правата на децата од 1989 со кој се воспоставува обврска за правна помош на деца кога се предмет на одредени постапки со цел заштита на најдобриот интерес на детето. Декларацијата на ООН за елиминирања на насилствата врз жените и Декларацијата за основните принципи за правдата за жртвите на насилства и на злоупотреби на правдата укажуваат на потребата од олеснување на пристапот до правда за жртвите. Како особено значаен документ е и Принципите и упатства на ООН за пристап до правото на бесплатна правна помош во кривичноправните системи од 2012 кои до детаљ ги поставуваат меѓународните стандарди во однос на оваа област.

Далеку попрецизни и посеопфатни се европските стандарди во однос на пристапот до правда, содржани во основните документи на Советот на Европа (Европската конвенција за човековите права) и Европската Унија (Повелбата за основни права на ЕУ) кои понатаму се разработени во судската пракса на Европскиот суд за човекови права како и Судот на правдата на ЕУ. Понатаму ЕУ, преку своето секундарно законодавство, активно ги разработува и унапредува стандардите за пристап до правда и бесплатна правна помош во државите членки. Судската пракса на Европскиот суд за човекови права во однос на пристапот до правда е особено богата и дава насоки во однос на утврдување дали и во кои околности државата е должна да обезбеди пристап до бесплатна правна помош како во кривични, така и во граѓанските постапки.

Република Словенија, која споделува заедничка правна историја со нас, а е држава членка на ЕУ е погодна за споредба и идентификување на позитивни и применливи решенија кои се однесуваат на бесплатната правна помош. Особено позитивен пример е практиката да се воспостави основен, општ Закон за бесплатна правна помош за сите видови правни прашања кој има супсидијарна примена над останатите закони со кои се уредува правна помош во посебни постапки.

Од друга страна пак, домашното законодавство воспоставува два одделни системи за бесплатна правна помош. Бесплатната правна помош во кривичните постапки е уредена со Законот за кривична постапка и средствата за неа се обезбедуваат од буџетот на судот и останатите органи пред кои се води постапката. Бесплатната правна помош во граѓанските и управните работи е пак уредена со Законот за бесплатната правна помош, а средства за неа се обезбедуваат од буџетот на Министерство за правда. Карактеристично за овој закон е што преку него се покриваат трошоците и за давање на правна помош на деца согласно Законот за правда за децата како и во постапка за признавање право на меѓународна заштита.

Во однос на кривичните постапки преовладува бесплатната правна помош во форма на задолжителна одбрана додека одбраната за сиромашни, која всушност се однесува за лицата кои немаат можност да

1 | UNDP (2005). *Programming for Justice: Access for All – A Practitioner’s Guide to a Human-RightsBased approach to Access to Justice*. Bangkok: UNDP. P 5.

2 | UNDP (2004). *Practice note on Access to Justice*. P. 7.

обезбедат бранител, а не е предвидена задолжителна одбрана, е целосно занемарена и по исклучок се употребува во пракса. Отсуствуваат и јасни критериуми во однос на материјалната положба на лицето кое има потреба од овој инструмент, а се забележува и невоедначено постапување од страна на судовите при поставувањето на бранителите како и при исплатата на нивната награда и трошоците. Непостоење на точни и прецизни податоци во рамки на судовите во однос на поставување бранители по службена должност, директно влијае на неможноста за унифицирање на системот, добро планирање и добро администрирање на правдата. Институтот „одбрана за сиромашни“ речиси и да не се употребува во пракса. Ова е парадоксално имајќи предвид дека стапката на сиромаштија во државата е околу 22%, а успешна одбрана во кривичната постапка бара значително познавање на законите. Непримената на оваа одредба во пракса остава значителен број на обвинети лица кои не се во можност да најмат адвокат, да истакнуваат одбрана сами, без никаква помош што во голем дел од случаите може да се смета за повреда на правото на фер судење.

Кај граѓанските постапки и прашања, новиот Закон за бесплатна правна помош, донесен оваа година, во основа воспоставува сосема доволна правна рамка која обезбедува пристап до информации и совети (примарна правна помош) како и до адвокат (секундарна правна помош). Сепак потребно е негово усогласување со одредбите од Законот за парнична постапка кои се однесуваат на ослободувањето од плаќање на трошоци на постапката и т.н „сиромашко право“. Дополнително отсуствува постоење на добро промовиран и ефикасен систем за ослободување од плаќање на трошоци во постапки пред нотар и извршител кои особено ги погодуваат сиромашните граѓани. Мирното решавање на спорови преку медијација и други облици е недоволно промовирано, а има потенцијал да придонесе кон решавање на правните потреби на граѓаните од граѓанска природа.

Странките во управните постапки од областа на социјална заштита, пензиско и инвалидско осигурување, домување, права на странци и баратели на азил, лица без државјанство и сл., како такви кои припаѓаат на ранливите категории граѓани и лица, недоволно се информирани за правата кои можат да ги остварат како и за постапката во која тие права се остваруваат. Објавените законски текстови не се доволни и соодветни за поучување на граѓаните. Потребна е соработка меѓу јавните органи и субјектите кои обезбедуваат примарна правна помош со цел дефинирање на мерки за информирање на граѓаните вклучувајќи непосредни правни информации, информативни сесии, едукативни брошури, инфо-канцеларии во рамки на јавните органи итн.

За крај, предуслов за функционален систем за бесплатна правна помош е располагањето со финансиски средства. Во оваа насока се забележува недоволно прибирање и обработка на подетални податоци за правните услуги кои се финансираат од државниот буџет. Износот предвиден за бесплатна правна помош потребно е да се зголеми до износот утврден во извештајот на Европска Комисија за ефикасност на правдата при Совет на Европа (СЕПЕЈ) земајќи ја во предвид економската моќ на државата. Зголемувањето на износот треба да биде придружено со зголемен надзор над квалитетот на дадената правна помош. Цената на чинење на адвокатските услуги треба да ја утврди Адвокатска Комора на Република Северна Македонија притоа земајќи ја во предвид природата на овој вид правна помош и предвидувајќи одредено дисконтирање во споредба со редовната тарифа.

Воведни забелешки

„Ние, образованите и привилегирани правници имаме професионална и морална обврска да ги застапуваме недоволно застапените во нашето општество, да обезбедиме дека правдата, како правна така и економска, е достапна за сите.“

Соња Сотомајор, судија на Врховниот суд на САД (2009)

Проектот „Мобилни тимови за правна поддршка на поединци и семејства со ниски приходи“ е акција финансиски поддржана од Европската Унија со договор бр. NEAR-TS/2017/393-525 во рамките на програмата EIDHR. Проектот го спроведуваат заеднички Македонското здружение на млади правници и Правниот информативен центар од Љубљана, Република Словенија. Општа цел на проектот е да го зајакне пристапот до правда на најранливите граѓани во Македонија, со што ќе придонесе за правно зајакнување на овие граѓани и нивните семејства и за подобрување на законодавството и имплементацијата на постојните механизми кои се однесуваат на пристапот до правда. Резултатите што се очекуваат да произлезат од проектот се: 1) справување со правните проблеми и прашања кои ги засегаат сиромашните граѓани и нивните семејства; 2) нивна зголемена свесност и познавања од областа на правото; 3) преглед на имплементацијата на важечкото законодавство кое се однесува на пристапот до правда; 4) подобрена законодавна рамка од истата област.

Сеопфатната студија за пристап до правда во кривични, граѓански и управни постапки е изработена во рамките на активност 4.1 Изработка на сеопфатна студија за политики во областа на пристапот до правда во РСМ. Клучна претпоставка за спроведување квалитетни реформи во областа на пристапот до правда е достапноста до сеопфатни анализи и истражувања, засновани на докази, за различните механизми за олеснување на пристапот до правда, и тоа за: правна помош во граѓански и управни работи; задолжителна одбрана; одбрана за сиромашни; про боно правна помош; помош на неука странка; ослободување од плаќање судски такси и трошоци на постапка итн.

Расположливите анализи во оваа област вообичаено се фокусирани само на еден од посебните механизми или на одредена целна група. Иако овие студии и истражувања имаат тесен фокус даваат незаменлив увид во посебните проблеми и предизвици кои го олеснуваат или отежнуваат пристапот до правда. Сепак, останува потребата да се анализира пристапот до правда како целина и особено меѓузависноста на одредените облици во кои ова право се остварува со цел да се избегне преклопување и да се идентификуваат можностите за ефективен и трошоочно ефикасен систем за пристап до правда во РСМ.

За изработка на оваа студија беше формиран тим од двајца правни истражувачи со продлабочено познавање на македонскиот правен систем во поглед на пристапот до правда (лиценциран практичар и доктор во областа на правото), со поголемо професионално искуство во спроведување на истражувања во областа на правото. Овој тим од истражувачи се дополни со експерт од областа на финансиите со продлабочено познавање во спроведување финансиски анализи, анализи на фискални импликации и кост-бенефит анализи.

Податоците пренесени во сеопфатната студија се прибрани преку користени форми на примарни и секундарни извори на податоци.

Како примарни податоци се земени искуствата на МЗМП во секојдневното обезбедување примарна правна помош согласно Законот за бесплатната правна помош. Преку директен и непосреден контакт добиени се информации за нивната состојба и проблеми што потекнуваат било од законската регулатива било од постапувања на органите или одлуките на судовите. Од друга страна, земени се предвид и личните искуства на истражувачите од практичен и теоретски аспект.

Како секундарни извори се користени истражувања и анализи што веќе се направени на теми поврзани со пристапот до правда од страна на граѓански организации, национални институции и интернационални

организации. Понатаму, користени се достапни статистики, научни трудови и друга релевантна литература која се однесува на темата предмет на оваа студија. Секако како извори на оваа студија се користени и документи изготвени од UN, UNDP, CEPEJ, CoE и FRA. Со оглед на истото, анализата нуди и сумирано поврзување на постојни истражувања на литературата.

Други начини кои се користени за добивање на податоците се и користење на правото на слободен пристап до информации од јавен карактер до иматели на информации преку претходен процес на поднесување барања и постојани контакти со правосудни органи за нивно прибавување, односно со сите основни судови на територија на државата и Судскиот совет на РСМ.

Студијата ги идентификува клучните проблеми и предизвици кои го отежнуваат пристапот до правдата за сиромашните граѓани и други лица кои припаѓаат на ранливите општествени групи и прави обид да формулира реални и остварливи препораки за нивно надминување. При изработката на студијата беа земени предвид меѓународните стандарди во однос на пристапот до правда, пред сè стандардите на ООН, Европската Унија и судската практика на Европскиот суд за човекови права, како и компаративните искуства на Република Словенија, како земја членка на ЕУ.

Во процесот на идентификување на главните наоди кои произлегоа во рамките на студијата, се изработија три посебни документи, а во секој од нив е разработена главната проблематика за пристап до правда во кривични постапки, граѓански постапки и управни постапки. Документите им беа споделени за увид на практичари, експерти и претставници на институции и носители на политики. Намената на документите беше да придонесе за поттикнување дебата помеѓу правните практичари и експерти со цел идентификување и заедничко формулирање на препораки.

На 28, 29 и 30 октомври во Скопје, беа спроведени три Тркалезни маси за пристап до правда во кривична, граѓанска и управна постапка, посетени од претставници на Министерството за правда, здруженија на граѓани кои работат од областа на правосудството, услуги за ранливи категории лица и мониторинг на судски постапки, Народен правобранител, адвокати, Комората на медијатори, Подрачни одделенија на Министерството за правда, Управен суд, Организацијата на потрошувачи, центри за социјална работа. Препораките што се формулирани во оваа студија се плод на дискусијата на трите тркалезни маси со цел пронаоѓање или предложување системски решенија за олеснување на пристапот до правда на оние на кои им е најпотребен.

Дел 1: Пристап до правда – Поим и значење

1.1 Предизвици во дефинирањето на поимот пристап до правда

Современите, и меѓународни и национални, и правни и политички системи, изобилуваат со паралелизми на значења на определницата „пристап до правдата“. Во интерес на клучните цели на оваа студија нагласуваме само две основни. Едно, многу тесно, ограничено (*stricto sensu*), фокусирано само на формално-правна можност за, односно, на неспорно (уставно)правно загарантирано право на пристап до суд или до алтернативно тело за решавање спорови, како доследно практикување на меѓународноправна обврска на секоја современа држава за обезбедувања механизми за заштита на човековите права од повреди, способни за поправања грешки сторени кон граѓаните и за повикувања на одговорности на извршните власти и во граѓанската, и во кривичната и во управната област како процеси кои имаат цел остварувања и материјални и процедурални права. И второ, пошироко (*latto sensu*) поимање на релевантни социјални контексти на правосудни системи, за огромна жал, окарактеризирани, меѓу другото, и со бариери кои или отежнуваат (поблага варијанта) или до крајни граници оневозможуваат (посурова варијанта) различни општествени категории на лица/групи, особено најранливите, да си ги практикуваат сопствените неспорни права (во смисла на политика и на практика/на секојдневен живот) на вистински можен и вистински слободен пристап до правдата. За сите и за секого. За сите физички и за сите правни лица, без оглед на какви било нивни карактеристики, материјални благодати и социјални позиции. Со правилно почитување, со правилно спроведување и со правилно извршување на правото. Сè заедно, во согласност со принципот „владеење со/на правото“ во насока на вистинска „правна држава“.

1.2 Пристапот до правдата - *stricto sensu*

За потребите на оваа студија, од меѓународноправно и уставноправно загарантираниот најшироко распослан „чадор“ на „владеење на правото“, прво го извлекуваме „на сонце“/на увид начелото „пристап до правдата“, и по него следниве (под)права, кои неминовно произлегуваат едно од друго, се надоврзуваат и заемно се облагородуваат и збогатуваат во функција на јакнење на институциите, на правдата, на правната сигурност/безбедност и на довербата во нив заради унапредување на социјалната кохезија и заради сериозен, видлив и чувствувачки економски просперитет“.

• Право на пристап до суд

Станува збор за појдовно потправо на достапност на судовите, заради заштита на лични права, обврски и интереси без кое сите слободи и права би биле чисти апстракции. Подразбира позитивен, обвинувачки односно оптужувачки аспект познат како „право на активна легитимација“ - право на покренување постапки пред надлежни правосудни органи, право на обвинување и тужење, но и право на обжалување поради веќе донесени, индивидуални правни одлуки. Од друга страна, имаме и одбранбен, негативен аспект популарен како „право на пасивна легитимација“ - право, но и обврска за појавувања пред судови во случаи на покренати постапки кон пасивно легитимираните лица. Двата елемента се неопходни, не само како загарантирани, туку и како ефективни и ефикасни. Правото на пристап до суд не е апсолутно. Границите може да бидат или темпорални (временски ограничувања, односно, стриктни рокови) или финансиски (на пр., буџетски причини), но никако не е дозволено да ја кршат суштината на правото како такво - поради простор, време или пари да не може да се стигне до надлежен суд. Обратно, ова право има само релативна употребна вредност, бидејќи може да биде ограничувано во интерес на сериозни правни цели, со помош на воспоставување пропорционалност меѓу применетите средства и посакуваните цели на целокупните процеси.

• Правото на независност и на непристрасност на судовите

Достапноста на институциите за администрирање на правдата (различните видови судови, трибунали, тела и сл.) мора да ја красат две начела кои, речиси по правило, не се употребуваат самостојно, туку заедно, поради што, многу често, неслучајно се „примаат“ како синоними. Очигледно е дека се многу блиски, дека се значително слични, заемно условени и реципрочно дополнувачки. Сепак, разликите се неспорни. Независноста е поврзана со судски институциски структури, додека непристрасноста со индивидуални карактеристики на персоналните архитектури на сите модерни судови.

• Правото на правични и јавни судења

Уште еден дуплекс од потправа - правото на правични судења и правото на јавни судења. Првото ги зема предвид сите факти на секој конкретен случај поединечно, вклучително и способностите за пристапувања до правдата. Особено се значајни правото на „еднаквост на оружјето“, правото на „разумни можности“ на сите страни, во сите постапки да си ги презентираат сопствените случаи и да имплементираат „еднаквост со/во резултатите“. Второто, заради транспарентност на администрирањата со правдата за зголемување на нивото на доверба преку: физички присуства и усни изразувања на сите видови судења.

• Правото на советување, бранење и претставување

Очигледно, срцето на претходно накусо изложената формално-правно трилатерала, без кое не се остварливи ниту судски денови ниту фер судења заради принудни спроведувања на индивидуалните слободи и права, е правото на советување, на бранење и на претставување на сите лица во сите видови постапки. Всушност, се работи за правото на одбрана/правото на адвокат/правото на советување. Постојат повеќе начини на фактички „живеења“ на ваквото право, како прашања на лични избори, во согласност со релевантните правни норми и стандарди - едниот е правото на самопретставување и на самоодбрана (без помош од други лица) кое е дозволено да биде ограничувано само во интерес на правдата; другиот е правото на правно претставување од други лица (на пр., професионални адвокати или правници, за различни предмети и во различни постапки), слободно избирани од страните во споровите, што бараат доволно време и соодветни околности заради непречени тајни комуникации меѓу осудените или обвинетите и адвокатите/одбраната, заради подготовки на одбраните; или третиот, правото на самооткажувања од правото на одбрана кое, поради огромната важност на правниот институт „одбрана“, дозволено е да се практикува само во прилично ограничени околности и само со сопствено манифестирана волја, изречно или молчаливо, на неспорен начин. Сите три начини се поврзани со соодветни судски такси и судски трошоци со кои, во принцип, се товарат спротивставените страни.

• Правото на бесплатна правна помош

За жал, многумина, поради различни финансиски засновани причини, не се способни да си ги остварат правата во судски и други постапки. Со цел да се одговори на овој предизвик воспоставено е правото на бесплатна правна помош (во вистинска смисла, дури од шеесеттите години од минатиот век). Попрецизно, се работи за право на „бесплатна правна помош“, која повлекува обврски за државите да ги покриваат трошоците со буџетски средства, не со средства на странки во постапките. Очигледно, ваквото право ги облагородува, но, токму поради тоа и заради тоа, целокупните правосудни системи ги оптоварува временски и содржински преку мноштво дополнителни обврски, кои мора да бидат остварувани во интерес и на странките, и на жртвите и на сведоците. Впрочем, токму поради наведените причини, односно, заради задоволувања на опишаните цели постојано, особено во најразвиените држави, се воспоставуваат богати институционални структури за давање бесплатна правна помош.

• Правото на ефикасни правни средства

Сите лица со преживеани кршења на конкретни слободи или права уживаат право на применување ефективни правни средства до надлежни национални органи за да си помагаат повреденото да си го враќаат назад. Не постои обврска надлежните органи да бидат судски, но, во теоријата, дури и во практиката, генерален е ставот дека судовите се посилни и посигурни гаранции на независноста, на пристапноста за жртвите и на присилни спроведувања на правото; обратно, процесите на евалуација на степените на ефективност на несудските/вонсудските тела мора да се базираат врз фактите на секој случај поединечно (*ipso facto*), на правата што се во прашање и на карактеристиките на ангажираните тела.

1.3 Правото на пристап до правдата - *latto sensu*

Сето претходно, прилично сувопарно, стручно разгледување на различните аспекти на пристапот до правдата, која денес на светско ниво е најакутното прашање што ги измачува владите, законодавците, адвокатските комори, научниците и едукаторите, за да биде корисно, секогаш мора да се перцепира преку „широкиот екран“ на социјалните контексти. Факт е дека секој, кога-тогаш, во некоја фаза од сопствениот живот се соочува со некаков правнички проблем. Дополнителни отежнувања се и карактеристиките на

современиот живот, кои ги мултиплицираат правните проблеми. Колку подолго се оставени нерешени имаат повисоки цени на чинење - економско, здравствено, семејно, фамилијарно, социјално, социолошко, културолошко, политичко итн. Бројот на групите чиј пристап до правда е ограничен постојано се зголемува. Едни групи се објективни, врз кои влијанијата се никакви или, евентуално, минорни. на пр., децата/малолетниците, старите лица, лицата со посебни потреби, жените, лицата со различни сексуални определби, припадниците на определени расни, етнички или религиозни малцинства итн. Други, пак, се поврзани со индивидуални социолошки и државни (не)дадености, на пр., општествени статуси, имотни состојби, наслед(е)ни контексти/социјални потекла, политички или други убедувања, политички или други вмрежувања/функционирања, државјанства итн. Најчесто, ниту една од наведените карактеристики не оди самостојно, меѓусебните мешања не се само вариететни, туку и многубројни. Тие ги хранат бариерите, ги конституираат мноштвата на екскомуникации и на маргинализации, тие се основата на актуелната светска криза на пристапот до правдата.

Студиозни истражувања во најразвиените европски и двете американски држави перманентно, врз основи на темелни анализи на обемни делови од јавноста, многу јасно ги лоцираат причините. Повторно накусо, во согласност со редоследот во рамките на поднасловот 2.1 „*Stricto sensu*“ ги подредуваме и најраспространетите „вектори на маргинализација“ кои го отежнуваат или целосно оневозможуваат пристапот до правдата:

- (не)пристапувања до суд поради: самоизбрани неприсуства или наметната отуѓеност/алиенација од системите; отсуство на самодоверба; отсуство на знаење; никакво или многу мало познавање на човековите права и на начините на кои тие се остваруваат (за што е потребна и едукација - заради разбирања и заради превенции)
- не независно, објективно и непристрасно/фер судење, туку сè обратно од тоа: најчесто, разлики во однесувањата на судиите во зависност од категориите на граѓани што ги имаат пред себе; отсуство на вистински интеракции меѓу системите и лицата со попреченост;

Дел 2: Меѓународни стандарди за пристап до правда

2.1 Меѓународното универзално право

Современото меѓународно право за заштита на човековите права израсна во текот на голготата на Втората светска војна. По 1945 година, кога беше формирана Организацијата на обединетите нации и откога стапи во сила нејзиниот конститутивен акт - Повелбата, како прв меѓународен договор со кој беше концептуализиран и уставноправно санкциониран последователниот, универзален и прилично интензивен процес на развиток на механизмите за заштита на човековите слободи и права.

2.1.1 Универзалната декларација за човековите права на ООН³

Овој документ изобилува со историски актуелни, но и значајни аспекти на човековата димензија. За потребите на оваа студија ги акцентираме само следниве, за нас особено релевантни стандарди кои извираат од нејзиниот текст: „секој има право насекаде да биде признаван како личност пред правото/законите“; „секој има право да биде третиран како невин додека не се докаже спротивното, пред јавен суд/на јавно судење, во согласност со право/закон“; „на сите им припаѓа рамноправна заштита со право/закон“; „секој има право на ефикасни правни средства пред надлежните национални судови, за дела што ги кршат основните права што ги пропишуваат уставот или законите“; „секој потполно рамноправно ужива право на јавно и праведно/фер судење, пред независен и непристрасен суд, при остварување лични права и обврски и во случаи на подигнато кривично обвинение против него“; ограничувања на

3 | Универзалната декларација за човековите права е усвоена на седница на Генералното собрание на ООН во 1948, со Резолуцијата A/RES/217 A (III), како историски (во временска), универзален (во географска), суштински монументален (во содржинска смисла) и генерален (во смисла на различните категории на права и слободи) политички документ.

правата се можни само „како исклучоци пропишани со релевантни закони, рамноправно, во интерес на сите човекови суштества, како и на моралот, јавниот ред и на благосостојбата во секое демократско општество“и, конечно, никој не смее ниту да толкува ниту да применува наводни „права на држави, групи или индивидуи“ кои ја кршат Декларацијата, затоа што човековата личност не само што ужива права и слободи туку има и сериозни „обврски/должности кон заедницата во која единствено евозможен слободен и целосен развиток на човековата личност“.

2.1.2 Пактот за граѓанските и политичките права и Пактот за економските, социјалните и културните права на Организацијата на обединетите нации⁴

На најопштиот корпус на човековите права на ООН се надоврзуваат овие два мултилатерални договора за човековите права (во текстот што следува Првиот и Вториот пакт, заб. на авторите), усвоени како правнозадолжителни. Иако обемни и универзални, сепак не содржат целосен опфат на сите видови права во системот на ОН. Документите содржат меѓусебно слични или потполно идентични правни одредби, како и слични или идентични одредби со Декларацијата.

Во продолжение ги издвојуваме исклучиво оние стандарди што се однесуваат на пристапот до правдата, генерално содржани во Првиот пакт:

- признавања на правен субјективитет (чл.16);
- минимум-стандардот на права, во случаи на покренати кривични постапки: информации за делата, карактеристиките и причинските врски; судења во присуство; судења без непотребни одолжувања; право на сослушувања на сведоците на обвиненијата и на приведувања и сослушувања на сведоците на одбраните, под исти услови како и сведоците на обвиненијата; забрана на принуди за сведочење против себе или за признавање сопствени вини; права на самоодбрана или на избрана одбрана; на адекватно време и простории за подготвување на одбраната и за комуницирања со бранители избрани по сопствен избор; право на информации во случаи на немање одбрана и право на бесплатна одбрана по службена должност (во случаи на отсустви на материјални можности), како и право на бесплатна помош од толкувачи (чл.14(3) од Првиот пакт); и понатаму, право на секое лице осудено како виновно за сторено кривично дело да побара, во согласност со закон, повисок суд да ја преиспита пресудата (чл.14(5);

- надградување на правото на јавни и фер судења пред објективни и непристрасни судови со воспоставување судови надлежни да пресудуваат за основаноста на конкретно кривично обвинение, тужби за остварување граѓански права итн., како и јавност на секоја пресуда освен ако интересите на малолетниците не бараат нешто друго или ако не станува збор за расправи во врска со брачни спорови или со старателство над деца.

Стандардите содржани во документите за рамноправна заштита пред законот, еднаквост пред судовите, претпоставена невиност додека не се докаже спротивното, ефикасни правни средства пред надлежни судски органи вклучително и правото на жалби против апсења или притворања, јавни и фер судења пред објективни и непристрасни судови се преликани од Декларацијата.

2.1.3 Првиот факултативен протокол кон меѓународниот пакт за граѓанските и за политичките права⁵

Богатството на материјалноправниот сегмент од Првиот пакт би било далеку помало без посебниот т.н. технички/мониторинг - дел со кој е збогатена институционалната структура на системот на ОН и е воспоставен Комитетот за човековите права. Смеслата на неговата функција е надгледувачка - да бара од државите да поднесуваат извештаи за остварувањата на правата и слободите на сопствените територии. Комитетот може да решава само доколку се исцрпени сите правни средства во согласност со општите начела на меѓународното право (не и доколку се надминати разумните рокови).

Првиот факултативен протокол кон Првиот пакт е процедурален додаток кој содржи нов, поинаков, сосема

4 | Двата документа се усвоени со резолуции на Генералното собрание на ООН во 1966 (во сила од 1976).

5 | Усвоен со резолуција на Генералното собрание на ООН во 1966 (во сила од 1976)

поразличен механизам за примање и проучување индивидуални (не државни, туку од физички лица) жалби. Механизмот не е задолжителен, но, штом страна на Пактот ќе стане и страна на Протоколот, секој поединец на нејзината територија кој е субјект на нејзината јурисдикција стекнува право да поднесува жалби во писмена форма до Комитетот. Тоа значи дека доколку лицата што сметаат дека кое било од правата во Првиот пакт му било повредено, ги исцрпеле сите правни лекови (освен во случаи во кои има неоправдани одолговлекувања), може да доставуваат жалби до Комитетот. Комитетот не ги утврдува фактите самостојно, туку ги разгледува писмените обраќања и од двете страни на тајни седници и се произнесува со мериторни ставови. За да ги направи достапни за најшироката јавност, Комитетот своите ставови ги публикува и со тоа воспоставува своја засебна пракса. Праксата на Комитетот е многу корисно упатство и веродостојна и влијателна референција како може да се ставаат во функција мериторните одлуки по индивидуални жалби, во контекстот на пристапот до правдата⁶.

2.1.4 Список со универзални правни акти и политички документи во системот на ООН релевантни за пристап до правда

Сите претходно цитирани правни правила мора да бидат толкувани системски и без отстапки, како што е правото на еднаквост содржано во Декларацијата, придружено со обврската за забраната на секаков вид дискриминација содржано во Првиот и Вториот пакт. Бидејќи овој општоприфатен меѓународен стандард е споменат погоре во текстот, во списокот во продолжение нема да се споменува дополнително.

Иако вакви универзални правни акти има многу, за целите на оваа студија селектирани се само тие кои ги сметаме за најрелевантни, а понатаму групирани се во две групи:

1. Правни стандарди кои се фокусирани на ранливи групи: децата и жените, жртвите на насилство и на кршења на правдата, притворениците и затворениците и лицата подложни на вонзатворски мерки.
2. Група на правни стандарди кои се однесуваат за обвинителите, судиите и адвокатите во различните видови судски постапки (кривичните, граѓанските, административните и семејните).

2.1.4.1. Правни стандарди фокусирани на ранливи категории

i. Правилата на ОН за минимум стандардите за администрирања со правдата за децата (Пекиншки правила) од 1985 (A/RES/40/33).

Ова се исклучително важни правила поради тоа што ги предвидуваат следниве стандарди:

- правосудните системи за децата мора да ги нагласуваат нивните благосостојби во интерес на правдата (чл.5), принципот на дискреција низ сите фази на постапките (чл.6), со прецизни истражувања на условите во кои живеат, како живеат, околностите на делата (чл.16); заштита на приватноста заради избегнување етикетирање („деликвент“ и сл.), стигматизирање и екскомуникации од заедниците преку забрани за давања информации за нивни несоодветни објавувања во медиумите (чл.8) и преку забрани на давања извештаи за деца.
- правото на информираност, правото на молчење, правото на советник, правото на правна помош во интерес на малолетниците, ограничување на право на присуство на родители или старатели дури и бранители само по претходна проценка дека не се во интерес на малолетниците (чл.15); правото на соочувања со и на вкрстени испрашувања на сведоци и правото на обраќања до повисоки судска инстанци (чл.7);
- избегнувања на непотребни одлагања и пролонгирања на решавањето на постапките (чл.20);

ii. Конвенцијата за правата на децата од 1989 (A/RES/44/25)

Се смета за надополнување на Пекиншките правила со неколку клучни правни норми:

- обврската на државите „во сите активности поврзани со децата, било преземани од јавни или од приватни институции за социјална благосостојба, од судови, од административни и од законодавни органи..., во фокус да го има најдобриот интерес на децата (чл.3);

- што се однесува до децата во кривичноправните процеси, Конвенцијата не предвидува ништо повеќе од упатување кон Пекиншките правила, кон кои го додава правото на децата „на толкувачи, доколку не ги разбираат јазиците што се употребуваат во конкретните постапки“ (чл.40(vi)).

iii. Конвенцијата за елиминирања на сите облици на „дискриминација на жените“ од 1979

Овој документ воспоставува стандарди кои, меѓу другото, се однесуваат и на:

- Забрана за сите облици на разликување, исклучување, и ограничување врз основа на пол што имаат цел или резултираат со оневозможување или поништување на признавање, спроведување и практикување од страна на жените, без оглед на нивните брачни статуси, исклучиво врз основа на принципот на рамноправност на двата пола, на нивните права и фундаментални слободи на политичко, економско, социјално, културно, граѓанско и секое друго поле“ (чл.1 - релевантно за сите видови постапки, особено за семејно-правните);

- Наметнувањето обврски на државите-договорни страни за „рамноправност на жените со мажите пред правото, во граѓанските предмети во сите фази на сите постапки во сите видови на судови и на трибунали“, при што секое ограничување на правната способност на жените е „ништовно“ (чл.15), вклучително и на постапки поврзани со различни повреди на жените и на женските деца наведени подолу.

iv. Декларацијата на ОН за елиминирања на насилствата врз жените (A/RES/28/104) од 1994⁷

Освен дефинирање на поимот „насилство над жените“, овој документ ги воспоставува следните принципи како обврски на државите:

- да ги спречуваат, истражуваат и казнуваат сите акти на насилства кон жените/девојчињата, без оглед кој ги има направено или кој ги прави (чл.4(в)), како и да развиваат можни и соодветни видови превентивни правни, политички, административни и културолошки механизми на заштита на жените од сите видови насилства (чл.4(ѓ));

- жените-жртви на насилства мора да имаат гаранции дека ги уживаат и сите можности да ги практикуваат правата на пристап до правосудните механизми како и пристап до правни средства поради претрпени/преживевани насилства (во согласност со домашните права), со исполнување обврски да ги информираат жените (чл.4(г));

- предвидување средства во националните буџети за борба против насилствата на жените (чл.4(ж));

- преземање мерки за обучување и сензибилизирање на службениците кои го применуваат правото и на јавните службеници кои имаат обврски да ги практикуваат политиките, заради менувања на нивните разбирања и развивања сочувства со проблемите на жените-жртви на (домашни) насилства (чл.4(з));

давање помош од страна на специјализираните агенции и од сите други институции на ОН, секоја во рамките на своите надлежности, за забрзување на меѓудржавни соработки; одржување конференции и семинари; интензивирање на контактите на државите со системот на ОН; публикување насоки/упатства и прирачници заради освестување и на жените за своите права, низ призмата на правото на пристап до правдата, и на најшироката јавност, за да го подигнува својот глас во сите ситуации на насилства кон која било жена, во кој и да било дел од светот (чл.5).

7 | Иако никаде нема експлицитен осврт на „насилствата врз жените и на женските деца/девојките“, Генералните препораки на ОН 12&19 јасно подвлекуваат дека Конвенцијата го подразбира и насилството кон жените и наведува прецизни препораки за обврските на државите. Тие имаат огромно влијание врз Светската конференција за човековите права во 1993, која го призна „насилството врз жените како повреда на човеково право“. Врз таа основа беше усвоена и Декларацијата на ОН за елиминирања на насилствата врз жените (A/RES/28/104) од 1994

v. Конвенцијата за правата на лицата со попреченост, од 2008 (A/RES/61/106)

Оваа конвенција ги задолжува државите со дополнителни обврски да им обезбедуваат на овие лица соодветен пристап до правдата. Освен правото на еднаквост при живот во општествените заедници со сите други индивидуи, Конвенцијата како клучен го гарантира принципот на пристапност до „ефикасно и рамноправно уживање на различните граѓански, економски, социјални и културни права на сите хендикепирани лица, со посебни потреби“ (чл.9). Особено е корисно да го нагласиме правото на овие лице на практикувања на процедуралните аспекти преку „правото на ефективен пристап до правдата и чл.12, кој дефинира дека „ваквите лица се субјекти пред правото“, имаат правен субјективитет, односно, се рамноправни носители на правно загарантирани права и обврски. Нивното признавање подразбира дека одлуките на ваквите лица за преземање на соодветните правно пропишани активности имаат правно дејство. Меѓутоа, во однос лицата на кои им недостасува капацитет за пристап до правото, државите имаат обврски да им обезбедуваат соодветна бесплатна правна помош (во согласност со сите веќе наведени карактеристики), со тоа што, нивната неспособност/нивното немање капацитет, исто така се утврдува во текот на соодветните постапки.

vi. Декларацијата за основните принципи за правдата за жртвите на насилства и на злоупотреби на правдата од 1985 (A/RES/40/34)

Документ кој се издвојува по својата важност поради фактот што дава опширни дефиниции на поимите „жртви на криминал“ и „жртви на злоупотреби на сила“, а понатаму ги апострофира проблемите што ги имаат овие лица за кои општата јавност нема сознанија. Оваа декларација ги утврдува следните меѓународно прифатени поими и стандарди:

- пристап до правдата и фер третман, преку нивен третман со сочувство и респект кон достоинството, со право да се обраќаат до механизмите за правдата поради претрпени повреди (чл.4); мора да бидат основани и зајакнати правосудни и административни механизми нужни за жртвите достапни преку формални и неформални постапки кои се експедитивни, фер, евтини и лесно пристапни (чл.5);
- да ги запознаваат со сопствените надлежности, да ги земаат предвид ставовите и интересите на жртвите во деловите од постапките во кои се нивните интереси на дневен ред, без предрасуди кон обвинетите, но во согласност со конкретните правни системи, обезбедување правилна помош на жртвите во процесите, преземање мерки за минимизирања на неповолностите на жртвите, преку заштита на нивната приватност, како и заштита на нивните роднини и сведоци од повреди и одмазди, избегнување непотребни одлагања (чл.6);
- обврска на сторителите за враќање имоти или исплаќање за преживеана повреда или загуба, отштета поради преживеани штети (чл.8);
- владите треба да ги преиспитуваат своите законодавства и практики за реституцијата како казнена мерка во кривични случаи, покрај другите видови кривични санкции (чл.9); кога целосни компензации од сторители или од други страни не се можни, државите мора да прават напори да им даваат финансиски компензации на жртвите што претрпеле сериозни телесни повреди или психички и ментални здравствени нарушувања поради преживеани тешки кривични дела (вклучително и семејствата), а за такви намени, мора постојано да се формираат посебни фондови, доколку државите не се во состојба да издвојуваат буџетски средства (чл.10-13);

2.1.4.2. Група специјални меѓународни стандарди за однесување на обвинителите, на судовите и на бранителите

i. Упатства/насоки за улогата на обвинителите усвоени на Осмиот конгрес на ОН за спречување на криминалот и за третирање на сторители на кривични дела, Хавана, 1990

Забелешката за овој документ е тоа што се однесува и на адвокатите, судиите, и сите други институции

во кривично-правниот систем. Во документот се содржани следните стандарди за администрирање со правдата:

- обвинителите мора да постапуваат без дискриминации; независно објективно и непристрасно; тајно (освен ако правдата не бара јавност); согласно со ставовите и интересите на жртвите преку собирање и давање релевантни информации; со земање предвид на ставовите на осомничените и на жртвите; со земања предвид на сите релевантни околности, без разлика дали се корисни или не за осомничените (чл.13);
- постапки не смеат да бидат покренувани доколку обвинителните акти не се основани (чл.14);
- особено внимание мора да биде посветувано на подигнувањето обвиненија за дела извршени од јавни службеници (особено корупции; злоупотреба на власта; тешки повреди на човековите права; и други дела санкционирани со меѓународното право), а и наметнуваат и обврски за спроведување сериозни истражувања заради несомнено правно засновање на покренувањето на постапките (чл.15);

ii. Основните принципи за улогата на адвокатите усвоени на Осмиот конгрес на ОН за спречување на криминалите и за третирање на сторителите на кривични дела, Хавана, 1990

Без овие принципи нема вистински пристап до правдата, во голема мера повторуваат стандарди веќе дефинирани во претходно опишаните документи. Сепак, во продолжение, се врши деталзирање преку „правото на пристап до адвокати“, правна помош и правото на заштита во прашања на кривичната правда. Инаку, специфичности што претходно никаде не се наведени, се следниве адвокатски права, обврски и одговорности:

- одговорни советувања на клиентите за нивните слободи и права и за нивните постапување; помагање на клиентите на секој соодветен начини преку преземање правни активности/дејства за заштита на нивните интереси, пред сите видови судови, трибунали и административни органи каде што тоа е соодветно (чл.13); со лојална почит кон интересите на клиентите (чл.15); со способност сите професионални обврски да ги извршуваат без интимизирање, повредување, понижување, застрашување, заканување, надредување, доведување во заблуда или несоодветно вмешување (чл.16);
- надлежните органи им обезбедуваат пристап до соодветните информации, документи поврзани за нивните изјави дадени со добра вера, кои се во судски посед или контрола, заради подготовка на одбрана во „најкусо можно и потребно време“; државите мора да им гарантираат тајност на сите комуникации и информации меѓу адвокатите и клиентите (чл.21); обврски и одговорности за професионални дополнителни надградби, обуки и едуцирање заради заштита и унапредување на професионалните интегритети, во соработка со владите, а, како потврдување на фактот дека секој има сопствен ефективен и ефикасен пристап до правдата, дека адвокатите се способни, без противправно мешање да ги советуваат и помагаат своите клиенти во согласност со законите, стандардите и етиката (чл.24).

iii. Принципите и упатствата на ОН за пристап до правото на бесплатна правна помош во кривично-правните системи од 2012 (A/67/187)

Генерално, принципите се во функција на кривичноправните системи, заради скратување на времето што се поминува во полициските станици (и) во центрите за притворање. Поради тоа, имаат значителна правна сила и мора да се применуваат, дури и од државите што не се страни на горечитираните меѓународни акти.

Овие принципи подразбираат обезбедување правна помош за сите (осомничени, обвинети, осудени, жртви, сведоци итн.) што немаат доволно средства или доколку интересите на правдата тоа го налагаат. Според документот, поимот „правна помош“ вклучува и подразбира разновидни концепти на правно образование; пристап до правни информации и други услуги преку механизми на алтернативно решавање спорови и на процеси за реставрирање на правдата (A(8)).

Структурата на овој меѓународен документ е поделена на „принципи“ и на „упатства“.

Принципите се однесуваат на:

- „правото на пристап до бесплатна правна помош е суштинско право базирано врз владеењето на правото“ (Б(1)(14)), додека „обврската“ на државите да го гарантираат правото е подигната на највисоко можно ниво, а кога е можно тоа да го прават „со уставите“; континуирана информираност за правото на бесплатна правна помош;
- одговорност за разгледувања кога, каде и колку се соодветни и применливи системите за бесплатна правна помош, со одговорност за зајакнувања на знаењето на луѓето (Б(17)), на заедниците - за функциите на правните системи, начините на поднесување жалби и за алтернативните механизми (Б(18));
- правото особено мора да се применува кон повредените лица, како и сите погоре наведени лица вклучително и лицата со ХИВ и др. сериозни отежнувачки и омаловажувачки болести; корисници на дроги; домородни заедници; апатриди; баратели на азил; странци, мигранти и работници-мигранти, бегалци и внатрешно раселени лица, преку специфични мерки за секоја група, како и лицата што живеат во рурални, оддалечени и економски и социјално нерамноправни/проблематични области или се дел од економски и социјално екскомуницирани групи (Б(10)(32&33));
- давателите мора да ги уживаат истите права на независност, сигурност и заштита како и адвокатите (Б(12)(36)); обврски на државите да признаваат и охрабруваат соработка меѓу давателите и адвокатите, здруженијата, универзитетите, цивилните општества и другите групи и институции што даваат помош, заради ширење на дострелите на правната помош (Б(14)(39&40)).

Упатствата се многу поопширни, а се однесуваат на:

- како се тестира потребата од правна помош и како се утврдува материјалната состојба на барателот и семејството (Б(1)(41));
- информирањето за правото на бесплатна правна помош се врши преку сите стандардни и современи медиуми за информирање, вклучително и електронските, и најрудиментарните/ руралните за целосно изолираните или оддалечените, тешко пристапните локации; со докази дека информациите се доставени; и со право на ефикасни правни средства кога тоа не е случај (Б(2)(42));
- право на сите притворени, уапсени, осомничени, обвинети или осудени да не бидат испрашувани додека не пристигне давателот на бесплатната правна помош; обезбедување преведувачи и надгледувачи, секогаш кога се неопходни; да осигураат информираност за механизмите на пополнување жалби поради тортура или друго нечовечко однесување; запознавање дека ниту едно од наведените права не ги прејудира постапките (Б(3)(43));
- во предсудските постапки: мониторинг и примена на временски ограничувања на притворите во простории држени од полицијата или во други центри за задржување; барање од адвокатските комори или од други правни организации и партнерски институции да воспоставуваат замени за адвокати или параадвокати заради обезбедувања комплетни и консеквентни правни системи, особено во полициските станици (Б(4)(44));
- информации за правата на странците да ги издржуваат казните во државите на потекло, по меѓудржавна согласност (Б(6)(46));
- правната помош на жртвите: соодветни совети, помош, нега, погодности и поддршка заради спречување повторни дела и дополнителни повреди, а на децата, во согласност со Упатствата на ООН во сите фази на кривичните, плус во граѓански процеси по тужби заради компензации,
- правната помош на сведоците: слична со таа на жртвите; државите имаат обврски да обезбедуваат правна помош само кога е соодветна, на пр., ризици сведоците да се инкриминираат себе; ризици за нивната сигурност и благосостојба или кога се особено вулнерабилни или имаат специјални потреби (Б(8)(49));
- во функција на систем на бесплатна правна помош државите мора да преземаат и дополнителни мерки: да ги поттикнуваат адвокатските и правните организации за pro bono активности апелирајќи на повиците на професијата и на етичките должности; да им го олеснуваат пристапот на адвокатите до далечните, тешко пристапните локации преку изземање даноци; пријателски и патувачки

олеснувања итн.; нивно охрабрување да изведуваат редовни кружни посети низ државите за да им даваат помош на оние на кои им е неопходна, водејќи сметка за лицата со посебни потреби; особено на децата со сите нивни права ... (B(11)(55-59));

- бесплатната правна помош бара пари, државите имаат обврски да предвидуваат соодветни буџетски средства - „посветени и одржливи финансирачки механизми преку: основање фондови за финансирање шеми за помош, вклучително и шеми за јавна одбрана за поддршка на помош од правни или од адвокатски здруженија; за поддршка на универзитетски правни клиници; за спонзорирање невладини и други организации, вклучително и паралегални организации за помош низ целокупните држави, особено во економски и социјално проблематичните области; идентификувањето на фискалните механизми бара алокации на проценти од кривично-правните буџети заради ефикасна правна помош, но може да помагаат и посебни механизми за собирање парични казни (заради покривање помош на жртвите); ослободување од даноци; ангажирање студенти или приправници; урамнотежена дистрибуција на фондови меѓу обвинителствата и агенциите за бесплатна правна помош, но и дополнителни специјални трошоци (на пр., соодветни издатоци на одбраната -за печатење на документите и за собирањето на доказите; трошоците на сведоците-експети; форензистичарите-експерти, социјалните работници и патните трошоци) кои треба да бидат временски (B(12)(61));

- државите имаат обврски правно да им ги регулираат: критериумите за акредитации на давателите; кодексите за однесување и санкциите за нивно кршење; обврските да постапуваат бесплатно, освен ако се овластени да наплатуваат; соодветни механизми за увид во услугите на давателите заради спречување корупција (B(15)(69));

- државите имаат обврски да: спроведуваат редовни истражувања и собирање категоризирани податоци за резултатите од дадената помош на ранливи лица и редовно да ги објавуваат; меѓусебно да ги делат добрите практики; да ја оценуваат ефикасноста и ефективноста на правната помош, од аспект на меѓународните стандарди за човековите права (B(17)(74).

iv. Водичот за принципите за бесплатна правна помош во граѓанските, административните и семејните постапки на Меѓународното адвокатско здружение, од 2018

Системот на ООН не содржи правни акти или стандарди за пристапот до правдата во граѓанските и во административните постапки. Затоа, се осврнуваме на Водичот за принципите за бесплатна правна помош во граѓанските, административните и семејните постапки на Меѓународното адвокатско здружение, од 2018, подготвен според моделот на Принципите на ОН, Според Водичот:

- бесплатната правна помош генерира значителни социјални и економски бенефиции и затоа државите во своите буџети мора да ги пресметаат ваквите трошоците и бенефиции. При тоа, треба да се земе предвид цената на чинење на непружањето правна помош, чија суштина се огледа во резултати од сериозните истражувања кои сугерираат дека пристапот до правдата и правната помош може да имаат позитивни консеквенции врз здравството, вработувањата, благосостојбата на индивидуите и на семејствата преку превентивни активности, образовни и медиумски придонеси во согласност со начелото „превенција наместо лекување“;

- владите се одговорни за гарантирањето давање помош, за цената мора да добиваат вистински, детални информации од сите релевантни структури споменати во Принципите за кривичните постапки, за да донесат правилни одлуки и да обезбедат и фер исплати на оние кои даваат помош; посебни тела мора да имаат централна улога во администрирањето со правдата;

- професионални адвокатски тела мора да настојуваат да ги максимизираат своите бесплатни услуги, но владите не смее да си дозволуваат да зависат од нив при давањето на услугите, ниту да ги третираат како супститути на своите финансиски фондови;

- потребни се јасни, транспарентни и публикувани критериуми за широчината и достапноста на правната помош, формулирани од владите во соработка со сите засегнати страни;

- судските трошоци мора да бидат третирани како форма на правна помош и како такви, во случаите на бесплатна правна помош, мора автоматски да бидат повлечени, без обврски за покренување какви било дополнителни постапки;

- во постапките во кои застапувањето е задолжително, државите мора да обезбедуваат бесплатна адвокатска помош, за лицата кои финансиски не можат да си ја дозволат или поради идентичните

основи на незнаење, неспособност и ранливост, при што „интересите на правдата“ е помоќна основа од „изгледите за успех“. Постои и општа основа за почитен совет кога нема задоволителни извори за неопходни советувања;

- посебни тела се надлежни за администрирање со правдата, кои мора да бидат независни од властите, но и одговорни пред нив, а притоа мора да соработуваат со професионалните тела на адвокатите, заради поголема ефикасност и заедно со другите групи и органи во правосудните системи мора редовно да ги известуваат владите, парламентите и јавноста за резултатите од сопственото функционирање;

- за давателите на бесплатна правна помош во граѓанските, административните и во семејно-правните постапки, фактички, важат истовестни принципи за постапување, правност, моралност, јавност, независност, непристрасност и објективност и одговорност, како и тие содржани во Принципите.

Дел 3: Европските стандарди и пристапот до правда (Европска Унија и Совет на Европа)

3.1 Пристапот до правда и пристапот на нови земји членки

Законодавството на ЕУ и нејзините внатрешни и надворешни политики имаат цел да ја одржат и дополнително да ја развијат Унијата како регион на слобода, безбедност и правда. Во ваков контекст, пристапот до правда претставува основен елемент од *acquis*⁸ (во однос на законодавството на ЕУ, политичките цели на ЕУ и структурните капацитети за интеграција). Согласно условите за пристап на нови земји членки кон ЕУ утврдени во Копенхашките критериуми⁹, неопходно е целосно да се обезбеди пристап до правдата и како основен политички критериум (во рамките на владеењето на правото и човековите права), и како административен и институционален капацитет за ефективно спроведување на *acquis*. Не е доволно само придржување до правните и политичките стандарди во однос на нивното почитување како заеднички вредности, туку земјите членки и земјите кандидати исто така мора да се обврзат и да ги унапредуваат овие стандарди¹⁰.

Пристапот до правда како тема е дел од Поглавјето 23 со наслов „Правосудство и фундаментални права“. Новиот пристап на Европската комисија (ЕК) за преговори со идните земји членки наметнува Поглавјата 23 и 24 (правда и внатрешни работи) први да се отворат.

Подолу ќе бидат презентирани основните стандарди кои се однесуваат на пристапот до правда во контекст на законодавството и *acquis* на ЕУ¹¹.

3.2 Законодавство на ЕУ

Правниот систем на ЕУ вклучува сеопфатна регулатива, која се однесува на човековите права, вклучително и на човековите права поврзани со пристап до правда. Законодавството на ЕУ се придржува до сите основни правни институции и во таа насока утврдува многу обврски во однос на процесите и целите (преку секундарното законодавство). Но, исто така наведува, и до одреден степен детално елаборира, бројни конкретни инструменти (односно права поврзани со правни и вонправни мерки и услуги за поддршка како бесплатен превод, психо-социјална помош, право на надомест, итн.). Освен тоа, побарува и одредени вонсудски пристапи до правда со кои може да им се помогне на луѓето преку нудење совет како и преку правна поддршка, па дури и застапување во правни постапки. Постојат бројни конкретни

8 | *Acquis communautaire* е тело на заеднички права и обврски обврзувачки за сите земји членки на ЕУ во одреден временски период.

9 | Достапни на https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en.

10 | Види член 2 и член 49 од Договорот за Европската Унија.

11 | За подетален приказ, види Прирачник за Европското законодавство поврзано со пристапот до правда на АОП и СЕ, 2016.

решенија за заштита на луѓе во ранлива состојба, како жртви на криминал, дискриминација, припадници на малцинства или луѓе што бегаат од прогон или сериозна неправда во нивната сопствена земја и затоа им е потребна меѓународна заштита, деца, лица со попреченост итн. Овие инструменти се накусо споменати таму каде што се вкрстуваат или се суштински поврзани со централното прашање на бесплатната правна помош.

Сложеноста на овие прашања (меѓусебната поврзаност) е дополнително „замаглена“ од комплексноста на различни правни извори со различна правна природа со која се уредуваат овие прашања во ЕУ. Постои заемно дејство - некои од обврските (ниво на заштита на човековите права) се совпаѓаат, некои не. Од решение до решение, изворите со кои се наметнува највисокиот правен стандард (во корист на човековите права) може да се разликуваат.

Правниот систем на ЕУ вклучува сеопфатна регулатива, која се однесува на човековите права, вклучително и на човековите права поврзани со пристап до правда. Законодавството на ЕУ се придржува до сите основни правни институции и во таа насока утврдува многу обврски во однос на процесите и целите (преку секундарното законодавство). Но, исто така наведува, и до одреден степен детално елаборира, бројни конкретни инструменти (односно права поврзани со правни и вонправни мерки и услуги за поддршка како бесплатен превод, психо-социјална помош, право на надомест, итн.). Освен тоа, побарува и одредени вонсудски пристапи до правда со кои може да им се помогне на луѓето преку нудење совет како и преку правна поддршка, па дури и застапување во правни постапки. Постојат бројни конкретни решенија за заштита на луѓе во ранлива состојба, како жртви на криминал, дискриминација, припадници на малцинства или луѓе што бегаат од прогон или сериозна неправда во нивната сопствена земја и затоа им е потребна меѓународна заштита, деца, лица со попреченост итн. Овие инструменти се накусо споменати таму каде што се вкрстуваат или се суштински поврзани со централното прашање на бесплатната правна помош.

3.2.1 Извори на правото на ЕУ

Таканареченото примарно право на ЕУ се состои од меѓународни договори со кои се регулираат основањето и уредувањето на ЕУ како наднационална организација, пред се, Договорот за функционирањето на ЕУ (ДФЕУ). Со влегување во сила на Лисабонскиот договор во декември 2009 година, вториот столб – Повелбата за основните права во Европската Унија стана законски обврзувачка. Третиот столб од примарното право се таканаречените фундаментални начела на правото на ЕУ, утврдени од Судот на правдата на Европската Унија во неговата судска пракса како што произлегуваат од Европската конвенција за човекови права (на Советот на Европа, обврзувачка за сите земји членки, и идентификувана од сопствениот контролен механизам на ЕКЧП како *l'ordre public europeen*, „јавниот ред на Европа“) ¹² и заедничката уставна традиција на земјите членки.

Секундарното законодавство на ЕУ произлегува од внатрешните законодавни процеси на ЕУ (во институциите на ЕУ) составени од регулативи, директиви и одлуки. Иако соодветните области кои тука ги разгледуваме се уредуваат со директиви, мора да напоменеме дека директивите, во принцип, (но не секогаш) не се директно применливо законодавство само по себе. Согласно начелото на супсидијарност, наведени се само основни решенија, клучни цели и инструменти до одреден степен, но секогаш наложуваат понатамошна законска постапка од национално законодавно тело – оттука и нивното транспонирање во националното законодавство. Директивите имаат цел само хармонизација и им оставаат простор до одреден степен за земјите членки да ги остварат потребните цели (тука, минималното заедничко ниво на заштита при пристапот до правда) со тоа што ќе ги прилагодат решенијата на нивните системи и традиција (види *mutatis mutandis* начелото на „маргина на почитување“ согласно законодавството на ЕКЧП). Дополнително, би сакале да напоменеме дека директивите со кои се регулираат човековите права може да имаат чисто имплементирачка природа (во однос на човековите права заштитени со примарното законодавство на ЕУ), но може да го надминат овој аспект и да им наметнат конкретни (изворни) обврски на земјите членки, и може да бидат и основен извор на некои права (на пр. правото на заштита од вонсудски тела во однос на борба против дискриминација или заштита на податоци). Исто така, има правно необврзувачки акти во законодавството на ЕУ, како мислења и препораки. Тие ефективно може да се сметаат како дел од мекото законодавство на *acquis* (општо сфаќање, што се претпочита, насоки).

12 | Види го случајот *Austria v. Italy*, бр. 788/60, одлука на Комисијата од 11 јануари 1961, *Yearbook* 4, p. 116.

3.2.2 Обврски на државите членки во однос на законодавството на ЕУ

Законодавството на ЕУ е минимален заеднички стандард, а државите слободно може да го надминат и дополнат со цел да обезбедат поефективен пристап до правда. Обврските што произлегуваат од законодавството на ЕУ не претставуваат правна основа за каква било регресија во овој поглед која би можела да резултира во таканаречен ефект на движење кон дното.

Спроведувањето и примената на законодавството на ЕУ се случува примарно на национално ниво во земјите членки. Член 4(3) од Договорот за Европската Унија (ДЕУ) утврдува дека земјите членки треба да преземат соодветни мерки за да обезбедат исполнување на обврските што произлегуваат од законодавството на ЕУ. Ова е начелото на искрена (лојална) соработка. Освен тоа, член 19 од ЗЕУ им наметнува на земјите членки да обезбедат доволно правни лекови за ефективна правна заштита во областите опфатени со законодавството на ЕУ. Оттука, пристапот до правда не е само прашање на материјална конзистентност со законодавството на ЕУ, туку има и јасна обврска да се почитуваат и процесните решенија, решенијата за правни лекови за ефективно да се спроведе целото законодавство на ЕУ.

Тука може да се споменат и механизмите што се на располагање во случај на неконзистентност со законодавството на ЕУ како средства за внатрешен пристап до механизмите на правдата, но овие механизми се на располагање само откако земјата ќе стане членка: прекршочната постапка пред Европската комисија (ЕК) како чувар на *acquis* на ЕУ, која на крај може да доведе до правно дејство против земјата членка пред СЕУ; барање за прелиминарни одлуки од СЕУ, поднесено од националните судови; директен ефект на директивите може да се повика за јавните чинители (во случаите со јасни права обезбедени од директивите) или во најмала рака преку правото на надомест поради непостапување и неспроведување на директивата, има можност актот на институциите на ЕУ да се прогласи за неважечки. Значаен механизам за следење, којшто може да поттикне други контролни функции, е процесот на преглед на сите директиви што се случува во редовни интервали во рамките на мониторингот од ЕК и задачата на земјите членки да известуваат за спроведувањето на нивните обврски¹³. Во преговорите за пристапот кон ЕУ, ЕК ја има најважната улога и врши скрининг (ја следи) на усогласеноста со законодавството на ЕУ и другите стандарди од *acquis*. Земјите кандидати се обврзани да ги почитуваат. Земјите кандидати треба да покажат видливи и мерливи резултати и да водат евиденција за примената на законодавството. Освен тоа, има и постојана проверка доколку добијат согласност од институциите на ЕУ и сите земји членки на ЕУ. Но, земјите членки исто така може да одиграат значајна улога, затоа што можат поединечно или групно политички да блокираат или да наметнат (дополнителни) политички услови, не само за краен резултат, туку и за отворање или затворање на одредени поглавја во преговорите.

3.3 Бесплатната правна помош во законодавството на ЕУ

Пристапот до правна помош е значаен дел од правото за правично судење согласно член 6 од ЕКЧП и член 47 од Повелбата на ЕУ за основни права. Правото на пристап до суд (кое произлегува од правото на правично судење и постапка) треба да е ефективно за сите поединци, без разлика на нивните финансиски средства. За ова, потребно е државите да преземат чекори за обезбедување еднаков пристап до постапки, меѓу другото, и со воспоставување соодветни системи за правна помош. Правната помош не служи само за субјективни цели во однос на спречување на ризикот од нееднаков третман поради имотен или социјален статус во правен спор. Таа им служи и за пообјективни цели, односно да се олесни соодветната примена на правдата затоа што странките што учествуваат без бранител/ полномошник адвокат во судски спор честопати не се свесни за процесните правила и потребна им е значителна поддршка од судовите, а тоа може да предизвика претерани одложувања. Поединец може да има ефективен пристап до судови кога се појавува пред врховен суд доколку советувањето обезбедено со процесните правила и судски насоки, заедно со правен совет и поддршка, е доволно за да му се обезбеди ефективна можност да го пласира својот случај.¹⁴ Што е потребно за да се обезбеди ефективен пристап до судовите зависи од фактите на конкретниот случај - процената на целокупната состојба. Според ЕКЧП и законодавството

13 | На пример, значајно за овој документ, види Извештај од Комисијата до Европскиот парламент и Советот од 8 септември 2010 за примена на Директивата 2005/85/ЕЗ од 1 декември 2005 година за минималните стандарди за процедури во земјите членки за доделување и повлекување статус на бегалец [COM(2010) 465 конечна – кој обезбедува приказ на транспонирањето на Директивата 2005/85/ЕЗ од страна на земјите членки во нивните национални законодавства и проблемите со кои се соочиле при нејзината примена, односно случаи на нецелосно и неточно транспонирање и грешки во примената на директивата од земјите на ЕУ. Дополнително, ги анализира опционалните одредби и дерогации во директивата, разликите штопостојат во уредувањата и процесните гаранции на земјите на ЕУ, вклучително и прашањето со правна помош и застапување.

14 | ЕСЧП, *A. v. the United Kingdom*, бр. 35373/97, 17 декември 2002, пара. 97.

на ЕУ, правната помош не мора да има одреден облик, државите може слободно да одлучат како ќе ги исполнат своите обврски. Како резултат на ова, системите за правна помош значително се разликуваат.¹⁵ На пример, правната помош може да се состои од бесплатно застапување или поддршка од адвокат и/или ослободување од плаќање на трошоците за постапката, вклучително и судските трошоци.¹⁶ Ваквите уредувања може да постојат паралелно со други системи за дополнителна поддршка, како про боно одбрана, центри за правна помош или обезбедување правни трошоци – кои може да се финансирани од државата, да се водени од приватниот сектор или НВО.

Правата што се заштитени во ЕКЧП и Повелбата на ЕУ за основни права се совпаѓаат. Правата од повелбата што кореспондираат со правата од ЕКЧП го имаат истото значење и опсег како правата утврдени во ЕПЧП, согласно член 53 од Повелбата. Објаснувањата кон Повелбата – кои служат како алатка за толкување на содржината, но не се правно обврзувачки обезбедуваат дополнителни насоки во оваа област. Ова совпаѓање значи дека судската пракса на ЕСЧП честопати е значајна за толкување на правата од Повелбата на ЕУ за основни права. ЕКЧП има значајна, фундаментална положба во заштита од повреди во кривични и граѓански прашања (додека административното право во основа не е опфатено). Сепак, законодавството на ЕУ, особено секундарното, дава многу повеќе конкретни решенија.

КЗПЛП заштитува различни форми на правен (односно процедурален) капацитет и, меѓу другото, наметнува соодветни приспособувања и разумни мерки за прилагодувања за лица со попреченост со цел да се обезбеди целосен и ефективен пристап до правдата еднакво како и за другите. Слично како и другите страни во конвенцијата, ЕУ се соочува со предизвици во исполнувањето на овие обврски, согласно укажаното од комитетот на КЗПЛП за правата на лица со попреченост во Заклучните забелешки од иницијалниот извештај на Европската Унија.¹⁷ Овие предизвици се подетално анализирани во посебно поглавје подолу.

Повелбата на ЕУ за основни права ги вклучува вообичаените граѓански и политички права и основни слободи, како и економски, социјални и културни права. Во некои случаи, Повелбата упатува на „начела“ наместо „права“ (на пример, начелото на еднаквост меѓу мажите и жените во член 23). Според Повелбата на ЕУ за основни права, кога одредби се класифицираат како „начела“, националните судови ги користат само за толкување и одлучување за законитоста на актите на земјата членка што го спроведува законодавството на ЕУ.

Секундарното законодавство на ЕУ е поспецифично во многу аспекти, особено во однос на пристап до правда во прекугранични граѓански спорови и во кривичното право. Постојат специфични решенија во прописите за борба против тероризам и трговија со луѓе, прашањата за азил итн. Овие прашања се анализирани подолу, посебно според секој правен извор. Освен тоа, има специфични обврски во однос на заштитата обезбедена од тела надвор од правниот систем, коишто може да се сметаат за патишта кон правда (на пример, тела за еднаквост, тела за заштита на податоци, тела за заштита на лица со попреченост).

Овие тела, во многу случаи, служат како алатка за пристап до судови (или овие тела ги заштитуваат своите одлуки директно со заштитување на одредени права од прекршителите пред судовите, или може да пристапат до судовите директно со застапување на жртвите на повреди на човековите права или преку правосудна постапка врз основа на нивна претставка, односно со средства за колективен надомест или при справување со системски проблеми, односно со оспорување на уставноста на законодавството).

15 | ЕСЧП, *Airey v. Ireland*, бр. 6289/73, 9 октомври 1979, пара. 26.

16 | СПЕУ, C-279/09, *DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH v. Bundesrepublik Deutschland*, 22 декември 2010, пара. 48.

17 | Види CRPD/C/EU/CO/1, 2015, под *Еднакво признавање пред законот* (член 12) пара. 36. Комитетот забележува со голема загриженост дека низ Европската Унија, целосниот правен капацитет на голем број лица со попреченост е ограничен. 37. Комитетот препорачува Европската Унија да преземе соодветни мерки за гарантирање дека сите лица со попреченост кои биле лишени од својот правен капацитет ќе можат да ги остварат своите права уредени во договорите и законодавството на Европската Унија, како пристап до правда, добра и услуги, вклучително и банкарски услуги, вработување, здравствена заштита, како и права на гласање и потрошувачки права, во согласност со Конвенцијата, согласно образложението во општиот коментар на Комитетот бр.1 (2014) за еднакво признавање пред законот. Според *Пристап до правда* (член 13) 3-8. „Комитетот е загрижен за дискриминацијата со која се соочуваат лица со попреченост при пристапување до правда, како резултат на просени прилагодувања во земјите членки на ЕУ. 39. Комитетот препорачува Европската Унија да преземе соодветно дејство за борба против дискриминација со која се соочуваат лица со попреченост при пристапување до правдата со обезбедување целосни процесни прилагодувања и средства за обука на персоналот на правдата за Конвенцијата во земјите членки“. Во дел Г. Усогласеност на институциите на Европската Унија со Конвенцијата (како јавните администрации) дополнително се истакнува *Пристапот до правда* (член 13) во пара. 80. Комитетот е загрижен за недоволен пристап до правда на лица со попреченост во Европските судови. 81. Комитетот препорачува Европската Унија да гарантира целосен пристап до правда и да ги елиминира сите бариери, вклучително и физички и процесни бариери, и оние поврзани со правен капацитет, во Европските судови.

3.3.1 Правна помош во граѓански постапки

а) Стандарди на Советот на Европа (Европска конвенција за човековите права)

Правото на правна помош во граѓански постапки произлегува од толкувањето на член 6 (Право на правична судска постапка) и член 13 (Право на реална жалба) од ЕКЧП од страна на Европскиот суд за човекови права. Посебна одредба која експлицитно го содржи правото на бесплатна правна помош е дел од таканаречената кривична гранка од член 6(3)(в), релевантна само за кривични постапки. Според правото од ЕКЧП, нема строго дефинирана обврска да се обезбеди правна помош за сите постапки во кои се вклучени граѓански права и обврски.¹⁸ Отсуството на помош од адвокат може да претставува прекршување на член 6 од ЕКЧП кога таквата поддршка е неопходна за ефективен пристап до суд или затоа што правното застапување е задолжително (како во случајот со различни видови постапки, особено пред повисоки судови) или затоа што применливата процедура за случајот е посебно сложена.¹⁹ Правните системи може да воспостават процедури за избор за утврдување дали ќе се додели правна помош во граѓански случаи, но тоа не може да функционира на произволен и несразмерен начин или да влијае на суштината на правото на пристап до суд. На пример, одбивањето правна помош по основа дека жалбата, во моментот на поднесувањето, не била добро основана, во одредени услови може да ја наруши самата основа на правото на суд на подносителот.²⁰ Најпознатиот и реално пионерски случај од праксата на ЕСЧП е случајот *Airey v. Ireland* (1979)²¹. Жалителката барала судски развод од својот сопруг, но не можела да добие судски налог затоа што не можела да си дозволи да задржи адвокат без правна помош. ЕСЧП потврди дека, иако член 6(1) од ЕКЧП не предвидува категорично правна помош при граѓански постапки, државите може да се принудени да ја обезбедат кога правната помош е неопходна за обезбедување ефективен пристап до суд. Ова не се однесува на сите случаи во областа на граѓанските права и обврски, туку во голема мера зависи од конкретните околности на секој случај. Во овој случај, значајните фактори во корист на доделување правна помош биле: комплексноста на процедурата и прашањата поврзани со правото, потребата да се утврдат факти преку вештачење и сослушувањето сведоци и тоа што ова било брачен спор во кој имало емоционална вклученост.

Во оваа пресуда и други последователни судски практики, ЕСЧП разви дополнителни критериуми за проверка дали има обврска да се обезбеди поддршка за финансиската слабост на страната со бесплатна правна помош или слични решенија. Овие критериуми тестираат прашања поврзани со финансии и основаност на барањето. Во однос на финансискиот тест, ЕСЧП се има изјаснето дека нема прекршување на член 6(1) ако подносителот не влегува во рамките на системот за правна помош затоа што неговите/нејзините приходи ги надминуваат финансиските критериуми, под услов да не е нарушена суштината на правото на пристап до суд.²² Државите не се обврзани да трошат јавни средства за да обезбедат целосна „еднаквост на оружјата“ меѓу лицето на кое му се дава помош и другата страна, „доколку секоја страна има разумна можност да го презентира својот случај во услови што не ја/го поставуваат во значајно понеповолна положба наспроти спротивставената страна“.²³ Одбивање да се додели правна помош поради основаност – поради недоволни изгледи за успех или поради несериозна или неразумна природа на тужбата (на пример, тужбата е поднесена само за да предизвика штета) – исто така може да е легитимно.²⁴ За да се избегне произволност, системот за правна помош треба да воспостави правичен механизам за избирање случаи што би имале корист од правна помош.²⁵ Државите треба да воспостават системи согласно ЕКЧП.²⁶ Недонесувањето формална одлука за барање за правна помош може да претставува повреда на член 6 (1).²⁷

Според ЕКЧП, дали е потребно да се додели правна помош (заснованост) на поединец во интерес на правдата зависи од следните фактори: важноста на случајот за лицето; комплексноста на случајот; капацитетот на поединецот да се претставува сам/а. На пример, комплексноста на процедурите или правните или фактичките прашања во случај може да предизвикаат потреба од правна помош. Исто така, правна помош може да е потребна доколку немањето правна помош ја прекршува „самата суштина“ на правото на подносителот на пристап до суд.²⁸ ЕСЧП исто така ги разгледува уставните критериуми

18 | [ЕКЧП, *Del Sol v. France*, No. 46800/99, 26 февруари 2002, пара. 20.

19 | ЕКЧП, *P., C. and S. v. The United Kingdom*, No. 56547/00, 16 октомври 2002, пара. 88-91.

20 | ЕКЧП, *Aerts v. Belgium*, бр. 25357/94, 30 јули 1998.

21 | Види фуснота 8.

22 | ЕКЧП, *Glaser v. the United Kingdom*, бр. 32346/96, 19 септември 2000, пара. 99. Види и ЕКЧП, *Santambrogio v. Italy*, бр. 61945/00, 21 септември 2004, пара. 58 (семејството на подносителот платило за застапување).

23 | ЕКЧП, *Steel and Morris v. the United Kingdom*, бр. 68416/01, 15 февруари 2005, пара. 62 and 64.

24 | ЕКЧП, *Staroszczyk v. Poland*, бр. 59519/00, 22 март 2007, пара. 129. Види и ЕКЧП, *Steel and Morris v. the United Kingdom*, бр. 68416/01, 15 февруари 2005, пара. 62.

25 | ЕКЧП, *Gnahoré v. France*, бр. 40031/98, 19 септември 2000, пара. 41.

26 | ЕКЧП, *Siałkowska v. Poland*, бр. 8932/05, 22 март 2007, пара. 107.

27 | ЕКЧП, *A.B. v. Slovakia*, бр. 41784/98, 4 март 2003, пара. 61-63.

28 | ЕКЧП, *Mirosław Orzechowski v. Poland*, бр. 13526/07, 13 јануари 2009, пара. 22.

за правно застапување.²⁹ Специфичните околности на секој случај се суштински. Клучниот тест е дали поединецот „би можел да го презентира својот случај соодветно и задоволително без помош од адвокат“. ³⁰ На пример, во случаи поврзани со прашања од особено значење на поединецот (како на пример контакт со неговите/нејзините деца), правната помош е потребна, особено ако поединецот спаѓа во ранлива категорија (на пример, има проблеми со менталното здравје).³¹ Правната помош може да е задолжителна и во сложени дејства за кои е потребно постојано застапување од искусен адвокат. Член 6 од ЕКЧП исто така може да се прекрши со постоење големи разлики во правната помош што им е на располагање на страните (како на пример поединци кои преземаат мултинационални корпорации).³² Случајот *McVicar v. the United Kingdom, 2002*³³, набројува многубројни значајни елементи. Подносителот објавил статија во која се сугерира дека познат атлетичар користел препарати за подобрување на неговата/нејзината изведба. Атлетичарот поднесе обвинение за клевета. Подносителот, кој не бил застапуван, го изгубил случајот и му било наложено да ги плати трошоците за постапката. Се жалел до ЕСЧП дека немањето правна помош го прекршило неговото право за пристап до суд. Бил обвинет, па тука се јавува прашањето за поврзаност меѓу правната помош и правичноста на постапката. ЕСЧП донесе одлука дека потребата од правно застапување зависи од специфичните околности на случајот, а особено од тоа дали поединецот би можел да го презентира својот случај соодветно и задоволително без помош од адвокат. Принципите се идентични на оние применети за *Airey v. Ireland*. Жалбата за клевета била поднесена од релативно богат и познат поединец пред повисок суд. Од подносителот било побарано да повика сведоци и да ги анализира доказите во судење, кое траело повеќе од две недели. Од друга страна, бил добро образован и искусен новинар, кој би бил способен да формулира неоспорливи аргументи во суд. Во вакви околности, Судот не утврди прекршување на член 6 (1) од ЕКЧП.

Интересно е дека според ЕКЧП, давањето правна помош на правни лица (на пример компании) не е ниту потребно ниту во принцип невозможно, но мора да се процени во однос на националните правила и состојбата на соодветната компанија. ЕСЧП во неодамнешна одлука има забележано дека нема „консензус, ниту консолидирана тенденција“ меѓу земјите за овие прашања.³⁴ Систем за правна помош достапен само за непрофитабилни правни лица не го прекршува правото на пристап до правда доколку има објективно и разумно објаснување за ограничувањето (на пример, затоа што профитабилните компании може да ги одбијат правните трошоци од своите даночни обврски).³⁵

Европската спогодба за пренос на барањата за правна помош³⁶ не претставува интегрален дел од законодавството на ЕУ, ниту, пак, обврзува одредени земји членки на ЕУ (како Словенија).

6) Законодавството на ЕУ

Законодавството на ЕУ се занимава со пристапот до правда преку стандардите на ЕКЧП, но во врска со законодавството на ЕУ, примарно во контекст на ефективна судска заштита во постапки поврзани со сите права и слободи што произлегуваат од законодавството на ЕУ. Член 47 од Повелбата за основни права на ЕУ обезбедува право на правна помош за оние што немаат доволно средства, доколку правната помош е потребна за да се обезбеди ефективен пристап до правда. Објаснувањата кон Повелбата потврдуваат дека правната помош мора да е достапна „кога отсуството на таква помош би предизвикало да биде невозможно обезбедување на реална жалба“.³⁷ Објаснувањата кон член 52 (3) од Повелбата за основни права на ЕУ исто така потврдуваат дека член 47 соодветствува со член 6 од ЕКЧП. Оваа јасна поврзаност значи дека случаите спомнати во рамките на ЕКЧП се релевантни во законодавството на ЕУ.³⁸ Националните судови треба да утврдат дали конкретни услови за доделување правна помош претставуваат неправедни ограничувања на правото на пристап до суд. Ограничувањата не смеат да претставуваат „несразмерно и неприфатливо мешање“ во самото право.³⁹

29 | ЕСЧП, *Airey v. Ireland*, бр. 6289/73, 9 октомври 1979, пара. 26.

30 | *McVicar v. the United Kingdom*, бр. 46311/99, 7 мај 2002, пара. 48.

31 | ЕСЧП, *Nenov v. Bulgaria*, No. 33738/02, 16 July 2009, para. 52.

32 | ЕСЧП, *Steel and Morris v. the United Kingdom*, бр. 68416/01, 15 февруари 2005, пара. 69.

33 | Види фуснота 22.

34 | ЕСЧП, *Granos Organicos Nacionales S.A. v. Germany*, бр. 19508/07, 22 март 2012, пара. 47 и 53.

35 | ЕСЧП, *VP Diffusion Sarl v. France*, бр. 14565/04, 26 август 2008.

36 | Совет на Европа, Европска спогодба за пренос на барања за правна помош, CETS бр. 92, 1977. Словенија не е потписничка на договорот, но Северна Македонија е обврзана на одредбите од 2003.

37 | Објаснувања за Повелбата за основни права на ЕУ, ОЈ 2007 С303/17.

38 | Повелба за основни права на ЕУ, член. 52 (3). Види и СПЕУ, C-619/10, *Trade Agency Ltd v. Seramico Investments Ltd*, 6 септември 2012, пара. 52.

39 | За ограничувањата на правата на одбрана, види СПЕУ, C-418/11, *Texdata Software GmbH*, 26 септември 2013, пара. 84. Види и Повелба за основни права на ЕУ, член. 52 (1).⁶²

- Правна помош на правни лица

Главен референтен случај на СЕУ е DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH v. Bundesrepublik Deutschland, случај C-279/09, (2010). DEB, компанија за електродистрибуција, имала цел да поднесе жалба против Германија за одложување на спроведувањето на две директиви што, според компанијата, довело до финансиски загуби. Дополнително, компанијата се изјаснила дека нема средства да ги плати судските трошоци или да плати адвокат согласно применливиот Кодекс за процедури поради овие загуби. Страните во судскиот процес требало да обезбедат правно застапување, но правната помош за правни лица била расположлива само „во исклучителни околности“. Германскиот суд го упатил прашањето до Судот на правдата на ЕУ. СПЕУ ја разгледал судската пракса на ЕСЧП. Забележал дека доделувањето правна помош на правни лица не било невозможно во принцип, но морало да се направи процена согласно применливите правила и состојбата на компанијата. При проценување на барања за помош, националните судови мора да го разгледаат следново: (i) предметот на судската постапка; (ii) дали барателот има разумни изгледи за успех; (iii) важноста на тоа што е во прашање за подносителот; (iv) комплексноста на применливото законодавство и процедури; (v) капацитетот на подносителот ефективно да се застапува самиот себе; и (vi) дали трошоците за постапките може да претставуваат ненадминлива пречка за пристапување до суд. Во однос на правните лица, конкретно, судовите може да го земат предвид следново: (i) обликот на соодветното правно лице и дали е профитабилно или непрофитабилно; (ii) финансискиот капацитет на партнерите или акционерите и (iii) можноста на партнерите или акционерите да дојдат до потребните износи да поведат правна постапка. Оттука, согласно начелото за ефективна судска заштита изразено во член 47 од Повелбата за основни права на ЕУ, не е невозможно правни лица да добијат правна помош.

- Правна помош во прекугранични постапки

Секундарното законодавство креира стандарди за правна помош при прекугранични граѓански постапки со цел да се олесни ефективно слободно движење на лица. Во 2000 година, Европската комисија објави Зелена книга за правна помош во граѓански прашања⁴⁰ со цел да се проценат тешкотиите со кои се соочуваат страните во прекуграничен судски процес и да се предложат решенија. Главниот пропис донесен во овој поглед е Директивата за правна помош – Директива на Советот бр. 2002/8/ЕС (2003) за воспоставување на минималните општи правила за правна помош во прекугранични спорови. Оваа директива го воспоставува начелото дека лицата што немаат доволно средства да ги бранат своите права имаат право на соодветна правна помош. Оваа директива ги опфаќа сите граѓански прашања, вклучително и: трговија, вработување и заштита на потрошувачите. На лицата што не можат да си дозволат правно застапување им дава право на правна помош, на граѓани на ЕУ и државјани од земји што не се членки на ЕУ, а живеат во ЕУ. Правната помош може да вклучува: пристап до совет пред судски процес, правна помош и застапување во суд, ослободување од судски трошоци – или помош за судските трошоци, ослободување од трошоците за постапки, ослободување од одредени трошоци во меѓународни случаи (на пр. толкување, превод, патување). Освен тоа, директивата воведува правила за обработка на барања за правна помош и конкретни правила за формата на барањата. Националните власти мора: да им објаснат на подносителите како се обработуваат барањата, да им објаснат зошто одбиваат барање и да им дозволат на подносителите да поднесат жалба против одбивањето.

Законодавството на ЕУ исто така содржи конкретни одредби за правна поддршка и правна помош за азил, кои се утврдени од националните власти во административни постапки и кои може да се оспорат во административни спорови, па затоа оваа помош се уредува посебно, а се опишани подолу.

3.3.2 Правна помош во кривични постапки

а) Стандарди на Советот на Европа (Европска конвенција за човековите права)

Експлицитно, право на правна помош во кривични постапки е утврдено во член 6 (3) (в) од ЕКЧП. Согласно споменатото, секој што е обвинет за кривично дело има право на бесплатна правна помош доколку нема „доволно средства“ да плати за правна поддршка (финансиски тест или тест за средства), кога тоа се наложува од „интересите на правдата“ (тест за интереси на правдата). Правото на пристап до адвокат во

40 | Зелена книга од Комисијата - Legal aid in civil matters: the problems confronting the cross - border litigant /* COM/2000/0051 final, достапна на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52000DC0051>.

кривични постапки се применува низ целата постапка, од полициско испитување до правните лекови.⁴¹ Со цел правото на правично судење да остане доволно „практично и ефективно“ член 6, став 1 (од ЕКЧП) утврдува дека, како правило, пристапот до адвокат да се обезбеди уште од првото испрашување на осомничен од полицијата, освен ако не се покаже во однос на конкретните околности на случајот дека има несовладливи причини да се ограничи ова право. Дури и кога има причини со кои се оправдува одбивањето на пристап до адвокат, таквото ограничување – без разлика на објаснувањето – не смее да нанесе неправедна штета на правата на обвинетиот согласно член 6. Правата на одбраната во основа непоправливо се оштетуваат кога за обвинение се користат компромитирачки изјави дадени за време на полициско испрашување без пристап до адвокат.⁴²

Тестот за финансиски средства не е дефиниран во детали. ЕСЧП нема обезбедено дефиниција за „доволни средства“. Специфичните околности на секој случај се земаат предвид за да се одреди дали финансиските околности на обвинетиот оправдуваат доделување правна помош. Товарот на докажување недоволни средства е на обвинетиот или осомничениот.⁴³ Сепак, ова не треба да се докаже без каков било сомнеж.⁴⁴ Треба да се земат предвид сите докази, вклучително и доказите за статусот на подносителот (како на пример дали има поминато време во притвор), информациите обезбедени од поединецот и кои било докази кои ги оспорува подносителот.⁴⁵ Решавањето на ова прашање е оставено на националните судови, кои мора да ги проценат доказите согласно барањата од член 6(1).⁴⁶ Во случајот *Tsonyo Tsonev v. Bulgaria (No. 2)*⁴⁷ подносителот бил обвинет за нанесување телесна повреда и провала во туѓ дом. Осуден е на казна затвор од 18 месеци. Подносителот побарал да му се назначи претставник за жалбата пред Врховниот суд за поништување, но ова барање било одбиено без конкретни причини. Подносителот се жалел дека со ова се прекршуваат неговите права на правично судење. ЕСЧП утврдил дека е тешко да се процени дали подносителот немал доволно средства за да плати за правна поддршка. Но, сметал дека одредени индикации укажуваат дека токму тоа било причината: прво, на подносителот му се доделил адвокат во претходна постапка, и второ, подносителот изречно потврдил дека не може да си дозволи да плаќа адвокат. Судот утврдил дека, со оглед на немањето јасни индикации за спротивното, подносителот немал доволно средства да плати за своето правно застапување. Заклучил дека со тоа се прекршува член 6(1) и (3) од ЕКЧП. Во друг значаен случај на *Twalib v. Greece*,⁴⁸ подносителот бил во затвор три години и на судењето бил застапуван од адвокат назначен од судот, а при жалбата од хуманитарна организација. Овие фактори придонеле кон „силните индикации“ дека немал финансиски средства за да плати за правна поддршка. Необезбедувањето правна помош од страна на државата во жалбената постапка пред Касацискиот суд ги повредило неговите права загарантирани во рамките на член 6 од ЕКЧП.

При одредување дали за „интересите на правдата“ (основаност) е потребно обезбедување правна помош треба да се земат предвид три фактори: тежината на прекршокот и потенцијалната казна, сложеноста на случајот и социјалната и личната состојба на обвинетиот.⁴⁹ Треба да се земат предвид сите три фактори, но не мора сите заедно, кој било фактор од овие три може да оправда доделување правна помош. Во случајот *Zdravko Stanev v. Bulgaria*,⁵⁰ подносителот бил невработен. Се жалел дека му била одбиена правна помош во кривична постапка за фалсификување документи во граѓанска постапка. Бил осуден за прекршокот и казнет со €250. Исто така, му било наредено да плати 8.000 евра за штета. ЕСЧП забележал дека иако не му била наметната затворска казна, казната за штета била голема во споредба со неговата финансиска состојба. Подносителот имал универзитетско образование, но немал правна пракса. Постапката не била на највисокото ниво на сложеност, но опфаќала прашања поврзани со правилата за прифатливост на докази, деловникот и значењето на намера. Дополнително, кривичниот прекршок за кој бил обвинет подносителот опфаќал влијание на виш член на судството и го довел во прашање интегритетот на судскиот процес во Бугарија. Квалификуван адвокат, без сомнение, би бил во позиција да го презентира случајот со поголема јасност и поефективно да се справи со аргументите на обвинителството. Судот утврдил повреда на член 6 (3) (в) од ЕКЧП.

Личните околности на обвинетиот или осомничениот се важни. Тестот за интересите на правдата укажува дека бесплатна правна помош може да е потребна за лица што се сметаат за ранливи лица, како деца, лица со проблеми по менталното здравје и бегалци.⁵¹ Кога „постапката очигледно е проблематична, со последици за подносителот“ и случајот е сложен, треба да се додели правна помош.⁵² Дури и кога

41 | ЕСЧП, *Imbriosca v. Switzerland*, одлука од 24 ноември 1993, пара.36.

42 | ЕСЧП, *Salduz v. Turkey [GC]*, бр. 36391/02, 27 ноември 2008, пара. 55.

43 | ЕСЧП, *Croissant v. Germany*, бр. 13611/88, 25 септември 1992, пара. 37.

44 | ЕСЧП, *Pakelli v. Germany*, бр. 8398/78, 25 април 1983, пара. 34.

45 | *Ibid.*

46 | ЕСЧП, *R. D. v. Poland*, бр. 29692/96 and 34612/97, 18 декември 2001, пара. 45.

47 | ЕСЧП, *Tsonyo Tsonev v. Bulgaria* (бр. 2), бр. 2376/03, 14 јануари 2010.

48 | ЕСЧП, *Twalib v. Greece*, бр. 24294/94, 9 јуни 1998, пара. 51.

49 | ЕСЧП, *Quaranta v. Switzerland*, бр. 12744/87, 24 мај 1991.

50 | ЕСЧП, *Zdravko Stanev v. Bulgaria*, бр. 32238/04, 6 ноември 2012, пара 40 in 70.

51 | ЕСЧП, *Quaranta v. Switzerland*, бр. 12744/87, 24 мај 1991, пара. 32–36.

52 | ЕСЧП, *Pham Hoang v. France*, бр. 13191/87, 25 септември 1992, пара. 40–41.

подносителите се образовани луѓе, кои може да ја разберат постапката, важно е дали, всушност, може да се бранат без адвокат.⁵³ Подносителите не мора да покажат дека отсуството на правна помош предизвикало „фактичка штета“ на нивната одбрана; тие само мора да покажат дека „во одредени околности веројатно“ е дека адвокат би бил од помош.⁵⁴

Секогаш е важно што е во прашање. Дали е во прашање слободата на поединецот, интересите на правдата во основниот повик за правно застапување.⁵⁵ Оваа обврска произлегува дури и кога само има можност за притвор.⁵⁶ За време на жалбената постапка во кривични постапки, за тестот за интересите на правдата важни се следниве фактори: природата на постапката; капацитетот на подносителот без бранител да изгради одреден правен аргумент, строгоста на казната наметната од пониските судови. Кога во апелациски сослушувања се јавуваат суштински прашања од законот, потребна е бесплатна правна поддршка.⁵⁷ Ако стане јасно дека жалбата покренува прашање за сложеноста и важноста, подносителот треба да добие правна помош во интерес на правдата.⁵⁸ Сепак, ЕСЧП се има изјаснето дека интересите на правдата не наметнуваат автоматско доделување на правна помош секој пат кога обвинето лице, без објективна шанса за успех, сака да поднесе жалба по добивање правично судење во првостепен суд согласно член 6 од ЕКЧП.⁵⁹

Самото обезбедување правна поддршка не значи дека ќе биде ефективно. На пример, поставен адвокат може да се разболи или да не ги исполни своите обврски.⁶⁰ Државата не може да се смета за одговорна за секоја грешка од адвокатот назначен за целите на правна помош. Сепак, прикажан неуспех од адвокат за правна помош да изведе практична и ефективна одбрана може да претставува прекршување на член 6.⁶¹ Член 6(3)(в) од ЕКЧП исто така го утврдува правото на одбрана од адвокат по сопствен избор, кое може да подлежи на ограничување доколку тоа го наметнат интересите на правдата. Нема апсолутно право на избор на сопствен адвокат за правна помош назначен од суд. Лице што бара промена на адвокат за правна помош мора да прикаже докази дека адвокатот не работи на задоволително ниво.⁶² Прифатливо ограничување на изборот на адвокат може да вклучува барање на специјализиран адвокат за одредени постапки.⁶³

6) Законодавство на ЕУ

Освен правата заштитени во рамките на член 47, член 48 (2) од Повелбата за основни права на ЕУ гарантира пресумпција на невиност и почитување на правата на одбрана на секој што е обвинет. Објаснувањата кон Повелбата потврдуваат дека член 48 (2) има исто значење како член 6 (3) од ЕКЧП. На тој начин, судската пракса на ЕСЧП наведена подолу е значајна за целите на член 48. Во однос на секундарното законодавство на ЕУ, Европскиот совет се има согласено да ги зајакне, со законодавство, процесните права на осомничени или обвинети лица во кривични постапки.⁶⁴ Со цел да се одржи и развие област на слобода, безбедност и правда, начелото на реципроцитет на признавање пресуди и други пресуди на судски власти мора да биде основа за судска соработка во кривични и граѓански случаи меѓу земјите членки на Европската Унија. За да се подобри таквата соработка, важно е земјите членки да стекнат доверба во кривичните правосудни системи на други земји членки. Ова е образложението за таканаречениот План за процесни права,⁶⁵ кој постепено утврдува детални права за заеднички минимални процесни права и гаранции на ниво на ЕУ.

-Директива 2010/64/ЕУ (2010) за правото на толкување и превод во кривични постапки

Првата мерка донесена во овој контекст е Директивата 2010/64/ЕУ (2010) за правото на толкување и превод во кривични постапки. Мора да им се обезбеди бесплатно толкување на осомничени или обвинети лица кои не го зборуваат или разбираат јазикот на кривичните постапки, вклучително и за време на полициско испрашување, значајни состаноци меѓу клиентот и адвокатот и сите судски расправи и какви било потребни сослушувања во меѓувреме. Правото на превод на документи што се важни за нивната

53 | ЕСЧП, *Zdravko Stanev v. Bulgaria*, бр. 32238/04, 6 ноември 2012, пара. 40.

54 | ЕСЧП, *Artico v. Italy*, бр. 6694/74, 13 мај 1980, пара. 34–35.

55 | ЕСЧП, *Benham v. the United Kingdom*, бр. 19380/92, 10 јуни 1996, пара. 61

56 | See, for example, ECtHR, *Quaranta v. Switzerland*, бр. 12744/87, 24 мај 1991, пара. 33.

57 | ЕСЧП, *Pakelli v. Germany*, бр. 8398/78, 25 април 1983, пара. 36–38.

58 | ЕСЧП, *Granger v. the United Kingdom*, бр. 11932/86, 28 март 1990, пара. 47.

59 | ЕСЧП, *Monnell and Morris v. the United Kingdom*, бр. 9562/81 и 9818/82, 2 март 1987, пара. 67.

60 | *Ibid.*

61 | ЕСЧП, *Artico v. Italy*, бр. 6694/74, 13 мај 1980.

62 | ЕСЧП *Lagerblom v. Sweden*, бр. 26891/95, 14 јануари 2003, пара. 60.

63 | На пример, ЕСЧП, *Meftah and Others v. France* [GC], бр. 32911/96, 35237/97 и 34595/97, 26 јули 2002, пара. 47.

64 | Програмата од Стокхолм, ОЈ 2010 С 115.

65 | Резолуција на Советот од 30 ноември 2009 за План за зајакнување процесни права на осомничени или обвинети лица во кривични постапки (текст со ЕЕА значење) 2009/С 295/01.

одбрана (вклучувајќи: каква било одлука со која лицето се лишува од слобода, какво било обвинение или казна или пресуда).

-Директивата 2012/13/ЕУ (2012) за правото на информирање во кривични постапки

Директивата 2012/13/ЕУ (2012) за правото на информирање во кривични постапки е создадена за да се спречи погрешна судска одлука и да се намали бројот на жалби. Осомничени и обвинети лица мора навремено да се информираат, усно или писмено, за неколку процесни права. Тука спаѓаат пристап до адвокат, какво било право на бесплатен правен совет, правото да се биде информиран за обвинението, правото на толкување и превод, правото на молчење. Уапсени лица мора веднаш да добијат писмо за правата од органите на прогон (односно полицијата и министерството за правда), напишано на едноставен јазик, со информации за понатамошни права, како и: пристап до документите на случајот, правото да информира едно лице и да контактира со конзуларните власти, правото на итна медицинска помош итн.

-Директивата 2013/48/ЕУ (2013) за правото на пристап до адвокат во кривични постапки и Европските постапки за налог за апсење, и за правото да се информира трета страна за лишување од слобода и правото да комуницира со трети лица и со конзуларни власти додека е лишен/а од слобода.

Централен пропис во однос на правата на обвинетиот е оваа директива. Граѓаните мора да имаат пристап до адвокат без никакво одложување, пред да бидат испрашани од органите за спроведување на законот (на пр. полицијата) или судско тело, за време на истражна постапка или постапка за собирање докази (на пр. соочување), од моментот на лишување од слобода и кога ќе треба пред нивно појавување пред кривичен суд. Во однос на лицата што се предмет на Европски налог за апсење, директивата го утврдува правото на пристап до адвокат во земјата на ЕУ која го извршува налогот и да назначи адвокат во земјата кога го издала налогот. Има конкретни права кога граѓаните се лишени од слобода во земја на ЕУ што не е нивна матична земја: правото да ги информира своите конзуларни власти, да биде посетен од конзуларните власти, да комуницира со нив и да има правно застапување организирано од нив. Директивата за правна помош (ЕУ) 2016/1919 ги воспоставува заедничките минимални правила за правото на правна помош за осомничени, обвинети и барани луѓе со што се гарантира ефективност на Директивата (ЕУ) 2013/48. Им наложува на земјите членки на ЕУ да им обезбедат на осомничените и обвинетите лица што немаат доволно средства да платат за поддршка од адвокат, право на правна помош доколку е потребно согласно интересите на правдата. Земјите членки на ЕУ може да применат тест за средства (да проценат дали лицето нема доволно средства да плати за правна поддршка), тест за заснованост (да проценат дали обезбедувањето правна помош е во интерес на правдата), или и двата теста за да утврдат дали да се додели правна помош. Европската комисија исто така има издадено Препорака за правото на правна помош за осомничени или обвинети лица.⁶⁶ Оваа препорака обезбедува необврзувачки насоки за финансискиот тест и тестот за заснованост, како и за квалитетот и ефективност на правната помош.

- Директива 2014/41/ЕУ за Европски налог за истрага во кривични случаи

Целта на оваа директива е да се поедностават и забрзаат прекуграничните кривични истраги во ЕУ. Директивата го воведува Европскиот налог за истрага, со кој им се овозможува на правосудните власти во една земја членка на ЕУ („земјата што го издава налогот“) да побара собирање и пренесување докази од друга земја на ЕУ („земјата што го извршува налогот“). Издавањето на ЕНИ може да се побара од осомничено или обвинето лице или од нивен адвокат, во согласност со применливите права на одбрана во земја на ЕУ.

- Директива (ЕУ) 2016/1919 за привремена правна помош за осомничени или обвинети лица лишени од слобода и за правна помош при постапки за Европски налог за апсење

Директивата (ЕУ) 2016/1919 за привремена правна помош за осомничени или обвинети лица лишени од слобода и за правна помош при постапки за Европски налог за апсење од неодамна ги обврзува земјите членки на ЕУ да им обезбедат без одложување привремена правна помош на лица лишени од слобода - и пред испрашување. Привремената помош се применува до донесување на одлука за квалификуваност за правна помош.

66 | Види Европска комисија, Препорака од 27 ноември 2013 за правото на правна помош за осомничени или обвинети лица во кривични постапки, ОЈ 013 С 378.68

-Директивата (ЕУ) 2016/800 за процесни заштитни мерки за деца кои се осомничени или обвинети лица во кривични постапки

Еден од последните релевантни акти е Директивата (ЕУ) 2016/800 за процесни заштитни мерки за деца кои се осомничени или обвинети лица во кривични постапки, која стана обврзувачка за земјите членки на 11 јуни 2019. Директивата утврдува процесни заштитни мерки соодветни на возраста за да можат деца да го остварат своето право на правично судење или за спречување деца да извршат повторен прекршок и да се помогне нивната социјална интеграција. Освен во кривични случаи, директивата треба да се примени во сите случаи на лишување деца. Правото на децата на пристап и правото да добијат помош од адвокат (член 6) е клучен елемент на Директивата. Задолжителна е кога деца се носат пред суд за одлучување на нивен притвор пред судење или кога се во притвор. Дете кое не добило поддршка од адвокат за време на судско сослушување не може да се осуди на затвор. Правото на информирање (член 4) истакнува дека кога децата ќе дознаат оти се осомничени, имаат право да биде информиран носителот на родителската одговорност.⁶⁷ Правото на носителот на родителската одговорност оди паралелно со правото на детето да биде придружувано од носителот на родителска одговорност за време на судски постапки (член 15). Директивата (член 16) истакнува дека децата имаат право да присуствуваат на своето судење и ефективно да учествуваат во судењето со тоа што ќе им се даде можност да бидат сослушани и да ги искажат своите ставови. Обврската за аудио-визуелно снимање (или друг соодветен начин) на испрашувањето е предвидена во член 9. Таму каде што е можно треба да им се даде приоритет на алтернативни мерки за лишувањето од слобода (член 11) и лишувањето од слобода на дете во која било фаза од постапката е ограничено на најкус соодветен период (член 10). Други значајни заштитни мерки вклучени во директивата се однесуваат на заштита на приватноста што најмногу е прикажана со отсуство на јавност за време на судските сослушувања (член 14), медицински преглед ако детето е лишено од слобода (член 8), правото на индивидуална процена од квалификуван персонал (член 7), обврската на земјите членки притворените деца да бидат одделени од притворени возрасни лица (член 12).

Европската Унија, меѓу другото, се залага за заштита на жртвите на кривично дело.

-Рамковната директива 2001/220/ЈНА за состојбата на жртвите во кривични постапки. Директивата 2004/80/ЕС на Советот од 29 април 2004 година за компензација за жртви на кривични дела

Првиот акт е **Рамковната директива 2001/220/ЈНА за состојбата на жртвите во кривични постапки. Директивата 2004/80/ЕС на Советот од 29 април 2004 година за компензација за жртви на кривични дела** се фокусира на правата на жртвите да бараат компензација во друга земја членка.

-Директива 2012/29/ЕУ за правата на жртвите.

Централното законодавство кое ги консолидира сродните права на жртвите на кривични дела сега е Директивата 2012/29/ЕУ, позната како Директива за правата на жртвите. Директивата воведува низа обврзувачки права за жртвите на кривични дела како правото на жртвите да добијат соодветна информација, поддршка и заштита за да можат ефективно да учествуваат во кривичните постапки. Истовремено, утврдува јасни обврски на земјите членки на ЕУ да ги обезбедат овие права во пракса. Директивата за правата на жртвите ги поставува жртвите во центарот на кривичните постапки, а не некаде во позадина опкружени со тишина, срам и страв. Согласно минималните стандарди низ ЕУ за правата, поддршката и заштитата на жртвите на кривични дела во секоја земја членка на ЕУ, жртвите мора да го имаат правото: на информации, односно да разбираат и да бидат разбрани при контактирање со властите (на пример, едноставен и прост јазик); да добиваат информации уште од првиот контакт со властите; да поднесат формална жалба и да добијат писмена потврда; толкување и превод (за време на интервјуата/испрашувањето на жртвата, имаат право да поднесат приговор доколку сметаат дека толкувањето или преводот е несоодветен); да добијат информации за напредокот на случајот; да имаат пристап до услуги за поддршка на жртви. Жртвата може да учествува во кривична постапка каде и да се случила штетата во ЕУ. Секоја земја членка на ЕУ мора да гарантира признавање на жртвите на кривични дела и нивно третирање на достоинствен, сензибилен и професионален начин, согласно потребите на лицето и без никаква дискриминација (на пр. врз основа на националност, жителство, раса, религија, возраст, пол итн.). Директивата ги утврдува минималните стандарди за сите жртви на кривични дела без разлика на националната припадност или жителството на жртвите. Веднаш штом се изврши кривично дело или се почне кривична постапка во ЕУ, жртвата мора да ги добие правата утврдени во директивата за жртви. Според директивата, членовите на семејства на починати жртви се сметаат за жртви. Директивата

67 | Оваа директива обезбедува дополнителни заштитни мерки за информациите кои треба да им се обезбедат на деца и на носителот на родителска одговорност со цел да се земат предвид конкретните потреби и ранливоста на децата.

ги утврдува следниве права: нивниот случај да се претстави на суд; да се разгледа судска одлука да нема прогон по судски пат; да им се надоместат трошоците; да добијат правна помош; да им се врати украдена сопственост. Очигледно е дека правото, односно оспорувањето на судска одлука да нема постапка може да е ефективно само ако се добие правна помош. Во член 4 од Директивата се одредува обврската да им се обезбедат низа информации на жртвите: основни информации за пристап до лекарска помош, каква било специјалистичка помош, вклучително и психолошка поддршка, и алтернативно сместување. Исто така имплицира на обврска да се споделат информации за процедурите за поднесување жалби за кривичен прекршок и, меѓу другото, ја одредува обврската на земјите членки да ги информираат жртвите под какви услови може да добијат заштита, вклучително и мерки на заштита. Жртвите имаат право да добијат информации како и под кои услови може да дојдат до правен совет, правна помош и каков било вид совет. Освен тоа, директивата го предвидува правото на жртвите да добијат информации под какви услови може да дојдат до компензација.

-Директива 2011/36/ЕУ за спречување и борба против трговија со луѓе и заштита на жртвите

Директивата 2011/36/ЕУ на Европскиот парламент и на Советот од 5 април 2011 година за спречување и борба против трговија со луѓе и заштита на жртвите со која се заменува Рамковната одлука на Советот 2002/629/ЈНА во член 12 и член 13 ги набројува следниве клучни критериуми: поддршката и помошта на жртвите не е условена со волјата на жртвите да соработуваат во кривична истрага, постапка или судење. Жртвите на овие кривични дела имаат право во најмала мера на животни стандарди со кои ќе им се овозможи на жртвите соодветен опстанок преку мерки како обезбедување соодветно и безбедно сместување и материјална помош, како и потребна лекарска нега, вклучително и психолошка поддршка, советување и информирање, и услуги за превод и толкување доколку се потребни. Земјите членки им обезбедуваат на жртвите на трговија со луѓе пристап до правно советување, и во согласност со улогата на жртвите во соодветниот правосуден систем, право на правно застапување, вклучително и за целите за барање надомест. Правното советување и правното застапување се бесплатни кога жртвата нема доволно финансиски средства. Земјите членки им обезбедуваат на жртвите на трговија со луѓе соодветна заштита врз основа на поединечна процена на ризици. Имаат право на отштета. Исто така, има конкретни мерки за спречување виктимизација и неколку членови се насочени на конкретна заштита на деца во вакви екстремно ранливи ситуации (членови 13 и 16).

-Директивата (ЕУ) 2017/541 за борба против тероризам

Во Глава V под Одредби за заштита на, поддршка за, и правата на жртвите на тероризам, има бројни дополнителни мерки на оние што се достапни согласно директивата за правата на жртвите. Тоа се итни услуги за поддршка и помош по нападот, кои треба да се доверливи, бесплатни и лесно достапни. Овие услуги, меѓу другото, се состојат од емотивна и психолошка поддршка, како поддршка и советување при траума; обезбедување совети и информации за релевантни правни, практични или финансиски работи, вклучително и олеснување на остварувањето на правото на информирање; поддршка при жалби за компензација за жртви на тероризам расположлива согласно националното законодавство. Земјите членки гарантираат дека сериозноста и околноста на кривичното дело соодветно ќе се одразат во условите и процесните правила под кои жртвите на тероризам ќе имаат пристап до правна помош. Особено внимание во кривични постапки се обрнува на ризикот од заплашување и одмазда и на потребата да се заштитат достоинството и физичкиот интегритет на жртвите на тероризам, вклучително и за време на испрашување и при сведочење.

3.3.3 Правна помош во административни постапки

Во рамките на ЕКЧП правото на реална жалба (член 13) исто така подразбира правичност на соодветните постапки, но правната помош не е експлицитно дефинирана. Минималните стандарди за процедурална заштита сè уште може да се изведат од Резолуцијата на Советот на Европа (77) 31 за минималните стандарди за процедурална заштита (исто така го опфаќа и правото на застапување и помош). Тоа е фундаментално процедурално право на страната.

Во законодавството на ЕУ најзначајна ситуација во која правната помош е експлицитно заштитена и регулирана во административна постапка е поврзана со меѓународна заштита.

-Директивата 2005/85/ЕЗ на Советот (Директива за процедури за азил)

Оваа директива ги регулира клучните права на барателите на азил во членовите 10 и 15. Земјите членки на ЕУ мора да гарантираат дека барателите: се информирани за процедурата што треба да се следи, своите права и обврски и резултатот од одлуката донесена од надлежната власт. Сите одлуки мора да се пренесат во писмена форма и, ако барателот е одбиен, мора да се наведени причините за негативната одлука и информации како да се оспори негативна одлука; да се добијат услуги на толкувач за поднесување на случајот до надлежно тело кога е потребно; да имаат можност да комуницираат со Високиот комесар за бегалци на ОН (UNHCR). Генерално, земјите членки на ЕУ мора да го овластат UNHCR да има пристап до баратели на азил, вклучително и до оние во прифатни центри, како и до информации од барањата за азил и постапките, и да му овозможат на UNHCR да даде свое мислење на надлежно тело; Според директивата, барателите имаат можност да се консултираат со правен советник. Во првостепена постапка можно е ваквото советување да биде на сметка на барателите. Ако одлуката на надлежното тело е негативна, соодветната земја членка на ЕУ мора да гарантира доделување бесплатна правна помош при барање. Може да додаде одредени услови кон ова право (да се применува само на една жалба, а не на какви било понатамошни постапки, да се ограничи можноста за правен совет на советници конкретно назначени со националното законодавство, да се ограничат постапките на оние што имаат шанса за успех или на баратели што немаат доволно средства). Во случај на малолетник без придружба, се применуваат следниве дополнителни гаранции, кои подлежат на одредени услови: лице го застапува малолетникот и/или му помага со барањето; ако постапката вклучува и интервју во живо, претставникот има можност да му ја објасни целта на интервјуто на малолетникот; лице со познавање на посебните потреби на малолетните лица ја подготвува одлуката за телото што одлучува и, доколку е можно, спроведува лично интервју.

Во Директивата 2013/32/ЕУ (Директива за процедури за доделување и повлекување меѓународна заштита) особено се значајни членовите 8, 12, 20 и 21; Земјите членки на ЕУ мора да гарантираат дека на барателите: меѓу другото, мора да им се даде толкувач за да им помогне да го состават својот случај, доколку е потребно; имаат право да консултираат правен советник, на сопствен трошок; имаат право на ефективна жалба пред суд или трибунал и имаат бесплатна правна помош за време на нивната жалбена постапка. Луѓе со специфични процесни потреби, на пример, поради нивната возраст, попреченост, болест или сексуална определба, или како последица на траума, или од која било друга причина мора да добијат соодветна поддршка, вклучително и доволно време за да им се помогне со нивниот процес на аплицирање. Постојат посебни критериуми за деца без придружба, вклучително и обврската да се назначи квалификуван претставник.

3.4. Вонсудски патишта до правда

Механизмите за пристап до правда може да вклучуваат и несудски тела, како национални институции за човекови права, тела за еднаквост, тело за заштита на податоци или институцијата Народен правобранител. Некои од нив може ефективно да дадат поддршка во своите, но и во други постапки, вклучително и со обезбедување на директно, бесплатно правно застапување пред судовите. Независните тела за еднаквост кои заштитуваат од дискриминација врз основа на раса, пол и национална припадност на други земји-членки на ЕУ се задолжителни според законодавството на ЕУ (специфични директиви), додека заштитата на лицата со попреченост е утврдена со CRPD. Заштитата на податоци од независното тело за надзор е исто така утврдена со законодавството на ЕУ и Повелбата, член 8 (3) Договорот за функционирање на ЕУ, член 16(2), Регулативата за општа заштита на податоци, членови 51-59, правото на жалба пред надзорно тело, Регулатива за општа заштита на податоци, член 57 (2). Овие административни, несудски тела може да го подобрат пристапот до правда со обезбедување побрзи и бесплатни начини на добивање ефективни лекови или со обезбедување колективно користење правен лек за обесштетување (ex officio постапки, системски мерки, колективни жалби или тужби, судски преглед на законодавство). Сепак, не може да го надминат правото на поединец за пристап до суд и генерално треба да подлежат на судски надзор. Пристапот до суд треба да му се обезбеди не само на прекршителот (кога оспорува одлуки на телата што заштитуваат права), но исто така кога овие тела не успеваат да ја заштитат жртвата на прекршувањето на ЧП.

Постапките за алтернативно решавање спорови, како медијација и арбитража, обезбедуваат алтернативи (временски поефикасни, поевтини) за пристапување до правдата преку формални судски патишта. ЕУ го охрабрува користењето на АРС со законодавство како Директивата на ЕУ за медијација (Директива 2008/52/ЕЗ на Европскиот парламент и на Советот од 21 мај 2008 година на одредени аспекти на медијација) во граѓански и трговски спорови и низа иницијативи за заштита на потрошувачите (односно во финансиски сектор, како банките и осигурителната индустрија). Ако законот ги обврзува страните да

пристапат кон арбитража, трибуналот за арбитража мора да се усогласи со член 6 од ЕКЧП и член 47 од Повелбата на ЕУ за основни права.

Дел 4: Бесплатната правна помош во Република Словенија

4.1 Законска рамка на бесплатната правна помош

Бесплатната правна помош во Р. Словенија е уредена во рамките на Законот за бесплатна правна помош (ZBPP)⁶⁸, кој важи за општ закон во Р. Словенија и има супсидијарна примена во однос на сите посебни видови бесплатна правна помош (вклучувајќи ја и правната помош во кривичната материја) кои се уредуваат со други закони.

Специјален закон, кој во исклучителни услови се употребува, е Законот за превенција на семејно насилство (ZPND)⁶⁹. Споменатиот закон во чл. 24 вели дека право на бесплатна правна помош има секое лице за кое Центарот за социјални работи изготвил проценка на загрозеност. Бесплатната правна помош по ZPND може да се додели по барање на жртвата само во исклучителни случаи, на пр. заради спроведување на мерката за забрана на приближување и мерката отстапување на станот во заедничка употреба. Во сите други случаи жртвата поднесува барање за бесплатна правна помош согласно ZBPP. ZPND во чл. 8 пропишува дека надлежниот орган за бесплатна правна помош постапува по барањата за бесплатна правна помош приоритетно.

Во пресудата на Управниот суд од 2016 година се наведува дека регулативата наведена во член 97 од Законот за кривичната постапка на РС претставува *lex specialis* во контекст на режимот за бесплатна правна помош. Од одредбата на членот 97 од ЗКП е јасно дека трошоците на бранителот ќе бидат наплатени во буџетот само ако бранителот бил назначен по службена должност, и доколку издржувањето на обвинетиот или издржувањето на лицата што обвинетиот е должен да ги издржува би било загрозено, доколку тој морал самиот да ги плати наградата и потребните трошоци за бранителот. Затоа, оваа форма на правна помош е поврзана со случајот кога обвинетиот бил назначен во согласност со ЗКП. Случаите во кои бранителот е назначен по службена должност се регулирани во член 70 од ЗКП и се засноваат на фактот дека обвинетиот во случаи на задолжителна одбрана самиот не ангажирал бранител. Затоа, специјалното регулирање на бесплатната правна помош според ЗКП се јавува само во случај на задолжително застапување, ако обвинетиот сам не избира бранител, а бранителот го назначува судот.⁷⁰ Во пресудата се наведува дека Законот за бесплатна правна помош не го уредува правото на избор до бранител во кривичната постапка, туку дава правна подлога за признавање правна помош во случај кога барателот нема доволно средства за плаќање на бранителот. Законот за кривичната постапка правото на избор на бранител не го ограничува ниту во случаи на задолжителна одбрана.⁷¹

4.1.1 Видови правна помош

Законот за бесплатна правна помош во чл. 4 ги предвидува следниве видови правна помош: редовна, вонредна, исклучителна и итна бесплатна правна помош.

- Редовна бесплатна правна помош - се земаат предвид материјалната состојба (финансиски тест) на барателот и правната оправданост (тестот на основаност) на барањето за бесплатна правна помош. Кај другите „посебни“ видови БПП се земаат предвид посебни ситуации. Во чл. 24 од Законот се наведува дека при донесувањето одлука за доделување бесплатна правна помош се земаат

68 | Закон за бесплатна правна помош (Zakon o brezplačni pravni pomoči), акроним ZBPP, „Службен весник на РС“, бр. 48/2001, 50/2004, 23/08, 15/14 и dec. CC 19/15.

69 | Закон за превенција на семејно насилство (Zakon o preprečevanju nasilja v družini), акроним ZPND, „Службен весник на РС“, бр. 16/08, 68/16 и 54/17 - ZSV-H.

70 | Ibid, [http://www.sodnapraksa.si/?q=id:2015081111400272&database\[SOVS\]=SOVS&database\[IESP\]=IESP&database\[VDSS\]=VDSS&database\[UPRS\]=UPRS&_submit=i%C5%A1%C4%8Di&page=0&id=2015081111400272](http://www.sodnapraksa.si/?q=id:2015081111400272&database[SOVS]=SOVS&database[IESP]=IESP&database[VDSS]=VDSS&database[UPRS]=UPRS&_submit=i%C5%A1%C4%8Di&page=0&id=2015081111400272)

71 | Пресуда на Управен суд, UPRS sodba II U 360/2016, ECLI:SI:UPRS:2016:II.U.360.2016.

предвид следниве околности: случајот да не е очигледно неразумен, односно да е веројатно дека барателот ќе успее во постапката, да е разумно да се поведе или да учествува во правната постапка со поднесување правни средства или да се одговара на нив, случајот да е релевантен за личниот и социо-економскиот статус на барателот или очекуваниот исход во постапката да е од витално значење за барателот или неговото семејство.⁷²

- Вонредната правна помош му се доделува на барателот, кој е корисник на парична социјална помош и ги исполнува условите за доделување бесплатна правна помош од чл. 24 од Законот наведени погоре. Податоците што се однесуваат на правото до социјална парична помош (висина на паричната помош, периодот во кој била одобрена) ги проверува стручната служба за БПП по службена должност во Централниот регистер на приматели на социјална парична помош преку непосреден увид во електронската база. Стручната служба до споменатите податоци пристапува преку единствениот матичен број на граѓанинот.⁷³

- Итна правна помош се доделува во ситуации кога временскиот интервал на одлучување по барањето за бесплатна правна помош и самата постапка на составувањето и поднесувањето на барањето би можела да предизвика негативни последици за барателот, односно да придонесе тој да го пропушти рокот за преземање одредено правно дејство и последично и поради тоа да го изгуби правото за преземање на тоа дејство. Потребно е да се напомене дека овој вид бесплатна правна помош се доделува само за дејство за кое се смета дека е неопходно потребно да биде преземено со цел да му се овозможи на барателот да избегне несакани последици од евентуалното преземање дејството.⁷⁴ Врз основа на заклучоците на стручната служба за БПП се издава одлука (за подобност) за доделување БПП. Доколку се покаже дека барателот врз основа на својата материјална положба немал право да користи бесплатна правна помош, се употребуваат одредбите од Законот за промена на околностите и неосновано при добиена БПП.⁷⁵

- Исклучителна правна помош се доделува независно од законските одредби кои се однесуваат на финансиската состојба на подносителот на барањето и неговото семејство. Исклучителната правна помош се доделува кога приходите на семејството не надминуваат 4 основни износи на минималната плата, а имотот не надминува 60 основни износи на минимална плата во Р. Словенија.⁷⁶

Исклучителната БПП се доделува при постоење на следниве околности:

- кога трошоците на барателот за издржување на семејството се оптоварени со огромни трошоци за лекување на член на семејството, со трошоци за издржување на член на семејството со пречки во телесниот или душевниот развој, со трошоци за нега и образование на дете или друг член на семејството со прилагодени потреби, кои настанале како последица на виша сила или причини што не зависат од барателот,
- кога поради здравствените потреби на барателот, доколку трошоците поврзани со неговото лекување не се покриени со задолжителното здравствено осигурување, но се потребни поради степенот на неговата инвалидност или други облици на телесна попреченост или душевни растројства,
- во случај на непредвидени финансиски трошоци (на пр. поплава, земјотрес),
- кога голем дел од домашниот буџет на барателот и неговото семејство се употребува за намирување трошоци за институционално сместување на член на семејството (на пр. во дом за стари лица),
- кога барателот сака да издејствува исплата на судски одреденото право на издржување од страна на друго лице или кога постои нотарски заверен договор,
- кога станува збор за барател кому му е поставен старател за посебен случај или му е одземена деловната способност,
- во други случаи, од причини над кои барателот и членовите на неговото семејство немаат влијание и ги ставаат во позиција на материјална загрозеност.⁷⁷

72 | Прочитај чл. 24 ZBPP.

73 | Види чл. 12 ZBPP.

74 | Прочитај чл. 36 ZBPP, ст. 1.

75 | Прочитај чл. 36 ZBPP, ст. 5.

76 | Види чл. 22 ZBPP, ст.1.

77 | Види чл. 22 ст. 2 ZBPP.

Бесплатната правна помош го содржи правото на корисникот да му бидат обезбедени, целосно или делумно, средства за покривање на трошоците за правна помош и да биде ослободен од трошоците на постапката. Овде влегуваат трошоците за правно советување, правно застапување пред општи судови, специјализирани судови, Уставниот суд на Република Словенија и пред сите органи, институции или лица во Република Словенија кои се одговорни за вонсудско решавање спорови и ослободување од плаќање на трошоците на овие постапки. Освен тоа, предвидена е и бесплатна правна помош пред меѓународни судови или арбитража, ако правилата на меѓународниот суд или арбитражата не го регулираат правото на бесплатна правна помош.

Бесплатна правна помош може да се додели и како ослободување од плаќање на трошоците за судска и вонсудска постапка, особено ослободување од плаќање на: трошоците за вештаци, сведоци, толкувачи и преводи, трошоци за надворешни операции на судот или други тела на Република Словенија и други трошоци што се квалификуваат за ослободување од плаќање; гаранцискиот депозит за трошоците или расходите за спроведување на постапката (авансно плаќање); и трошоците за прибирање исправи и потврди во оригинал, потребни во постапките пред судот.

Основното правило за надомест на трошоците за парничење е правилото на успех во постапката. Согласно првиот став од член 154 од Законот за парнична постапка⁷⁸, страната која ќе изгуби во тужбата, им ги надоместува на спротивставената страна и на споредна страна трошоците за постапката. Воспоставени се посебни правила за надоместување на трошоци во случаи кога трошоците настанале поради грешка на клиент, за пресуди врз основа на признавање тужба, повлекување тужба, судско решавање, во случај на поврзани страни (членови 155-162 од ЗПП). Одобрувањето бесплатна правна помош во основа не го опфаќа плаќањето на трошоците за постапката (освен по посебни ситуации, види погоре), реалните трошоци и наградата за адвокатот на спротивната страна. Овој товар на подносителот може да е прилично тежок, па дури и обесхрабрувачки за ефективен пристап до правда.

4.1.3 Правни прашања за кои не може да се одобри бесплатна правна помош

Правната помош е исклучена и нема да се одобри во неколку ситуации, за поведување кривични постапки за клевета и слични дела, во споровите заради намалување или укинување на издршка (кога давателот на издршката не ги намирал стасаните обврски), во постапките за надомест на материјална и нематеријална штета сторена со навреда на честа и ширење лажни тврдења, освен кога повредената страна може да докаже дека тоа влијаело на неговата материјална или социјална состојба, како и во управни спорови во кои се одлучува за доделување бесплатна правна помош.⁷⁹

4.1.4 Корисници на бесплатна правна помош

Корисниците на бесплатна правна помош се лица што според својата финансиска состојба и состојбата на нивното семејство не се во можност сами да ги платат трошоците на постапката без притоа да ја загрозат својата и финансиската состојба на нивното семејство. Финансиската состојба на корисниците се одредува врз основа на месечните приходи на поединецот и неговото семејство и нивниот имот. Корисниците на бесплатна правна помош се разликуваат во зависност од тоа дали се вклучени во домашен спор или прекуграничен спор. Во спорови што не содржат меѓународен елемент, корисници на бесплатна правна помош можат да бидат:

- граѓани што живеат во Република Словенија;
- странски државјани со дозвола за постојан или привремен престој и лица без државјанство кои законски живеат во Република Словенија;
- други странски државјани под услов на реципроцитет или под услови или во случаи одредени во меѓународни договори што ја обврзуваат Република Словенија;
- во одредени услови, невладини организации и здруженија.⁸⁰

78 | Закон за парнична постапка (Zakon o pravdnem postopku), акроним ZPP, „Службен весник на РС“ бр. 73/07 – официјален консолидиран текст, 45/08 – ZArbit, 111/08 – dec. CC, 57/09 – dec. CC, 12/10 – dec. CC, 50/10 – dec. CC, 107/10 – dec. CC, 75/12 – dec. CC, 40/13 – dec. CC, 92/13 – dec. CC, 10/14 – dec. CC, 48/15 – dec. CC, 6/17 – dec. CC, 10/17 и 16/19 – ZNP-1).

79 | Види чл. 8 ZBPP.

80 | Види чл. 10 ZBPP.

Правото на неука или неинформирана страна се заштитува од страна на судијата што го води случајот и кој има обврска да обезбеди процесни поуки. Начелото на поддршка за правно неука страна е утврдено во член 12 од Законот за парничната постапка. Судот е должен да ја предупреди страната што нема претставник и која, од незнаење, не ги користи процесните права на кои има право согласно ЗПП, кои граѓански дејства може да ги користи.⁸¹ Оваа обврска е многу поограничена во споредба со сличната обврска на управните органи на власт, кои мора да предупредат и за материјалните права.

4.1.5 Постапка и орган што одлучува по барањето за бесплатна правна помош

Барањето за бесплатна правна помош се поднесува до окружните судови и по нив се одлучува во управна постапка. Ваквата правна помош потоа се врши од страна на адвокати запишани во регистарот на адвокатската комора и адвокатски друштва воспоставени согласно законот со кој се регулираат адвокатите и нотарите во областите што ги работат согласно законот за нотари (во понатамошниот текст: адвокати). Бесплатен правен совет исто така може да се понуди од лица кои, без цел да остварат профит, вршат активност на бесплатна правна помош со дозвола од министерот за правда. Во словенечкиот правен систем не е предвидена жалба против одлуката на надлежното тело за бесплатна правна помош. Пред Управниот суд на Република Словенија може да се поведе управен спор.

4.2 Правна помош во кривични постапки

Во кривичните постапки се применуваат општите правила од Законот за бесплатна правна помош. Освен тоа, Законот за кривична постапка (ZKP)⁸² содржи посебни одредби за неколку специфични ситуации како што се задолжителниот пристап до бранител во случаи на лишување од слобода како и за застапување одредени ранливи групи (деца). Позицијата на тие лица се регулира не само кога имаат улога на осомничени и обвинети, туку и кога учествуваат во кривични постапки како жртви на кривични дела. Овој закон исто така го уредува пристапот до правдата во однос на граѓански права на оштетените кои може да се бранат паралелно во кривична постапка.

Со неодамнешното донесување на Законот за изменување и дополнување на Законот за кривична постапка (ZKP-N)⁸³ воведени се значајни новитети во однос на пристапот до бесплатна правна помош. Една од главните причини за овие измени и дополнувања е транспонирањето на Директивата за правата на жртвите. Законот обезбедува право на толкување и превод, бесплатно право на пристап до општи (за сите жртви) и специјалистички услуги (за жртви со посебни потреби) за поддршка и помош на жртви, правото на правна помош и надомест на трошоците на повредената страна и правото на заштита на приватноста (член 65а). Предвидено е правото на јазична помош за жртвите (вклучително и превод на пишани документи адресирани до жртвата) што не го зборуваат официјалниот јазик (член 147. а, став 4). Според овие измени и дополнувања, членови на семејството на лице чија смрт е директно предизвикана од кривичен прекршок сега се сметаат за жртви (оштетени).⁸⁴ Важно е да се спомене дека малолетните жртви имаат право на лице за придружба (лице од доверба) во сите фази од кривичната постапка. Истото право го имаат возрасните жртви на насилство, кои имаат право на придружба од лице на кое му веруваат.⁸⁵ ZKP-N утврдува дека малолетна жртва во кривична постапка почната како реакција на кривично дело против брак, семејство и деца, кривични дела против сексуален интегритет, трговија со луѓе и кривични постапки поврзани со ропство, мора да се застапува од полномошник од самиот почеток на постапката. Полномошникот се назначува за да се грижи за правата на жртвата во кривичната постапка, особено во однос на заштитата на интегритетот на жртвата за време на сослушувањата и спроведувањето на барањето поврзано со имот.⁸⁶ Сослушувањето сведок под 15 години, кој бил жртва на гореспоменатите кривични прекршоци, секогаш се снима.⁸⁷ Пресумпцијата дека жртвата е малолетник преовладува во сите случаи кога не се знае возраста на жртвата, но кога има причини што укажуваат дека жртвата е

81 | Закон за парнична постапка (Zakon o pravdnem postopku), чл. 12

82 | Закон за кривична постапка (Zakon o kazenskem postopku), консолидиран текст, „Службен весник на РС“ бр. 47/13, 87/14, 8/16 – dec. of the CC, 64/16 – dec. CC, 65/16 – dec. CC, 66/17 – ORZKP 153,154 и 22/19), акроним ZKP.

83 | Закон за измена и дополнување на Законот за кривична постапка (Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku - акроним ZKP-N), „Службен весник на РС“ бр. 22/19 од 5.4.2019. Одредбите од ZKP-N ќе влезат во сила во јули 2019.

84 | Овие се според член 144, ст. 6 од ZKP: брачен другар, крвни роднини од директна линија, вонбрачен партнер, родител-посвојувач, посвоено дете, сестри и браќа и лица кон кои имаат обврски за издршка.

85 | ZKP, член. 65, ст. 4., изменет и дополнет со ZKP-N.

86 | ZKP, член. 65, ст. 3., изменет и дополнет со ZKP-N

87 | ZKP, чл. 84 изменет и дополнет со ZKP-N.

малолетна.⁸⁸ ZKP-N наведува кои информации мора да ѝ се обезбедат на жртвата по првиот контакт со надлежните власти во преткривична или кривична постапка, како и кои информации треба да ги добие во врска со овие постапки. Надлежните власти, при првиот контакт со жртвата, со цел да се одреди постоење потреба од посебна заштита, мора да го проценат нивото на изложеност на жртвата на секундарна или повторна виктимизација, тиранизирање или одмазда (поединечна процена).⁸⁹ Жртвата – пред да даде своја согласност за постапки на ресторативна правда – мора да ги има сите потребни информации за текот на постапката, можните исходи и последици.

Законот за превенција на семејно насилство (ZPND) во член 96 го опфаќа правото на жртвите на домашно насилство да добијат соодветни и навремени информации за мерки за поддршка.⁹⁰ Генерално, одредбите од ZBPP се применуваат за жртвите на домашно насилство. Без разлика на општиот тест за заснованост, ZPND смета дека секое лице за кое било направена процена на загрозеност од страна на Центарот за социјални работи, се квалификува за одобрување бесплатна правна помош.⁹¹ Надлежното тело за бесплатна правна помош ги разгледува барањата поднесени согласно ZPND како приоритет.⁹² Според ZPND, дете се смета за жртва на насилство дури и кога е присутно кога насилство се извршува над друг член на семејството или живее во средина во која се случува насилство.⁹³

Доколку осомничениот кој е лишен од слобода, со оглед на своите имотни прилики, не е во можност самиот да си обезбеди адвокат (бранител), на негово барање и на трошок на државата му го назначува полицијата, доколку тоа е во интерес на правичноста.⁹⁴ Назначениот бранител по службена должност ја извршува својата должност и во постапката по 204. а⁹⁵ од Законот и во казнената постапка против обвинетиот, под еднакви услови како застапникот, кој го поставува судот.

За бранител може да биде назначен само адвокат. Согласно ZKP, лицата лишени од слобода имаат право на бранител по службена должност (*zagovornik po uradni dolžnosti*). Бранителот по службена должност е именуван од страна на истражниот судија секогаш кога обвинителот ќе побара сместување на едно лице во притвор. Задолжителна одбрана на обвинетиот му следува кога за кривичното дело за кое се товари е предвидена казна затвор во времетраење од осум години или построга казна.⁹⁶

4.3 Правна помош во управните постапки

Генерално, управните постапки не влегуваат во опсегот на пристап до бесплатна правна помош согласно утврденото во националното законодавство (на пр. ZBPP). Постојат два клучни исклучока кога може да се додели бесплатна правна помош во управните постапки. Првиот исклучок е утврден во член 25 од ZBPP, кој предвидува дека прв правен совет на корисниците може да им се даде само за време на административна постапка за прашања поврзани со здравје, пензија, попреченост и социјално осигурување и осигурување во случај на невработеност. Вториот исклучок уредува информирање (член 5), советување и правна помош (член 8-11) на баратели на меѓународна заштита во административни постапки (но не пред првостепена одлука!) и во административни спорови согласно Законот за меѓународна заштита (кој ги содржи минималните обврски согласно законодавството на ЕУ). Оваа правна помош ја обезбедуваат посебни овластени правни советници со положен правосуден испит согласно посебни уредувања, а голем дел од нив доаѓаат од невладиниот сектор за застапување на ЧП.

Мора да се забележи дека согласно Законот за административни такси⁹⁷ можноста за откажување на обврската за плаќање административни трошоци е прилично флексибилна во многу аспекти. Има општа клаузула која овозможува барање за такво откажување (согласно финансискиот тест и тестот за заснованост). Неколку барања во одредени области се ослободени од обврската да се плаќаат

88 | Чл. 64, ст. 3, дополнет со ZKP-N.

89 | Прочитај ZKP, чл. 143 џ.

90 | Закон за превенција на семејно насилство, акроним ZPND, „Службен весник на РС“ бр. 16/08, 68/16 и 54/17 – ZSV-H.

91 | Види ZPND, чл. 26

92 | Ibid.

93 | Провери ZPND, чл. 4 ст.2.

94 | Закон за казнената постапка, *Zakon o kazenskem postopku* (Uradni list RS, št. 32/12 – официјален пречистен текст, 47/13, 87/14, 8/16 – одл. УС, 64/16 – одл. УС, 65/16 – одл. УС, 66/17 – ORZKP153,154 и22/19), чл. 4 ст. 4.

95 | ZKP во чл. 204 а, ст. 1 пропишува дека веднаш по сослушувањето државниот обвинител е должен да се изјасни дали ќе побара поведување кривична постапка и одредување притвор или која било друга дополнителна мерка. Во ст. 3 од цитираниот член е наведено дека доколку против обвинетиот е одреден притвор, а државниот обвинител не поднесе писмено барање за поведување кривична постапка во рок од четириесет и осум часа од моментот кога бил известен за притворот, истражниот судија ќе го прекине притворот и ќе го ослободи обвинетиот.

96 | Види ZKP, чл. 70 ст. 4.

97 | Закон за административни такси (*Zakon o upravnih taksah - ZUT-UPB5*) „Службен весник на РС“ бр. 106/10 – консолидиран текст, 14/15 – ZUUJFO, 84/15 – ZZelP-J, 32/16 и 30/18 – ZKZaš.

административни такси, и има низа привилегирани подносителни (вклучително и, но не исклучително, НВО). И повторно, слично како и во судските постапки, изгледите за успех во постапката може да се многу значаен (и потенцијално обесхрабрувачки) фактор затоа што страната што не успеала во претставката (особено кога има спротивставена страна), секако, мора да си ги сноси трошоците од постапката.

Согласно Законот за општа управна постапка (ZUP)⁹⁸, власта мора да изврши длабинска проценка на начелото за заштита на правата на страните и заштитата на јавната корист (член 7 од ZUP). Телото што ја спроведува постапката и донесува одлука мора, низ постапката, ефективно да ги заштити правата на страната. На тој начин, надлежното тело мора да им укаже на страните на нивните права и да им помогне во процесни дејства (да им помогне при поднесување барање, да им ја објасни процедурата за жалба, да ги упати на надлежното тело итн.). Освен тоа, надлежната власт мора да се погрижи за време на процесот страната да не ги остварува своите права на штета на правата на други и на штета на јавната корист. Мора да се постигне правичен баланс меѓу двете страни во согласност со начелото на пропорционалност. Начелото индиректно се спроведува исто така преку процесни правила, односно во однос на постапување со барањето, должност да се обезбеди соодветно застапување на процедурално некомпетентната страна (членови 47-49 од ZUP), и процедурално и содржајно да се водат процедурата (член 138 од ZUP) и законскиот процес.

ZUP ја утврдува обврската на застапување само во одредени индивидуални ситуации (правен и привремен претставник, заеднички претставник) и, генерално, ова е одлука на страната. Согласно член 267 и 268, Центарот за социјална работа и други тела (административни или судски) може да назначат привремен претставник за одреден случај или заштитник за одредена задача на отсутно лице чие место на живеење не е познато и нема претставник, сопственикот на имотот, во случаи кога е потребно некој да е одговорен за имотот, како и во други случаи во кои е потребно да се заштитат правата и придобивките на поединецот. Согласно Законот за семејството (DZ)⁹⁹ може да се наметне постојано старателство над возрасно лице кога ќе се утврди процедурална неспособност на лицето (со попреченост). Се номинираат старатели што делумно или целосно ги заменуваат одлуките на овие лица. Одлуката за утврдување старателство над лица е во надлежност на граѓански суд, но старателите ги номинира Центарот за социјална работа. Оттука, лицата лишени од процедурална неспособност не може да постапуваат во административни постапки без старател. На авторите не им е познато дали во постапките за отстранување на правниот капацитет, привремените претставници би биле адвокати или адвокати би им помагале на привремените претставници. Прекршување на правата за задолжително застапување на страната претставува апсолутно материјално кршење на деловникот и се смета за независна причина за жалби. Во посебни ситуации поврзани со лишување од правен капацитет, може да се одреди привремено старателство за лице и да се номинира привремен старател од судот во согласност со Законот за граѓанска постапка (ZNP-1, член 265)¹⁰⁰. Во оваа одлука судот го утврдува опсегот на обврските и правата на привремените старатели. Ова е привремена состојба додека да се донесе одлука за старателство.

4.4 Проценка на ефективноста на словенечкиот систем за пристап до правда

Генерално, воспоставен е солиден систем. Системот е резултат на строгите правила од законодавството на ЕУ. Работењето на системот во основа е добро. Во минатото, силните страни на системот беа прилично поткопани со прекумерно долги постапки (вклучително, но не и исклучително, при извршување на пресудите), што е добро прикажано во праксата на ЕСЧП, но трендот кон побрзи постапки последниве години има позитивни изгледи. Некои од очигледните недостатоци, особено во однос на лица со интелектуална попреченост и лица со проблеми со менталното здравје, се делумно поправени на некои од најзначајните точки со интервенции од словенечкиот уставен суд.

Бесплатниот правен совет иницијално беше бесплатен и достапен за секого (без каков било финансиски тест) пред 2008 година. Оттогаш се применуваат општите начела за пристап до бесплатна правна помош. Ова може да се смета за уназадување. Системот сега е обесхрабрувачки и очигледно многу побирокаратски за да овозможи ефективна примена на ова право, кое ефективно може да опфати помалку од 10% од населението поради пописот. Ваквото решение е неосновано дури и економски. Се проценува дека за самото донесување одлука за правото се користат трипати повеќе ресурси од самата услуга. Најверојатно системот троши повеќе средства и има повеќе работа отколку кога првиот правен совет би бил генерално достапен за секого, без проверки. Во одредени области и конкретни ситуации се утврдени

98 | Закон за општа административна постапка (Zakon o splošnem upravnem postopku - акроним ZUP), „Службен весник на РС“ бр. 24/06 – консолидиран текст, 105/06 – ZUS-1, 126/07, 65/08, 8/10 и DZ 82/13)

99 | Закон за семејство (Družinski zakonik), акроним DZ, „Службен весник на РС“ бр. 15/17, 21/18 – ZNOrg и 22/19.

100 | „Службен весник на РС“ бр. 16/19.

ризичи. Законот за социјална заштита (член 18) утврдува дека работниците во претпријатија, институции и другите работодавачи треба да обезбедат совет и помош при решавање спорови на работното место, прекинување на работниот однос и помош при остварување на правата од здравствено, пензиско и инвалидско осигурување и за грижа за деца и семејство (член 18).¹⁰¹ Овие услуги практично веќе не ги обезбедува државата од 2008 година.

Во случаи на одземање на деловната способност нема задолжителна бесплатна правна помош, па дури ни застапување од страна на трето, неутрално лице.

Конкретното правно дејство (односно клеветата) што не е во опсегот (*ratione materiae*) може да ја поткопа заштитата пред судовите од дискриминација во две значења. Прво, луѓето (жртвите, нивните застапници, сведоците, свиркачите) со такво правно дејство може да се виктимизираат од страна на извршителите на дискриминацијата. Второ, ова дејство понекогаш може да е ефективна алтернатива на тужбите против дискриминација (односно наместо поднесување тужби за малтретирање, кои може да се помалку предвидливи поради немање правна пракса, обична клеветата може подеднакво да ѝ послужи на целта на жртвата за користење правен лек за обесштетување).

Се чини дека има многу ситуации кога постои голема разлика во моќта при преземање правно дејство како поединец против извршител на прекршокот (односно случаи на дискриминација, судски трошоци за работни спорови, случаи против државата итн.). Системот очигледно има асиметрични ефекти врз поединците. Треба да се забележи дека сиот товар на државата ефективно се социјализира (дури директно од генералниот државен буџет, па дури нема технички/ финансиски/ административни тешкотии/ товари на одредено државно тело). Мора да се спомене дека генерално се применува правото на успех во постапката и оти во истиот контекст државата ги користи истите проценети трошоци за постапката како адвокатите. Па, кога државниот обвинител ќе ја претставува државата и ќе го добие случајот, има право на целосни трошоци во рамките на адвокатските такси како приватна страна иако неговите услуги веќе се платени од буџетот. Ова може да има обесхрабрувачки ефекти.

Задолжително правно застапување, особено пред Врховниот суд (односно дури и во капацитет на првостепен суд или/и единствен ефективен правен лек истовремено (спорови со гласање) како второстепен суд, односно во спорови со целосна јурисдикција во прашања поврзани со ЧП, прашања поврзани со правна (не)способност, деца).

Ограничениот опсег на бесплатната правна помош во административни постапки се смета за проблематично од страна на авторите на многу начини, вклучително и од перспектива на законодавството на ЕУ. Покрај соодветната *ex officio* помош од страна на судиите за прекршоци и судиите за кривични дела за правно неупатената страна (види подолу), соодветната примена на правните лекови никогаш не е само формална, туку наложува и суштинска примена на правни лекови (односно навремено повикување на сите релевантни правни и фактички аспекти пред првостепен суд, и за време на апелациски постапки). Правната помош доделена подоцна во судска постапка, по финализирање на административната постапка, може да ги поправи (доколку има) само најзначајните грешки во примената на материјалното право или клучните процесни правила од административните власти. Ако грешките не биле соодветно третирани на ниво на административна постапка, честопати невозможно е успешно повикување на тие грешки пред судот (неисцрпување на правни лекови). Има неколку ситуации во кои правната помош на квалификуван адвокат е значајна не само за еднаквост на оружјата, туку и за разумни изгледи за успех, дури и во области поврзани со законодавството на ЕУ. Тешки правни ситуации и сложени процедурални и фактички ситуации може да се јават во постапки против монопол, со жалби поврзани со јавни набавки и тендери, во постапки за административни прекршоци пред различни административни тела, во работнички права и вработување поврзани со жалби пред работодавачи од јавната администрација (внатрешни административни постапки се потребниот услов за пристап до судови и процедурално, но и во однос на суштинската примена на правни лекови), во даночни процедури итн. Според нас, отсуството на механизам со кој може да се разгледа каков е ризикот со индивидуална процена дури и во овие ситуации не може да се смета за соодветно согласно законодавството на ЕУ за пристап до правдата. Отсуството на специфично секундарно законодавство (директиви) во овој аспект не е суштинско, бидејќи обврските да се обезбеди ефективна правна заштита на правата произлегуваат од примарното законодавство на ЕУ.

Во многу случаи (т.е. посебно за правни дејства во постапки за азил, кои може да се многу долги) на барателите им е тешко постојано да обезбедуваат докази за својата финансиска состојба за време на траењето на постапката. Страната не може да се ослободи од сите трошоци за постапката, па затоа

101 | Закон за социјална заштита (Zakon o socialnem varstvu), „Службен весник на РС“, бр. 3/07 – официјален пречистен текст, 23/07 – погр., 41/07 – погр., 61/10 – ZSVarPre, 62/10 – ZUPJS, 57/12, 39/16, 52/16 – ZPPreb-1, 15/17 – DZ, 29/17, 54/17, 21/18 – ZNOrg, 31/18 – ZOA-A и 28/19)

ризикот од неуспех ги поткопува изгледите за стратешко парничење за ЧП (во кои конечниот исход не е реално одлучувачки, а целта е јасно да се протолкува законот) затоа што нема на располагање конкретни средства за такво дејство. Во пракса, се чини дека идентификувањето ранливи групи или жртви на кривични дела е критична точка.

Понекогаш се споменува дека најдобрите адвокати не се заинтересирани за давање услуги за бесплатна правна помош, затоа што надоместокот е преполовен. Како резултат на перцепцијата дека ова е домен на работа на оние што може да соберат доволно клиенти само со вакви постапки, исто така има психолошки последици за адвокатите. Има бројни генерализации дека се работи со помалку ентузијазам, помалку внимание итн.

Покрај законски определената рамка на обезбедување бесплатна правна помош, постојат и други можности за нудење правна помош на социјално загрозените лица, како што се про боно услугите на адвокатите и правното советување од страна на невладините организации.

Има бројни добри практики што вредат да се споменат. Некои од нив беа/се спонзорирани директно со јавни средства, а некои од приватни иницијативи.

- Некои општини (т.е. Камник, Медводе) им нудат правни совети на своите жители како јавна услуга.
- Бројни иницијативи за бесплатна правна помош на НВО се познати и од сегашно и од минато време (Правно-информативен центар за НВО - PIC, Завод ПИП Марибор) и поголем дел од нив биле спонзорирани од јавни средства (т.е. ПИЦ дава правни совети и правна помош за мигранти). Има и други про боно иницијативи што ги водат НВО за општата јавност или конкретни проекти кои траат подолги периоди и во кои НВО ангажираат адвокат за да обезбедат пристап до правда за специфични ранливи групи (т.е. Роми од „Амнести интернешенл“, за семејства и деца во социјална неволја од Здружението на пријатели на младите Љубљана Мосте Полје - услугата може да се обезбеди дури и преку телефонско советување итн.). Традиционално, синдикатите и организациите на потрошувачи обезбедуваат вакви услуги бесплатно, но само на своите членови.
- Во однос на јавното информирање, се истакнува Националниот ден на бесплатна правна помош (се одржува еднаш годишно, на 19 декември, 8 пати досега)¹⁰². Настанот за јавно информирање го организира националната организација на адвокатската комора. Адвокати нудат про боно правни совети истовремено во бројни адвокатски канцеларии во јавни објекти како општините, а познати се и некои оригинални решенија како советување во два градски автобуса паркирани на истакнати места во Љубљана. Според претседателот на Словенечката адвокатска комора, ваквиот прв правен совет е бесплатен за нејзините членови во текот на целата година.

Дел 5. Инструменти за олеснување на пристапот до правда во домашното законодавство

5.1 Кривични постапки

5.1.1 Правна рамка

а) Задолжителна одбрана

Законот за кривична постапка (ЗКП) предвидува т.н. задолжителна одбрана (член 74 од ЗКП) од адвокат како бранител во ситуации каде што поради тежината на обвинението, значењето на одредено дејство или поради некаква друга очигледна попреченост, обвинетиот нема да може успешно да се брани самиот. Во такви случаи, обвинетиот (или неговото семејство и сл.) може да ангажира бранител по сопствен избор, но доколку не го стори тоа, независно од причините, судот ќе му постави бранител „по службена должност“. ЗКП предвидува пет случаи во кои мора да има бранител и, доколку самиот не избере, ќе му се назначи бранител по службена должност:

- (1) Ако обвинетиот¹⁰³ е нем, глум или неспособен самиот успешно да се брани, или ако против него се води кривична постапка за кривично дело за кое во законот е пропишана казна доживотен затвор, мора да има бранител уште при првото испитување.
- (2) Обвинетиот мора да има бранител ако против него е определен притвор за времето додека трае притворот.
- (3) По поднесениот обвинителен акт поради кривично дело за кое со закон е пропишана казна затвор од десет години или потешка казна затвор, обвинетиот мора да има бранител во времето на доставувањето на обвинителниот акт.
- (4) Во текот на постапката за преговарање и спогодување со обвинителот за признавање на вината, обвинетиот мора да има бранител.
- (5) Обвинетиот на кој му се суди во отсуство мора да има бранител веднаш по донесеното решение за судење во отсуство.

Државата ја презема обврската однапред да плати за овие бранители, но овие трошоци, по правило, сепак, паѓаат на товар на осудениот на крајот на постапката, освен ако тој не го убеди судот дека плаќањето на ваквите трошоци ќе ја загрози неговата издршка или издршката на неговото семејство (чл.107 ст.1 од ЗКП). Според ЗКП, трошоците за постапката и „нужните издатоци“ на назначениот бранител треба да се исплатат однапред од средствата на органот што ја води кривичната постапка, а подоцна може да се наплатат од лицата што според законот, се должни да ги надоместат (чл. 102 ст. 4 од ЗКП).

б) Одбрана за сиромашни

Судот може, кога не се исполнети условите за задолжителна одбрана, на барање на обвинетиот, да му постави бранител на трошок на државата доколку врз основа на неговата имотна состојба тој не може да ги поднесе трошоците за одбраната, а „интересите на правдата“ бараат овие граѓани да добијат бранител (чл. 75 од ЗКП). Условите што треба да се исполнат за да може да се постави бранител на трошок на државата се:

- Кога тоа го бараат интересите на правдата – Овој општ услов кој произлегува од практиката на ЕСЧП е прецизиран со два критериума. Првиот критериум од кој поаѓа судот е тежината на кривичното дело, т.е неговата сериозност и строгоста на предвидената казна, па во таа смисла, треба да се

103 | Согласно член 21 изразот обвинет во овој закон се употребува и како општ назив за осомничен, обвинет и осуден.

имаат предвид максималната можна казна и реално очекуваната санкција во конкретниот случај. Вториот критериум е сложеноста на конкретниот случај. Може да се работи за комплексност и на фактички и на правни прашања, но правните прашања почесто се јавуваат како причина да се смета дека обвинетиот нема да може успешно да се брани без бранител.

- Имотната состојба на обвинетиот - Критериумите за финансиската состојба („ако според својата имотна состојба не може да ги поднесува трошоците на одбраната“) на лицата што се квалификуваат за бесплатна правна помош во кривичните предмети не се јасно дефинирани и се оставени на толкување во секој случај поединечно.

По барањето за бранител на трошок на државата одлучува судијата на претходната постапка, односно претседателот на советот, а бранителот го поставува претседателот на судот. Во барањето обвинетиот може самиот да посочи определен адвокат за бранител од листата со адвокати од соодветната адвокатска заедница. Трошоците за одбрана на овој член паѓаат на товар на Буџетот на Република Македонија.

в) Бесплатна правна помош за жртви на кривични дела

Законот за кривична постапка иако го признава правото на жртвите како оштетени да учествуваат во кривичната постапка како оштетен/а со приклучување кон кривичниот прогон или за остварување на имотноправното барање за штета (чл. 53 ст. 1 т.1 од ЗКП) и поврзано со тоа правото на полномошник (чл. 57 од ЗКП), не предвидува можност за жртвите што не се во материјална можност приватно да ангажираат адвокат, да им се постави полномошник чии трошоци ќе бидат покриени од државата. ЗКП остава можност за жртвите на кривични дела против половата слобода и половиот морал, човечноста и меѓународното право „пред испитувањето да разговара со бесплатен советник или со полномошник, доколку во постапката учествува како оштетен“ (чл. 55 ст. 1 т. 1), меѓутоа во практиката, од она што е достапно како информација, не постојат податоци дали оваа можност е искористена некогаш. Оваа празнина во моментот е покриена со Законот за бесплатна правна помош од 2019, според кој жртвите од казниви дела можат да се стекнат со полномошник согласно законот (чл. 49 од ЗБПП).

5.1.2 Статистички податоци и примена во пракса

За целите на оваа студија, беа испратени дваесет и седум (27) барања за пристап до информации од јавен карактер до сите 27 основни судови на територија на државата¹⁰⁴. Од основните судови беа побарани статистички податоци во однос на:

- Број на обвинети лица на кои во 2018, 2017 и 2016 им бил поставен бранител по службена должност врз основ на член 74 став б од ЗКП вкупно по година и доколку постојат расположливи податоци поделени по: пол, етничка припадност и кривично дело за кое е обвинет/а;
- Број на обвинети лица на кои во 2018, 2017 и 2016 година им бил поставен бранител по одбрана за сиромашни врз основ на член 75 од ЗКП вкупно по година и доколку постојат расположливи податоци поделени по: пол, етничка припадност и кривично дело за кое е обвинет/а.

Во исто време, користејќи го истиот метод за прибирање податоци, беше поднесено и барање за пристап до информации од јавен карактер до Судски Совет на Република Северна Македонија, со кое беше побарано податок за вкупниот број на иницирани кривични предмети во 2018, 2017 и 2016 вкупно и поделени по основен суд.

Од добиените одговори може да се забележи дека постои невоедначено водење на статистики, од ограничувачки можности на АКМИС системот, поради што судовите одговараа дека не располагаат со дадената информација, а два суда воопшто не ни доставија одговор.

Од обработените податоци изложени подолу произлегува дека одбраната по службена должност е единствен инструмент за олеснување на пристап до правда во кривични постапки што се применува редовно во пракса.

104 | Примероци од поднесените барања се дадени во Анекс 1 и Анекс 2 од студијата.

Табела бр. 1: Број на поставени бранители по службена должност и одбрана за сиромашни

	2016	2017	2018
Бранители по службена должност	1180	1045	1095
Бранители по одбрана за сиромашни	3	6	2
Вкупно кривични предмети ¹⁰⁵	15853	15040	15129
% на предмети во кои е поставен бранител	7.46%	6.99%	7.25%
Број на кривични предмети во кои е поставен бранител на 100.000 жители	57.09	50.65	52.84

Извор: Одговори на барања за слободен пристап до информации од јавен карактер од основните судови.

Бројот на поставени бранители по одбрана за сиромашни е незначителен. Очигледно дека во година на прсти можат да се избројат предметите во кои биле поставени бранители по одбрана за сиромашни. Овој мошне низок број упатува дека во пракса ова право на обвинетите во кривичните постапки е целосно илузорно. Бранители по оваа основа се поставени само во четири основни судови и тоа, Основен суд Велес (3 бранители), Основен суд Крушево (2 бранители), Основен суд Куманово (1 бранител) и Основниот кривичен суд во Скопје (5 бранители).

Во однос на бројот на предмети во кои е поставен бранител по службена должност (или одбрана за сиромашни) во споредба со вкупниот број кривични предмети по кои е постапувано во годината, тој процент се движи околу 7%. Овој процент, ако се земе предвид дека стапката на сиромаштија во државата изнесува 22.22%¹⁰⁶, укажува на постоење празнина во пристапот до правна помош за лицата што живеат во сиромаштија и кои не можат да ги поднесат трошоците на кривичните постапки.

Споредено со европските држави, бројот на предмети во кои е одобрена бесплатна правна помош во кривични постапки е низок. Според податоците на СЕРЕЈ, во РСМ во 2016 бесплатна правна помош била обезбедена во 64 предмети¹⁰⁷ на 100.000 жители, што е далеку под европскиот просек од 474 предмети на 100.000 жители или, пак, посоодветно за споредба, медијалната вредност од 284 предмети на 100.000 жители.

Табела бр. 2: Преглед на бројот на поставени бранители по службена должност по основен суд

Основен суд	2016	2017	2018	Основен суд	2016	2017	2018
ОС Берово	4	5	4	ОС Куманово	93	53	101
ОС Битола	56	34	34	ОС Неготино	1	3	15
ОС Велес	33	62	58	ОС Охрид	20	20	35
ОС Винаца	0	0	1	ОС Прилеп	56	69	69
ОС Гевгелија	27	25	12	ОС Радовиш	6	8	0
ОС Гостивар	Н/П	Н/П	Н/П	ОС Ресен	3	4	6
ОС Дебар	9	2	4	ОС Свети Николе	1	1	3
ОС Делчево	2	2	3	ОС Струга	0	0	0
ОС Кавадарци	7	25	28	ОС Струмица	42	49	62
ОС Кичево	24	20	15	Основен граѓански суд Скопје	/	/	/
ОС Кочани	14	11	7	Основен кривичен суд Скопје	675	551	556
ОС Кратово	2	0	1	ОС Тетово	Н/П	Н/П	Н/П
ОС Крива Паланка	9	5	2	ОС Штип	96	95	76
ОС Крушево	0	1	3	ОС Куманово	93	53	101

Извор: Одговори на барања за слободен пристап до информации од јавен карактер од основните судови.

105 | Извор: Судски совет на РСМ.

106 | Извор: Државен завод за статистика, <http://www.stat.gov.mk/PrikaziSooopstenie.aspx?id=115&rbr=2509>, <http://www.stat.gov.mk/PrikaziSooopstenie.aspx?brtxt=115>

107 | Податокот е преземен од базата на податоци на СЕРЕЈ и се разликува од прибраните податоци зашто не сите судови доставија одговори на барањата на информациите.

5.1.3 Идентификувани проблеми и препораки

а) Задолжителната одбрана

ПРОБЛЕМ 1: Обврската за задолжителен бранител во случаите кога обвинетиот е „неспособен самиот успешно да се брани“ (чл. 74 ст. 1 од ЗКП) создава проблеми во толкувањето во пракса. Академските коментари и судството немаат конкретен одговор кога обвинетиот е неспособен успешно да се брани. Дополнително, со новиот систем на кривична постапка се зголеми комплексноста на начинот на изведувањето на доказите, по пат на т.н. вкрстено испитување и е потребно оваа одредба да добие значење.

ПРЕПОРАКА: Прецизно уредување на прагот на „способност“ на обвинетиот да се брани преку предвидување јасни критериуми кои треба да ги оцени судот како би се утврдило дека одредено лице е неспособно само успешно да се брани.

ПРОБЛЕМ 2: Отсуствуваат прецизни критериуми врз основа на кои судот, кога одлучува за трошоците на постапката, ќе може да оцени дали „плаќањето на трошоците ќе ја загрози неговата издршка или издршката на неговото семејство“ (чл.107 ст.1 од ЗКП). Непостоењето на критериуми може да има за последица нееднакво постапување од суд до суд.

ПРЕПОРАКА: Потребно е определување јасни и мерливи критериуми кои овозможуваат еднаков пристап при одлучувањето дали плаќање на трошоците ќе ја загрози издршката (на пример, воведување вредносна категорија од типот на определен број просечни плати под кои би се сметало дека издршката на странката и нејзиното семејство би била загрошена доколку се оптовари со трошоци). Критериумите треба да се однесуваат на приходот и имотот на лицето и неговото домаќинство. Сепак, при определувањето праг потребно е да се предвиди можност по исклучок кога интересите на правдата и правичноста го бараат тоа, судот да оди и над овој праг.

ПРОБЛЕМ 3: Нееднакво постапување на судовите во однос на методологијата и редоследот на поставувањето бранители по службена должност укажува на отсуство на единствен систем за поставување на бранителите.

ПРЕПОРАКА: Изработка на јасна методологија, по можност со користење софтверско решение, управувано од Адвокатската комора според кој по азбучен редослед или по друг редослед ќе се поставуваат адвокатите по службена должност.

ПРОБЛЕМ 4: Квалитетот на одбраната од страна на адвокатите назначени како бранители по службена должност се доведува во прашање во одредени случаи, и од страна на странки и од страна на други адвокати. Причината за ова е непостоење на обврска за назначениот адвокат пред ниту една институција да го оправда овој ангажман или дејствата што ги презел или не ги презел во конкретниот предмет каде што е назначен.

ПРЕПОРАКА: Потребно е да се формулираат индикатори и да се воспостави постапка според кои ќе може во иднина да се мери квалитетот на одбраната¹⁰⁸. На ова претходи процес на селектирање извесен број затворени случаи во кои имало назначување бранители по службена должност и нивна анализа во смисла на начинот и постапката на назначувањето на бранителот, дејствата што ги презел, резултатите на преземените дејства.

ПРОБЛЕМ 5: Непостоење на точни и прецизни податоци во рамките на судовите во однос на поставување бранители по службена должност, директно влијае на неможноста за унифицирање на системот, добро планирање и добро администрирање на правдата.

ПРЕПОРАКА: Потребно е да се надополни и надгради АКМИС системот за внесување на овие податоци кои на најбрз и лесен начин би биле достапни за изработување анализи од интерес на утврдување на финансиски импликации¹⁰⁹.

108 | Препораката е произлезена за време на дискусијата во рамките на организираната Тркалезна маса за пристап до правда во кривични постапки одржана на 28 октомври 2019 година, во Скопје.

109 | Препораката е произлезена во текот на дискусијата во рамките на организираната Тркалезна маса за пристап до правда во кривични постапки одржана на 28 октомври 2019 година, во Скопје.

б) Одбраната за сиромашни:

ПРОБЛЕМ 6: Институтот „одбрана за сиромашни“ речиси и да не се употребува во пракса. Ова е парадоксално имајќи предвид дека стапката на сиромаштијата во државата е околу 22%, а успешна одбрана во кривичната постапка бара значително познавање на законите. Неприменувањето на оваа одредба во пракса остава значителен број обвинети лица, кои не се во можност да најмат адвокат, да истакнуваат одбрана сами, без никаква помош, што во голем дел од случаите може да се смета за повреда на правото на фер судење.

ПРЕПОРАКА: Задолжително при испитувањето на обвинетите, во која било фаза од постапката, да бидат поучени на јасен и недвосмислен начин дека имаат право да побараат адвокат доколку не се во финансиска можност да ангажираат самостојно. Во оваа насока и потребата за едно поопширно информирање на граѓаните за оваа можност без разлика дали се јавуваат како обвинети во кривичните постапки. Препорачливо е тоа поопширно информирање да се направи со заеднички напор на сите чинители во општеството (правосудство, институции, здруженија итн.).

ПРОБЛЕМ 7: Имајќи предвид дека претходната постапка (истрагата) ја води јавниот обвинител, се поставува прашањето дали е најсоодветно судијата на претходна постапка и претседателот на советот да одлучуваат по барањето за одбрана за сиромашни имајќи предвид дека во голем дел од случаите овие лица за време на траење на истрагата воопшто можат да дојдат до контакт со судија, ниту постои обврска за јавниот обвинител да ги поучи дека може да им се постави адвокат ако тоа го побараат и ако ги исполнуваат условите.

ПРЕПОРАКА: Потребно е воспоставување обврска за задолжително поучување за правото на бранител по одбрана за сиромашни, не само на бранител, во сите фази на постапката, на јасен и разбирлив начин за лицата. Потребно е да се воспостави можност адвокат по одбрана за сиромашна да биде поставен од ЈО согласно методологија за поставување, која ќе обезбеди квалитет и избегнување субјективно внимание наведена погоре.

ПРОБЛЕМ 8: Нејасни критериуми во поглед на финансиската состојба кои се дадени во законот. Според ЗКП, со ова право обвинетиот може да се стекне, меѓу другото, и ако „според својата имотна состојба не може да ги поднесува трошоците на одбраната“. Вака поставен, овој услов остава простор за субјективно толкување во пракса.

ПРЕПОРАКА: Исто како и во препораката од проблем 2.

в) оштетени/жртви на кривични дела:

ПРОБЛЕМ 9: Отсуствува систем на информирање и поучување на жртвите на кривични дела во однос на нивното право на полномошник, право на психо-социјална поддршка и заштита на јасен и разбирлив начин.

ПРЕПОРАКА: Потребно е поучување на жртвите на кривични дела уште на самиот почеток на постапката дека тие имаат право на полномошник кој ќе ги застапува нивните права и интереси во кривичната постапка. Поуката треба да содржи и упатување, доколку не се во можност финансиски да ангажираат адвокат, да побараат бесплатна правна помош преку поднесување барање до надлежното подрачно одделение на Министерството за правда.

ПРОБЛЕМ 10: Подготовката на адвокатите за работа со деца жртви, сведоци, па дури и сторители на кривични дела и отсуство на униформен систем за нивна обука може сериозно да наштетат на конкретниот случај.

ПРЕПОРАКА: Потребно е претходно подготвување на адвокатите за работа со жртви на кривични дела, особено деца како ранлива категорија. Потребно е да се воспостави систем за обуки на адвокатите, правниците, социјалните работници, полициските службеници и сите што доаѓаат во контакт со овие ранливи категории. Потребно е во тој систем за обучување да се знае кој ќе ја спроведува обуката, колку би траела, на колку време да се спроведува како напредна, да се развијат

програми и теми за обучување кои постојано би се дополнувале согласно промените во состојбата со овие категории.

ПРЕПОРАКА: Да се искористи можноста во процесот на креирање на акциониот план за отворено владино партнерство од 2020, каде што како можност може да се вклучи обуките за справување со ранливи категории (жртви на кривични дела, деца итн.) да бидат правени во заедничка соработка на министерствата, адвокатите и здруженијата со нивно издигнување на ниво на заложба, односно обврска како гаранција дека ќе бидат реализирани.

ПРОБЛЕМ 11: ЗКП не предвидува бесплатна правна помош за жртви на кривични дела.

ПРЕПОРАКА: Потребно е да се предвиди можност за поставување полномошник на жртви на кривични дела во кривичната постапка во ЗКП со транспонирање на т.н Директива за заштита на жртвите на ЕУ.

5.2 Граѓански постапки

5.2.1 Правна рамка

а) Ослободувањето од плаќање трошоци и поставување полномошник согласно ЗПП

На полето на граѓанското право, постои институтот т.н. сиромашко право, кое им овозможува на странките да бараат заштита на своите права преку поведување и водење судска постапка, дури и тогаш кога за тоа немаат материјални услови. Овој институт е уреден во Законот за парнична постапка, во членовите 163-169 под назив: „Ослободување од плаќање трошоци на постапка“.

Судот ќе ја ослободи од плаќање на трошоците на постапката странката што според својата општа имотна состојба не е во можност да ги поднесува овие трошоци без штета за својата нужна издршка и нужната издршка на своето семејство (Член 163 став 1 од ЗПП).

Ослободувањето од плаќање на трошоците на постапката опфаќа ослободување од плаќање такси и ослободување од полагање аванс за трошоците на сведоците, вештаците, за увид и за судските огласи (Член 163 став 2 од ЗПП).

Судот може, по своја оценка, делумно да ја ослободи странката од парничните трошоци (чл. 163 ст. 3 од ЗПП), само во однос на издатоците за судски такси, доколку смета дека ослободувањето само од судска такса ќе ја исполни целта на овој институт.

Одлуката за ослободување од плаќање трошоци ја донесува првостепениот суд, по предлог на странката поткрепен со докази што ја докажуваат неговата имотна состојба (член 165 од ЗПП). Судот одлучува со решение и против тоа решение не е дозволена жалба. Кога странката е наполно ослободена од плаќање на трошоците на постапката, судот по нејзино барање може да определи да биде застапувана од полномошник, ако тоа е нужно за заштита на нејзините права. Во овој случај странката ќе биде ослободена од плаќање на трошоците и наградата на полномошникот.

Согласно членот 166 од ЗПП е предвидено дека трошоците на постапката се намируваат од исплатен аванс на судот и тоа за сведоците, вештаците, преведувачите, толкувачите, за увид и за издавање судски оглас, како и трошоците на поставениот полномошник.

Членот 167 од ЗПП предвидува променлив однос на судот кон странката кога е во прашање ослободувањето на трошоците и промената на материјалната состојба на странката. Во наведениот член е предвидено дека во текот на постапката првостепениот суд може да го укине решението за ослободување од плаќање на трошоците и за назначување на полномошникот ако утврди дека странката е во состојба да ги поднесува трошоците на постапката. Притоа, судот ќе реши дали странката наполно или делумно ќе ги надомести и трошоците и таксите од кои порано била ослободена, како и трошоците и наградата на назначениот полномошник.

Согласно членот 168 од ЗПП, таксите и трошоците исплатени од средствата на судот, како и фактичките

издатоци и наградата на назначениот полномошник, претставуваат дел од парничните трошоци. За надоместокот на овие трошоци од страна на противникот на странката, која е ослободена од плаќање на трошоците на постапката, судот ќе одлучи според одредбите за надоместокот на трошоците. Таксите и трошоците исплатени од средствата на судот ги наплатува по службена должност првостепениот суд од странката, која е должна да ги надомести. Ако противникот на странката која е ослободена од плаќање на трошоците на постапката е задолжен да ги надомести парничните трошоци, а се утврди дека тој не е во состојба да ги плати тие трошоци, судот може дополнително да определи трошоците да ги плати во целост или делумно странката што е ослободена од плаќање на трошоците на постапката од она што ѝ е досудено. Со тоа не се задира во правото на оваа странка за она што го платила да бара надоместок од противникот.

б) Бесплатна правна помош согласно Законот за бесплатна правна помош

При имплементацијата на Законот за бесплатна правна помош од 2009 година, излегоа на површина низа проблеми кои сериозно го ограничуваа пристапот до правда на граѓаните и другите лица предвидени со него, при што беше доведена во прашање целта за која истиот беше донесен. Недостатоците се огледаа во недореченоста на законскиот текст, слабата институционална поставеност, како и неговата нефункционалност и неусогласеност со правните потреби на населението, меѓу многуте други. Новиот Закон за бесплатна правна помош од мај 2019 пропишува новини за кои се очекува да влијаат позитивно на унапредувањето на правото на физичките лица на пристап до правдата и правична судска заштита, впрочем предвидено како негова основна цел.

Се изврши проширување на опсегот на примарната правна помош, која може да ја добијат сите физички лица со живеалиште или престојувалиште на територија на државата. При обезбедување примарна правна помош на овластените здруженија им се дадоа поголеми овластувања со вклучување на можноста да даваат помош за пополнување формулари и обрасци од управен орган за посебен вид управни постапки, како и да составуваат претставки до Комисија за заштита од дискриминација и Народен правобранител и барања за заштита на слободи и права до Уставен суд. Се прошири и кругот на даватели на примарна правна помош со вклучување на правните клиници во државниот систем и се воведо целосно нов начин на финансирање на здруженијата и правните клиници.

Во однос на вториот облик, секундарната правна помош, законот јасно ја дефинира како стручна правна помош од адвокат и финансиска помош што државата ќе ја обезбеди за надомест на трошоци за вештачење, кое ќе се реализира преку Биро за судски вештачења, судски такси и процесни трошоци преку ослободување на корисникот и ослободување од административни такси и тоа за постапки пред суд, државни органи, ФПИОМ, ФЗО и лица што вршат јавни овластувања. Новина во законот е што се олеснети условите што мора да ги исполнуваат барателите во смисла на материјална, финансиска, имотна и семејна состојба за нив и членовите на нивното семејство со кои живеат во заедничко домаќинство, но врзано со нивниот граѓански статус како државјанин со постојано живеалиште или странски државјанин со дозвола за привремен или постојан престој, лице без државјанство со законски престој во државата, лица што имаат право на правна помош согласно ратификувани меѓународни договори и баратели на право на азил.

в) Ослободување од плаќање трошоци на постапка пред нотар и извршител

Според Законот за нотаријат (ЗН), „нотарската служба опфаќа составување и издавање јавни исправи за правните работи во форма на нотарски акт, изјави и потврди за факти врз основа на кои се востановуваат права или обврски, донесување решенија во постапка за издавање нотарски платни налози, потврдување на приватни исправи (солемнизација), издавање потврди, заверка на потпис и ракознак, препис, превод, примање на чување исправи, пари и предмети од вредност заради нивно предавање на други лица или органи, како и вршење доверени работи определени со закон“ (Член 3 став 2 од ЗН).

Во однос на трошоците, законот предвидува дека странката што има право да биде ослободена од трошоци во постапка според ЗПП, може да побара од Нотарската комора да ја ослободи од плаќање такса, награда и трошоци за преземање дејства од нотарот, а Комората ќе му ги надомести истите на нотарот што постапувал.¹¹⁰ Во законот не постојат експлицитни одредби за ослободување од плаќање на адвокатските трошоци кога се исполнети законските услови за тоа.

Што се однесува на ослободувањето од трошоци на странките во постапка пред извршител мора да се

нагласи дека постојниот Закон за извршување (ЗИ) со конкретна законска одредба не предвидува ваква можност. Сепак, треба да се земе предвид дека ЗПП има супсидијарна примена и треба да се применува при спроведувањето на извршувањето (чл. 10 од Законот за парничната постапка).

5.2.2. Статистички податоци и примена во пракса

За прибирање на податоци се користеше истиот пристап опишан во точка 5.1.2. од овој документ. Од основните судови на територија на РСМ беше побарано да достават:

- Број на странки кои во 2018, 2017 и 2016 биле ослободени од плаќање на трошоците на постапката врз основ на член 163 од ЗПП, Број на странки на кои во 2018, 2017 и 2016 кои по нивно барање им е поставен полномошник (адвокат) врз основ на член 165 став 3 од ЗПП (Сиромашко право)¹¹¹

Од страна на Судски Совет на РСМ беше побарано да достави информација во врска со вкупен број на иницирани парнични и вонпарнични предмети во 2018, 2017 и 2016 вкупно и поделени по основен суд.

Од прибраните податоци¹¹² од основните судови се забележува дека ослободувањето од плаќање трошоци и поставување полномошник согласно ЗПП мошне ретко се користи во пракса.

Табела бр. 3: Преглед на број на лица кои се ослободени од плаќање трошоци на постапката

	2016	2017	2018
Број на лица ослободени од плаќање трошоци	28	17	9
Број на поставени полномошници	2	9	2
Вкупен број на парнични предмети	60287	71875	66195

Извор: Одговори на барања за слободен пристап до информации од јавен карактер од основните судови.

Во 2018 година, на само девет лица им е овозможено ослободување од трошоци во постапката¹¹³ врз основа на член 163 од ЗПП, а само на две лица им е поставен полномошник врз основа на чл.165 ст.3 од ЗПП по барање на странката. Споредено со вкупниот број парнични постапки (исклучувајќи ги трговските спорови и стечајните постапки) може да се заклучи дека користењето на овој институт во пракса е во висина на незначителен промил.

Мерило за определување на тоа дали лицето ќе биде ослободено од судски такси и трошоци на постапка е впрочем какво влијание трошоците на постапката би имале на издршката на странката и нејзиното семејство. Појдовна основа, критериум за проценување на општата имотна состојба на странката, во корелација со загрозување на нејзината лична издршка и издршката на нејзиното семејство, би требало да преставуваат приходите што ги има, но и приходите на членовите на нејзиното семејство. Во пракса како доказ за оваа околност се бара да се достават докази за движниот и недвижниот имот на самиот учесник во постапката и на неговото најблиско семејство (потврди од Агенцијата за катастар, уверенија од Управата за јавни приходи за остварените приходи, потврди од центрите за социјална работа за користење социјална помош, потврди за издатоци за континуирано лекување на самиот учесник или близок роднина и сл.). Одредбата не содржи вредносен критериум (на пример број на плати) од каде ќе се тргне дека општата имотна состојба на странката би се загрозила.

Од содржината на став 2 од член 163 мора да се забележи дека освен за судските такси не постои целосно ослободување на учесникот во постапката од трошоците за сведоците, вештаците, за увид и за судските трошоци. Имено, во оваа одредба се употребува терминот „аванс“, што значи дека постои ослободување од плаќање на наведените трошоци однапред, но не и целосно ослободување. На крајот, зависно од исходот на спорот, странката што го губи спорот ќе биде задолжена да ѝ ги надомести овие трошоци на спротивната страна.

111 | Примероци од поднесените барања се дадени во Анекс 1 и Анекс 2 од студијата.

112 | Податоците се прибрани со користење на правото на слободен пристап до информации од јавен карактер. Напомена: дел од судовите изјавија дека не постои можност да го достават овој податок затоа што АКМИС системот не може да го генерира од базата со податоци.

113 | Информација добиена од 27 основни суда на територијата на РСМ

Поврзано со став 3 на член 163 од ЗПП неминовно мора да се забележи дека во повеќето случаи и ослободувањето од судски такси игра голема улога во тоа дали определено лице ќе се одлучи да води судска постапка или не. Највисоката такса што се плаќа согласно Законот за судски такси, а се однесува (само) за поведување на судскиот спор е во износ од 48.000 денари. Кога ќе се земе предвид дека оваа такса во истиот износ се плаќа уште еднаш како такса за одлука и оти истата за поднесување редовен и вонреден правен лек се плаќа во нејзиниот двоен износ 96.000 денари, може да се каже дека овој износ во значителна мера може да ја загрози егзистенцијата на странка со пооскудни приходи.

Речиси минималната употреба на овој институт во пракса, ако се земе предвид општата стапка на сиромаштијата во државата, која се движи околу 22%, е особено загрижувачка и укажува на сериозен недостаток во поставувањето на системот на граѓанска правда. За жал, отсутствуваат податоци во однос на бројот на лицата што побарале остварување на ова право за да може да се спореди со бројот на лицата што биле ослободени од плаќање трошоци. Очигледно постои проблем во однос на познавањето на граѓаните на нивните права, а не треба да се исклучи и пропуштањето на судовите да ги поучат странките дека имаат право да побараат ослободување од плаќање на трошоците.

Табела бр. 4: Преглед на број на поднесени и одобрени барања за бесплатна правна помош

	2014	2015	2016	2017	2018
Поднесени барања за БПП	270	199	130	134	156
Одобрени барања за БПП	114	113	65	74	80

Извор: Извештаи за примената на ЗПП на Министерството за правда, достапни на <http://www.pravda.gov.mk/resursi/10>

Се забележува намалување на бројот на поднесените барања, како и на одобрени барања за БПП. Дополнително постои голема дискрепанца меѓу бројот на поднесените и бројот на одобрените барања, што, меѓу другото, е последица на мошне рестриктивните услови што ги предвидуваше ЗПП од 2010. Според СЕРЕЈ, во 2016 бројот на предметите што се однесуваат на некривична правна помош (БПП) е 5 на 100.000 жители, што е далеку под европскиот просек од 270 и вообичаената (медијална) вредност од 117 предмети на 100.000 жители.

Новиот ЗПП почна да се применува на почетокот на октомври 2019 и, според тоа, невозможно е да се даде оценка или да се предвиди како ќе се одвива неговата примена во пракса. Факт е дека со новиот ЗПП значително се подобрува квалитетот на правната рамка, но, сепак, може да се идентификуваат неколку предизвици што би можеле да влијаат отежнувачки на пристапот до правда во граѓанските работи. Тие предизвици се следните:

- Законот упатува на реализирање на вештачењето потребно за судската постапка за која се одобрува секундарната правна помош од страна на Бирото за судски вештачења, како орган во состав на Министерство за правда. Паралелно, во Стратегијата за реформи на правосудниот сектор 2017 – 2022, предвидено е укинување на овој орган. Дополнително, неуредни се начинот, постапката и роковите за обезбедување вешт наод и мислење од органот или вештакот што ќе го врши вештачењето.
- Новиот ЗПП предвидува правна помош во случај на застапување и состав на писмена пред вршители на јавни овластувања, исклучиво за оставински постапки во кои се расправа оставина пред нотар и доколку оставината се однесува на имотот во кој барателот или членови на негово семејство живеат, друг имот помал од 300 м² во град Скопје или 500 м² во другите општини, односно имот до 5000 м² во рурални средини. Предвидена е можност за состав на поднесоци од адвокат за должник во постапка за продажба на имот во кој барателот или член од неговото семејство практично живеат. Оттука, се поставуваат неколку дилеми: 1. Дали корисникот на секундарната правна помош автоматски ќе биде ослободен и од трошоците за овие постапки? 2. Закон за нотаријат предвидува задолжително застапување од адвокат во постапки што надминуваат одредена вредност, па оттука доколку сиромашно лице има потреба од адвокатска услуга за која било друга нотарска работа, нема да може да ја заврши постапката бидејќи нема да може да го плати адвокатот; 3. Ограничена можност на лица со ниски приходи да ја искористат можноста за приговори против неправилноста во извршувањето што е судска постапка пред претседател на надлежен суд.
- Медијацијата не е опфатена со новиот закон, иако според Законот за медијација, се применува

особено во имотноправни, семејни, работни, спорови од областа на образованието, заштитата на животната средина, спорови во врска со дискриминацијата, како и во други спорни односи каде што медијацијата одговара на природата на спорните односи и може да помогне за нивно разрешување.

- Законот не овозможува сиромашните граѓани да имаат пристап до правна помош во постапки за надомест за нематеријална штета, освен во случаи кога се работи за жртви на кривични дела или во случај на смрт или тежок инвалидитет. Уште повеќе правните проблеми од области на јавни и комунални услуги во кои сиромашното население има најголеми предизвици се исклучени од можноста да се користи секундарна правна помош за решавање на спорите.

- Законот за парнична постапка, од своја страна, ја уредува должноста на странката што ќе го загуби спорот да ги надомести трошоците, а ги уредува и правилата на кои треба да се придржува судот при одлучувањето. Оттука настанува неусогласеност на овие одредби со одредбата од ЗБПП бидејќи трошоците на парнична постапка ѝ се надоместуваат само на странката што има успех во спорот, а не на трето лице или Буџет на РСМ. Дополнително, според одредбите за исплата на адвокатот содржани во новиот ЗБПП, не е наведена обврска на адвокатот во барањето за надомест на трошоци до судот да ја истакне околноста дека е назначен како адвокат според овој закон.

Од комуникацијата со лица што биле вклучени во постапка пред нотар и извршител се истакнува дека тие немаат информација, ниту, пак, се поучени за можноста да бараат ослободување од плаќање трошоци на постапката. Оттука, не е исклучено користењето на овој механизам во пракса, но поради ретката употреба и поради недостаток на податоци, отежната е подетална анализа.

5.2.3 Клучни проблеми и препораки

а) Ослободување од трошоци на постапка согласно ЗПП

ПРОБЛЕМ 1: Недоволна прецизност на терминологија од став 1 на член 163 за „општа имотна состојба“ на странката што бара ослободување од трошоци. Дополнително, практичен проблем е начинот на докажување на слабо имотен граѓанин дека нема можност да ги поднесе трошоците на постапката од причина што за тоа се потребни материјални докази чие прибавување чини доста.

ПРЕПОРАКА: Потребно е определување јасни и мерливи критериуми кои овозможуваат еднаков пристап при одлучувањето дали одредено лице ќе биде ослободено или не од плаќање на трошоците на постапката (на пример, воведување вредносна категорија од типот на определен број просечни плати под кои би се сметало дека издршката на странката и нејзиното семејство би била загрозна доколку се оптовари со парничните трошоци).

ПРЕПОРАКА: Прибавување на податоците за докажување слаба имотна состојба од институции што располагаат со такви податоци по службена должноост од страна на судот. За тоа е потребна соодветна интервенција во законскиот текст.

ПРОБЛЕМ 2: Постои дилема дали употребата на терминот „аванс“ во став 2 на истиот член значи дека постои делумно ослободување од трошоци за сведоци, увиди, за судски огласи итн. и како ова влијае на ослободена странка од судски трошоци што го изгубила спорот (со оглед на тоа што ќе биде задолжена да ѝ ги надомести овие трошоци на спротивната страна)? Истото се однесува и на член 167, во кој му е дадена можност на судот да го укине решението за ослободување од трошоци, што повлекува можност од т.н. сива зона на проверките кои судот може да ги прави за да ги утврди променетите околности кои би значеле неисполнување на условите за ослободување од трошоци од постапката. Крајно, согласно член 168 став 4, ако противникот на странката што е ослободена од трошоците е задолжен да ги надомести парничните трошоци, а ако се утврди дека тој не е во состојба да ги плати, судот може дополнително да определи трошоците да ги плати во целост или делумно странката што е ослободена од плаќање на трошоците од она што ѝ е досудено. Ова е сосема нејасна и контрадикторна одредба од причина што ако судот досудил определен износ да добие странката ослободена од трошоци од другата странка што го загубила спорот, како тогаш губитникот за кој се утврдило дека не е во состојба да ги плати судските трошоци се очекува да го плати и досудениот износ?

ПРЕПОРАКА: Уредување на законските празнини на јасен и прецизен начин кој при практична примена не би предизвикувал нејасноти.

ПРОБЛЕМ 3: На судот му е дадена можност со став 3 делумно да ја ослободи странката во однос на издатоците за судски такси доколку нивното плаќање би ги намалило средствата за издршка.

ПРЕПОРАКА: Потребно е да постојат јасни критериуми кои ќе ги земат предвид и приходите и имотот на странката и висината на судските такси што треба да се исплатат.

ПРОБЛЕМ 4: Законот за судски такси предвидува постапка за ослободување од судски такси која се поклопува со споменатите одредби од Законот за парнична постапка.

ПРЕПОРАКА: Потребно е доведување во иста линија на овие два конкретни закона.

ПРОБЛЕМ 5: Постои дискрепанца во законското уредување во поглед на тоа дали лице ослободено од плаќање трошоци на постапка според ЗПП, а на кое не му е поставен полномошник, ќе може да побара користење секундарна правна помош според ЗБПП.

ПРЕПОРАКА: Потребно е јасно и недвосмислено интервенирање во ЗПП со негово дополнување дека доколку судот не му постави полномошник да го застапува откако ќе утврди дека треба да се ослободи од плаќање трошоци на постапката, да може да користи правна помош според одредбите на ЗБПП.

б) Бесплатната правна помош согласно ЗБПП

ПРОБЛЕМ 6: Потенцијална жртва на семејно насилство која не е евидентирана како таква во ЦСР нема можност да добие бесплатна правна помош за покривање трошоци во постапка пред суд за изрекување времени мерки. Дали одредено лице е жртва не е фактичко прашање кое ќе го утврди судот во постапката за изрекување времени мерки.

ПРЕПОРАКА: Иако интенцијата на ЗБПП не е да идентификува посебни ранливи категории лица и граѓани и е креиран да излезе во пресрет на оние на кои им е најпотребен, сепак, една голема група граѓани кои се погодени од општествениот феномен семејно и родово базирано насилство ги трга настрана, токму поради фактот што ја немаат бараната документација да го докажат својот статус на жртва. Оттука и потребата за дополнување на член 20 став 2 од ЗБПП на начин на кој секундарната правна помош ќе се одобри само доколку барателот приложи потврда дека е евидентиран како жртва на семејно насилство во надлежен центар за социјална работа, во стандардизирано здружение кое дава специјализирани услуги на жртви на семејно насилство или приложи друга документација од државни органи и здравствени установи, која дава доволно индикации да може основано да се смета дека барателот е жртва на семејно насилство.

ПРОБЛЕМ 7: Иако трошоците за вештачење се опфатени со законот, проблем ќе настане доколку се реализира насоката од Стратегијата за реформи на правосудниот сектор за укинување на Бирото за судски вештачења.

ПРЕПОРАКА: Потребно е да се следи процесот на носење нов закон за вештачење и доколку се реализира оваа намера, ЗБПП да претрпи соодветни измени со кои ќе се овозможи покривање на трошоците за вештачење.

ПРЕПОРАКА: Потребно е да се направи соработка со Фондот за здравство и јавно здравствени установи со цел креирање еден единствен буџет кој би се употребувал за изработка на вештачења/ анализи неопходни за остварување права на најранливите категории граѓани (на пример, за деца во постапки за оспорување/утврдување татковство; жртви на семејно насилство за определување мерка задолжително лекување на алкохоличари, каде се јавува потреба од вештачење на двајца лекари еден невропсихијатар и еден невролог, а постои недостаток на вакви вештачи во Бирото за судски вештачења итн.).

ПРОБЛЕМ 8: Дилемата е во поглед на правилото од ЗПП да ѝ се надоместуваат трошоци само на странката што има успех во спорот, а не на трето лице или Буџет на РСМ, како што е уредено со новиот ЗБПП. Уште повеќе, доколку лицето користи бесплатна правна помош и го изгуби спорот, ќе биде должен да ги

надомести трошоците во постапката. Ова би можело да биде практичен проблем од причина што поради финансиската немоќ да го води спорот лицето добило бесплатна правна помош, а би влијаело за истиот да се откаже и од судската постапка и од постапката за БПП за остварување на неговото право.

ПРЕПОРАКА: Потребно е усогласување на одредбите од ЗБПП со одредби од ЗПП во поглед на надомест на трошоци на парнична постапка доколку корисникот го загуби спорот.

ПРЕПОРАКА: Потребно е да се изнајде механизам или начин за овие лица што остваруваат БПП, а го изгубиле подоцна спорот во судска постапка да бидат ослободени од плаќање на трошоците на постапката или намирување на трошоците на спротивната страна од некој друг расположлив фонд, дали на судот дали од Буџет на РСМ.

ПРОБЛЕМ 9: Неуреденост на алтернативниот начин на решавање на споровите пред почнување граѓанска постапка. Таков е примерот со ЕВН, кои како механизам ја користат регулаторната комисија пред која се одлучува дали едно право е спорно или не. Оваа постапка доколку не успее, се поведува граѓанска судска постапка, а без оваа претходна постапка судскиот спор може и да не успее. Исто така, со ЗБПП е ограничена можноста на слабоимотен граѓанин или лице да побара надомест на штета во постапка за надомест на штета што не произлегува од кривично дело.

ПРЕПОРАКА: Бесплатната правна помош треба да биде достапна во прашања што произлегуваат од јавните услуги во постапка на алтернативно решавање на споровите, што е предуслов за водење судски постапки и постапки во кои слабоимотното население има најголеми проблеми и потреби. Истата препорака да се однесува и на овозможување на слабоимотни граѓани да побаруваат надомест на штета која не е од кривично дело.

ПРОБЛЕМ 10: На фактички план произлегува проблемот со ненавремено доставување на податоци кои подрачните одделенија ги побаруваат од другите државни органи кои располагаат со информации за материјална и финансиска состојба. Ова, како и со стариот закон, би можело да влијае на генералното правило за итност на постапката за БПП и непотребно да ја одолговлечи со пробивање на утврдениот рок од 15 дена за одлучување по барањето.

ПРЕПОРАКА: Потребно е електронски да се поврзат подрачните одделенија со институциите кои располагаат со податоци за материјална и финансиска состојба на бараелот по примерот на електронското поврзување со Катастарот на недвижности.

в) Трошоците за постапки пред нотар и извршител

ПРОБЛЕМ 11: Очигледно слаба информираност на граѓаните за правото да побараат ослободување од плаќање на трошоците во постапка пред нотар што директно влијае на отежнување на пристап до правда во овие постапки.

ПРЕПОРАКА: Потребна е зголемена промоција и поучување на сиромашните странки дека го имаат ова право, исто како зголемена промоција на правата и сите механизми за олеснување пристап до правда во граѓански постапки. Оваа промоција и поучување треба да се прилагоди на потребите на граѓаните и ситуацијата во кои тие се наоѓаат, па оттука и потребата од зголемено теренско постапување на заеднички, здружен и систематизиран начин од сите чинители (правосудство, државни институции, невладини организации итн).

ПРОБЛЕМ 12: Во член 46 став 1 од Законот за извршување е утврдено правото на извршителот за преземените дејствија да добие надомест за обработување на предметот и трошоците за преземените дејствија во согласност со Тарифата на извршителите, а ја наплаќа од должникот во текот на извршувањето. Исклучок за ова е вклучен во став 5 каде е уредено ослободувањето од плаќање на надоместоците и награда од должникот кое е евидентирано како примател на социјална парична помош.

ПРЕПОРАКА: Ваквата одредба не е усогласена со новите одредби од Законот за социјална заштита и како таква е ограничувачка во поглед на другите корисници на парични права од социјална заштита, со оглед да веќе добиените права се исклучиво врзани за имотна и материјална состојба на корисниците, како и ограничувачка во поглед на друга категорија граѓани кои не се евидентирани од ЦСР а кои се со многу слаба материјална и имотна состојба.

5.3 Управни постапки и прашања

5.3.1 Правна рамка

а) Начело на активна помош на странката

Законот за општа управна постапка (ЗОУП) како едно од основните начела го утврдува начелото на активна помош на странката (чл. 17 од ЗОУП). Ова, всушност, значи дека јавните органи се должни да им овозможат на сите странки во постапката да ги остварат и заштитат своите права и правни интереси на што е можно поефективен и полесен начин. Особено значајно е што органите имаат обврска да ги известуваат странките за законските одредби што се од важност за решавање на управната работа, за нивните права и обврски, вклучително и за сите информации поврзани со постапката и ги предупредува за правните последици од нивните дејства или пропусти. Незнаењето или неукоста на странката што учествува во постапката не треба да биде на штета на нејзините законски права и интереси.

б) Ослободување од плаќање трошоци на постапка

Во управната постапка институтот на „сиромашко право“ се појавува во една законска одредба во ЗОУП, која се однесува на распределба на трошоците во постапката. Според член 68 од ЗОУП, трошоците на постапката ги опфаќаат посебните издатоци во готови пари на јавниот орган што ја води постапката, како што се: патните трошоци на службените лица, издатоците за сведоци, вештаци, толкувачи, увид, огласи и слично, а кои настанале со спроведувањето на постапката по некоја управна работа. Во постапка поведена по барање на странката или во управни работи во кои учествуваат две или повеќе странки со спротивни интереси, трошоците на постапката ги поднесува странката по чие барање е поведена постапката или на чија штета е завршена постапката, освен ако не е поинаку уредено.

По барање на странката, јавниот орган што ја води постапката може со управен акт да ја ослободи странката од поднесување на трошоците во целост или делумно, ако најде дека таа не може да ги поднесе трошоците без штета за своето нужно издржување и за нужното издржување на своето семејство. Јавниот орган го донесува управниот акт врз основа на уверението за имотната состојба на странката издадено од надлежен јавен орган, прибавено по службена должност.

Слично како и на полето на граѓанското право, овој институт се активира по проследено барање на странката, под услови ако поднесувањето на трошоците нанесе штета на нужното издржување на странката и нужното издржување на нејзиното семејство. Општата имотна состојба се докажува со исто доказно средство, со единствената разлика што во управната постапка судот го прибавува уверението за имотна состојба по службена должност.

в) Законот за бесплатна правна помош и управните постапки

ЗБПП од 2019 предвидува бесплатна правна помош и за управните постапки, која може да се остварува како примарна и како секундарна правна помош.

Примарната правна помош, која ја обезбедуваат овластените здруженија и правните клиници, покрај општа правна информација и општ правен совет, овозможува и помош при пополнување формулари, обрасци издадени од управен орган во управна постапка за социјална заштита и заштита на правата на децата; пензиско, инвалидско и здравствено осигурување; заштита на жртви на родово базирано насилство и семејно насилство; постапка за упис во матична книга на родени; стекнување документи за лична идентификација и државјанство (чл. 6 од ЗБПП). Примарна правна помош му се дава на секое заинтересирано лице без ограничување во поглед на финансиската состојба на лицето.

Секундарната правна помош опфаќа, меѓу другото, и застапување во постапка пред државен орган, Фондот на пензиското и инвалидското осигурување, како и Фондот за здравствено осигурување на Република Северна Македонија (чл. 13 од ЗБПП). Со одобрената секундарна правна помош корисникот се ослободува и од плаќање административни такси. Во поглед на видовите управни постапки, единствено ограничување е тоа што таа нема да се одобри во имотни прашања во управна постапка (чл. 22).

г) Закон за судски такси во постапки за управен спор

Член 11 од Законот за судски такси (ЗСТ), меѓу другото, уредува дека граѓаните во постапка за одлучување по барање за ослободување од трошоци на постапката, во управни спорови од областа на социјалното осигурување, социјалната помош, старателството и посвојувањето и денационализација и во постапка за извршување барање за доверување дете на чување и воспитание се ослободени од плаќање такса (алинеја 2, 3 и 4 од член 11 од ЗСТ).

Во секој случај, според член 13 став 1, судот ќе ја ослободи од плаќање такса странката ако со плаќањето на таксата значително би биле намалени средствата од кои се издржува странката или членовите на нејзиното семејство. Според став 4 од истиот член, барателот кон предлогот мора да приложи докази за имотна и финансиска состојба, кои ќе ги прибави од надлежни органи.

5.3.2 Примена во пракса на инструментите за пристап до правда во управните постапки

Во пракса начелото за активна помош на странката недоволно се остварува. Јавните органи, некогаш и од објективни причини како што се недостаток на кадар или презафатеност, не се во можност на секоја странка посебно да ѝ го посветат вниманието што го бара остварувањето на ова начело. Странките, особено тие што се со пониско образование, не секогаш се во можност да ги запознаат суштински своите права и можности, особено ако им се пренесени со користење правнички и неразбирлив јазик. Истото се случува и со други ранливи категории лица кои се наоѓаат на територијата на државата по различни основи, како што е примерот со барателите на азил или лицата во имиграциски притвор. Во оваа насока, на терен, е забележан недостатокот од преведувачи на ретки јазици, кој најчесто се пополнува со интервенции од невладини организации што работат во областа. Дополнително, забележана е и слаба подготвеност на службени лица од различни институции, што исто така често се дополнува со обуки во соработка со здруженија, поддржани со донатори.

Истото може да се констатира и во однос на ослободувањето од плаќање трошоци на постапка согласно ЗОУП. Но, сепак, во оваа насока е забележана позитивна практика на користење одредени ад хок решенија, како на пример можноста за корисниците на права од социјална заштита да се стекнат бесплатно со геодетски елаборат заради почнување управна постапка која се однесува на легализација или приватизација.

Како што и досега е потенцирано во овој документ, Закон за бесплатна правна помош потребно е да се следи со цел заедничко идентификување евентуални слабости што би влијаеле на пристапот до правда и во управните постапки. Можеби евентуалните слабости што ќе излезат допрва на површина, се тие поврзани со странците што се наоѓаат во имиграциски (управен) притвор и ќе немаат пристап до правна помош без разлика што со конкретниот Закон за странци ова право им е предвидено, но не е уредено во детали.

На тркалезна маса за Пристап до правда во управни постапки, одржана на 30 октомври 2019, а организирана во рамките на проектот, беше дискутирано за позитивни практики за примена на механизми за олеснување на пристапот до правда во постапки за управен спор. Забележан е усогласен став меѓу судиите во оваа област дека со цел странката да не се изложува на дополнителни трошоци, доволно е да приложи чек/решение/потврда оти е корисник на социјална помош за да може по автоматизам да биде ослободена од трошоците на управно-судската постапка. Дополнително, со новите промени на Законот за управните спорови се очекува да се подобри ефикасноста со вклучување на задолжителноста на јавната расправа и можноста при секој управен спор да се донесе одлука во полна јурисдикција. На овој начин би се отстранил ефектот „пинг-понг“ на институции и судот на кој најчесто граѓаните се жалат. На истиот настан беше дискутирано за можноста за олеснување на работата на центрите за социјална работа преку реорганизација на правниците во центрите во функција на тријажа, затоа што недостасуваат човечки капацитети од овие профили.

Последно, но не и помалку битно, е честото користење на Народниот правобранител од страна на граѓаните, што се гледа од динамиката на примени претставки содржани во Годишниот извештај за степенот на обезбедување, почитување, унапредување и заштита на човековите слободи и права за 2018 година .

5.3.3 Клучни проблеми и препораки

Правната рамка што се однесува на инструментите за пристап до правда е доволна и ги предвидува сите механизми за олеснување на пристапот до правда, вклучувајќи информирање, ослободување од трошоци и правна помош. За разлика од кривичните и граѓанските постапки, не е нужна интервенција во законите за остварување на оваа цел.

ПРОБЛЕМ 1: Странките во управните постапки од областа на социјалната заштита, пензиско и инвалидско осигурување, домување, права на странци и баратели на азил, лица без државјанство и сл., кои како такви припаѓаат на ранливите категории граѓани и лица, недоволно се информирани за правата што можат да ги остварат, како и за постапката во која тие права се остваруваат. Објавените законски текстови не се доволни и соодветни за поучување на граѓаните.

ПРЕПОРАКА: Оттука и потребата од олеснување на пристапот до јасни и разбирливи информации и упатства. Потребна е соработка меѓу јавните органи и субјектите што обезбедуваат примарна правна помош со цел дефинирање мерки за информирање на граѓаните, вклучувајќи непосредни правни информации, информативни сесии, едукативни брошури, инфо-канцеларии во рамките на јавните органи итн.

ПРОБЛЕМ 2: Долгото траење на управните спорови, како и на одредени управни постапки (на пр. легализација) влијае негативно на посветеноста на странките да остварат право за кое сметаат дека законски им припаѓа.

ПРЕПОРАКА: Потребен е зголемен напор за овозможување брза и ефикасна административна правда.

ПРОБЛЕМ 3: Иако сè уште постои како механизам, донесувањето мериторна одлука (дали од министерство кога одлучува како второстепен орган по жалба или од Управен суд кога одлучува по повторна тужба за управен спор за иста правна работа и прашање) воопшто не се користи во пракса, од каде што потекнуваат и лошите перцепции на граѓаните дека се изгубени во административни лавиринти.

ПРЕПОРАКА: Потребно е зголемување на свесноста кај носителите на функции и политики. Особено е потребно да се следи влегувањето во примена на Законот за управни спорови

Дел б: Финансирањето на бесплатната правна помош

6.1 Трошоци на бесплатната правна помош

Бесплатната правна помош е бесплатна за странката, но не и за државата. Од висината на средствата што се издвојуваат од државниот буџет може да зависи во голема мерка обемот на правната помош, бројот на лицата што можат да ја користат, како и нејзиниот квалитет. Правните услуги повлекуваат трошоци што ги вклучуваат, пред се, наградата и надоместокот на трошоците за адвокатите, трошоците за изработка на вешт наод и мислење, трошоци за превод и толкување, трошоци за обезбедување докази, како и други трошоци поврзани со постапката. Покрај овие трошоци, од значење за државниот буџет е и ослободувањето од плаќање судски и административни такси, кои иако не преставуваат трошок во потесна смисла на зборот, имаат буџетски импликации затоа што со нивното ослободување, државата губи дел од средствата што би ги добила доколку не би ги ослободила странките од плаќањетакси.

Од овие причини предуслов за зголемувањето на функционалноста и ефикасноста на државно финансираниот систем за бесплатна правна помош е внимателна и темелна анализа на неговите импликации врз државниот буџет. Потребно е да се идентификуваат трошоците што државата ги има за функционирање на системот на бесплатна правна помош, како и да се идентификува дали трошоците се доволни, дали се реализираат ефикасно и дали нивниот износ е доволен.

Важно е да се разграничи дека предмет на анализа ќе бидат само трошоците што државата ги има за покривање на трошоците на бесплатната правна помош, кои се однесуваат на трошоците кон давателите на услуги, а не и трошоците за функционирање и администрирање на системот во целина (на пр. трошоците за вработените во подрачните одделенија на Министерство за правда итн.) за кои, исто така, е потребна дополнителна суштинска анализа.

За потребите на оваа анализа беа прибрани и анализирани следниве податоци:

- Реализирани средства од судскиот буџет за исплата на правни услуги во случаите кога е поставен бранител по службена должност, како и во други случаи кога се поставува адвокат од страна на судот за периодот од 2014 до 2019;
- Број на предмети во кои е поставен бранител или полномошник со одлука на суд;
- Планирани и реализирани средства од буџетот на Министерството за правда кои се однесуваат на бесплатната правна помош;
- Број на предмети во кои е одобрено давање бесплатна правна помош;

Овде е важно да се истакне дека пристапот до одредени податоци е ограничен, што значително го отежнува процесот на анализа и се поставува прашање како во отсуство на податоци се планираат средствата за правна помош. На поднесени барања за слободен пристап до информации од јавен карактер неколку судови не доставија податоци за бројот на поставените адвокати со образложение дека не водат таква статистика. Податоци за поединечните исплатени износи, видовите на предметите, демографската структура на корисниците е невозможно да се приберат. Дополнително, отсуствуваат податоци за износот за кој странките биле ослободени од плаќање такси. Сепак, од прибраните податоци може да се добие приближна слика за буџетските импликации на бесплатната правна помош во кривични постапки и согласно ЗБПП.

6.2 Реализација на средствата наменети за бесплатна правна помош

Поради постоењето на два одделни система на бесплатна правна помош (правна помош во кривични наспроти правна помош во граѓански и управни постапки), нивното финансирање од државниот буџет се буџетира и извршува од две различни буџетски ставки. Задолжителната одбрана, одбраната за

сиромашни и полномошникот по основа на „сиромашко право“ се буџетираат од судскиот буџет, поточно во ставката 425 – Договорни услуги, потставка 425310 – Правни услуги. Од друга страна, пак, правните услуги предвидени со Законот за бесплатна правна помош се буџетираат и исплаќаат од буџетот на Министерството за правда.

а) Реализација на средства за бесплатната правна помош од судскиот буџет

Извештаите на судскиот буџетски совет овозможуваат непосреден увид во податоците за реализацијата на судскиот буџет. Трошоците за правна помош се исплаќаат од потставката 425310 – Правни услуги. Според Извештајот, правните услуги се однесуваат за назначените полномошници (бранители по службена должност) во кривичните полнолетни и малолетнички предмети.

Табела бр. 5: Трошоци за правна помош од судски буџет

	2014	2015	2016	2017	2018
Реализиран буџет за правни услуги	11,991,000 МКД	10,927,358 МКД	12,065,296 МКД	17,856,823 МКД	27,424,413 МКД
Реализиран буџет за правни услуги (ЕУР) ¹¹⁵	194,976 ЕУР	177,681 ЕУР	196,183 ЕУР	290,354 ЕУР	445,925 ЕУР
% од буџетска ставка 425	23.20%	19.25%	Н/П	34.95%	45.54%
% од вкупен судски буџет	0.63%	0.59%	0.64%	0.94%	1.42%

Извор: Извештаи за реализација на судскиот буџет за 2014, 2015, 2017 и 2018 од Судскиот буџетски совет

Се забележува тренд на зголемување на износот на средствата реализирани за правни услуги од судскиот буџет. Само за споредба, во 2018 биле реализирани вкупно за 128% повеќе средства отколку во 2014. Зголемувањето на износот се забележува и во однос на вкупниот планиран судски буџет. Па така од удел што се движи околу 0.63% во 2014 до 1.42% во 2018. Според Судскиот буџетски совет, зголемувањето се должи на новата Адвокатска тарифа донесена во август 2016 со која се зголемија цените на адвокатските услуги.¹¹⁶ Иако зголемувањето делумно може да се припише и на оваа околност, сепак, од спроведените интервјуа и фокус-групи со адвокати произлезе дека пред 2016 во одредени поголеми судови постоела пракса за исплаќање на адвокатите во износи значително под тогаш важечката адвокатска тарифа, што се променило во 2016 и 2017 и кое може да има влијание на зголемувањето. Податоците покажуваат дека постои тенденција за зголемување на бројот на назначените полномошници во кривичните предмети воопшто, а особено е големо учеството на назначени правни полномошници во малолетничките криминални предмети, согласно Законот за малолетничка правда. Овие трошоци се најизразени кај основните судови со проширена надлежност.¹¹⁷

б) Бесплатната правна помош од Буџетот на Министерство за правда

Податоците за реализацијата на трошоците за бесплатна правна помош што се исплаќаат од Министерството за правда се достапни во годишните извештаи за примената на ЗБПП објавени од Министерството за правда. Со овие средства покрај исплаќањето на адвокатите со одлука на Министерството се поставени да даваат бесплатна правна помош, се исплаќаат и адвокатите што се поставуваат на деца во постапки пред Центарот за социјални работи и Министерството за внатрешни работи согласно Законот за правда за децата.

115 | За овие пресметки е користен средниот курс на еврото според Народна Банка на Република Северна Македонија

116 | Судски буџетски совет, Годишен извештај за 2018, стр. 47.

117 | Исто.

Табела бр. 6: Трошоци за бесплатна правна помош од буџетот на Министерството за правда

	2014	2015	2016	2017	2018
Планиран буџет	3,000,000 МКД	3,000,000 МКД	3,000,000 МКД	3,000,000 МКД	3,000,000 МКД
Реализиран буџет	770,701 МКД	740,910 МКД	829,753 МКД	1,386,297 МКД	1,378,904 МКД
% на реализиран буџет	25.69%	24.70%	27.66%	46.21%	45.96%

Извор: Годишни извештаи на Министерството за правда за примената на ЗБПП во периодот од 2014 до 2018 година.

Како и кај судскиот буџет, во буџетот на Министерството за правда се забележува зголемување на реализираните трошоци за финансирање на бесплатната правна помош. Во споредба со 2014, во 2018 реализацијата на буџетот е речиси удвоена. Сепак, во споредба со износот што е планиран, реализацијата на буџетот сè уште е мала и не надминува половина од буџетираните средства. Во однос на реализацијата доминираат трошоците за адвокатски услуги додека уделот на овластените здруженија е релативно мал. Паралелно со зголемувањето на реализацијата на буџетот се зголеми, речиси двојно, и просечниот исплатен трошок по адвокат. Зголемувањето на трошокот по адвокат е последица и на зголемувањето на цените на адвокатските услуги и на тоа што трошоците за адвокат пред МВР и ЦСР, согласно Законот за правда на децата, се исплаќаат од овој буџет.

6.3 Анализа на трошоците за бесплатна правна помош

6.3.1 Трошок за бесплатна правна помош по глава на жител

Еден од најважните индикатори за фискалните импликации на бесплатната правна помош е трошокот што го има државата за бесплатна правна помош по глава на жител. Овој индикатор овозможува проценка колкав дел од државниот буџет се издвојува за оваа потреба, притоа земајќи го предвид бројот на жителите во државата, давајќи можност за споредба со други држави.

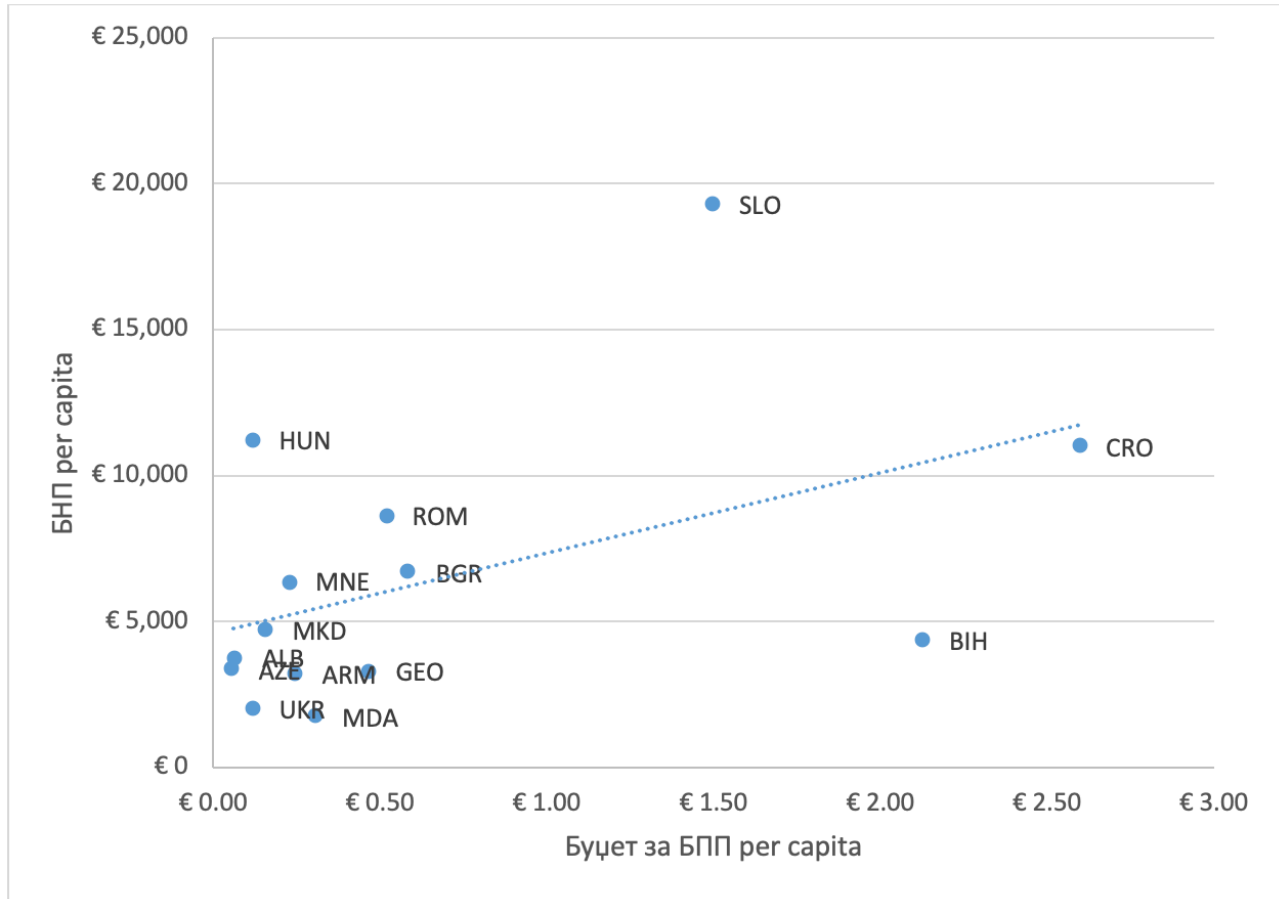
Табела бр. 7: Пресметка на трошок за БПП по глава на жител

Реализирани средства за БПП	2014	2015	2016	2017	2018
Судски буџет	11,991,000 МКД	10,927,358 МКД	12,065,296 МКД	17,856,823 МКД	27,424,413 МКД
Министерство за правда	770,701 МКД	740,910 МКД	829,753 МКД	1,386,297 МКД	1,378,904 МКД
Вкупно трошоци за БПП	12,761,701 МКД	11,668,268 МКД	12,895,049 МКД	19,243,120 МКД	28,803,317 МКД
Население ¹¹⁸	2067000	2070000	2072000	2075000	2076000
Буџет за БПП по глава на жител	6.17 МКД	5.64 МКД	6.22 МКД	9.27 МКД	13.87 МКД
Буџет за БПП по глава на жител	€ 0.10	€ 0.09	€ 0.10	€ 0.15	€ 0.23

118 | Според проценки од Државниот завод за статистика.

Споредено со другите европски држави, државата издвојува еден од најниските износи на буџет за БПП по глава на жител и е далеку зад европскиот просек од 6.96 ЕУР и медијалната (вообичаена вредност) од 2.19 ЕУР.¹¹⁹ Оваа разлика, сепак, мора да се земе со резерва земајќи го предвид мошне различното ниво на економски раст и бруто национален производ меѓу РСМ и другите држави членки. За да се утврди дали државата издвојува доволно, потребно е да се направи споредба со држави што имаат исто или слично ниво на економски раст како и со државите од регионите.

Графички приказ бр. 1: Споредба на буџетот за БПП со БНП по глава на жител

Извор: CEPEJ – Dynamic database of European judicial systems. Data for 2016

Графиконот овозможува земање предвид на износот на БНП per capita при оценувањето дали државата издвојува доволно средства за оваа намена. Според овие податоци четири држави со понизок БНП (Ерменија, Грузија, Молдавија и Босна и Херцеговина) издвојуваат поголеми средства за БПП од РСМ, додека три (Албанија, Азербејџан и Украина) издвојуваат помалку. Со цел да се следи европскиот тренд, потребно е зголемување на буџетот за БПП за најмалку 50 % од тоа што сега се буџетира.

6.3.2 Трошок по поединечен предмет

Втор значаен индикатор кој треба да се земе предвид е трошокот по одделен предмет. Овој индикатор е значаен затоа што овозможува, под претпоставка дека се располага со целосни и точни податоци, домаќинско планирање на трошоците што се буџетираат за бесплатна правна помош. Поради различните системи (кривични постапки наспроти ЗБПП), потребно е да се утврди износот на овој индикатор за секој систем посебно. Поради отсуство на податоци за број на исплатени адвокати по година, процената за трошокот по предмет е направена како количник помеѓу вкупно реализираниот буџет во годината и бројот на назначените адвокати. Сепак, овој износ треба да се земе со резерва затоа што барањето за исплата може, но не мора да биде реализирано во истата година кога е поставен адвокатот.

Табела бр. 8: Проценка на реализиран трошок по предмет од судскиот буџет

Пресметки буџет	2016	2017	2018
Реализиран буџет за ПП - Судски буџет	12,065,296.00 МКД	17,856,823.00 МКД	27,424,413.00 МКД
Вкупно адвокати назначени од судови	1185	1060	1099
Трошок по предмет (Судски буџет)	10,181.68 МКД	16,846.06 МКД	24,953.97 МКД
Трошок по предмет (Судски буџет) ЕУР	165.56 ЕУР	273.92 ЕУР	405.76 ЕУР

Во периодот од 2016 до 2018 трошокот по предмет се зголемил значително, со што се следи корелацијата со зголемувањето на вкупните трошоци без притоа да постои зголемување на бројот на предметите во кои се поставува бранител/ полномошник. Според СЕРЕЈ, просечната вредност на трошок по предмет во 2016 изнесувала 429 евра, додека вообичаената (медијалната) била 175 евра, од што произлегува дека трошокот по предмет е во рамките на европскиот просек.

Табела бр. 9: Реализиран трошок по предмет согласно ЗБПП

	2014	2015	2016	2017	2018
Реализиран буџет	770,701 МКД	740,910 МКД	829,753 МКД	1,386,297 МКД	1,378,904 МКД
Реализирани исплати кон адвокати	748,101 МКД	701,310 МКД	813,253 МКД	1,359,897 МКД	1,365,704 МКД
Број на исплатени адвокати	37	36	39	30	34
Просечен трошок по адвокат	20,218.95 МКД	19,480.83 МКД	20,852.64 МКД	45,329.90 МКД	40,167.76 МКД
Реализирани исплати кон здруженија	22,600 МКД	39,600 МКД	16,500 МКД	26,400 МКД	13,200 МКД
Број на исплатени здруженија	5	5	5	6	5
Просечен трошок по здружение	4520 МКД	7920 МКД	3300 МКД	4400 МКД	2640 МКД

Просечниот трошок по адвокат претставува количникот помеѓу вкупниот реализиран буџет за адвокати и бројот на исплатените адвокати во текот на годината. Според овие податоци, просечниот трошок од 2014 до 2018 се удвоил, што може да е последица на неколку фактори, од кои особено треба да се истакнат исплаќањето адвокати согласно Законот за правда за децата од овој буџет и зголемувањето на цената на чинење на адвокатските услуги со новата адвокатска тарифа. Трошокот по здружение е незначителен.

6.4 Заклучоци и препораки во однос на финансирањето на бесплатната правна помош

1. Органите што управуваат со системите на бесплатната правна помош, судовите и Министерството за правда, потребно е да прибираат и обработуваат подетални податоци за правните услуги што ги финансираат. Подобрувањето на статистиката треба да вклучува најмалку: број на предмети, адвокати, вид на постапка, поединечен износ за секоја постапка, детална листа на преземените дејства, како и демографски податоци за лицето корисник на бесплатната правна помош. Предуслов за правилно планирање на финансирањето е да постои соодветна база на податоци. Особено е значајно да се води статистика и за бројот на лицата што биле ослободени од плаќање судски такси, вклучувајќи го и износот на трошоците за кои биле ослободени.

2. Во рамките на судскиот буџет потребно е да се предвиди посебна ставка која ќе се однесува само на услуги на правна помош. Сегашното решение, правната помош да е во општата ставка Договори, не дава можност за издвојување на трошоците за бесплатната правна помош и како специфичен трошок, чие планирање бара посебни проекции.

Потребно е Судскиот буџетски совет да го планира буџетот за правни услуги врз основа на податоци и проекции што ќе ги земат предвид потребите од бесплатна правна помош за граѓаните.

3. Потребно е износот предвиден за бесплатна правна помош да се зголеми до износот утврден во извештајот на СЕРЕЈ, земајќи ја предвид економската моќ на државата. Зголемувањето на износот треба да биде придружено со зголемен надзор над квалитетот на дадената правна помош. Цената на чинење на адвокатските услуги треба да ја утврди АКPCM, притоа земајќи ја предвид природата на овој вид правна помош и предвидувајќи одредено дисконтирање во споредба со редовната тарифа.

7. Завршни заклучоци и препораки

1. Пристапот до правда е суштински предуслов за остварување на човековите права, па затоа му е посветено особено внимание во голем број меѓународни документи, правни и политички, со кои се воспоставуваат заеднички стандарди и насоки за државите. Кон овие стандарди државите треба да се стремат преку соодветно законодавство, институции и средства. Во рамките на системот на ООН се донесени повеќе меѓународни договори од кои извираат непосредни обврски кон кои треба да се придржуваме и стандардите воспоставени во нив да ги примениме во нашето законодавство. Потребно е домашното законодавство целосно да се усогласи со овие меѓународни стандарди со кои се признава правото на бесплатна правна помош за деца, жртви на насилство, жртви на родово базирано насилство и лица со попреченост.

2. Советот на Европа и Европската Унија имаат воспоставено сеопфатни стандарди во однос на пристапот до правда. Основен извор е Европската конвенција за човековите права, толкувана и разработена во мноштво одлуки на Европскиот суд за човековите права (ЕСЧП). Со овие одлуки судот на јасен и прецизен начин ги утврдува случаите и условите во кои одредена држава треба да обезбеди бесплатна правна помош од одреден вид и квалитет. Судската пракса на ЕСЧП треба да се користи при формулирање на законските текстови што се однесуваат на ова прашање. ЕКЧП е прифатена и како дел од правниот систем на ЕУ. ЕУ оди уште понапред како со Повелбата за основни права на ЕУ и судската пракса на Судот на правдата на ЕУ, така и со своето секундарно законодавство. ЕУ има донесено неколку значајни директиви што се однесуваат на пристапот до правда, особено во кривични постапки, како и за заштита на жртви чиј стандарди, како држава кандидат, треба, не само законски, туку и суштински, да ги воспоставиме и применуваме.

3. Република Словенија, која споделува заедничка правна историја со нас, а е држава членка на ЕУ, е погодна за споредба и идентификување позитивни и применливи решенија кои се однесуваат на бесплатната правна помош. Особено позитивен пример е практиката да се воспостави основен, општ Закон за бесплатна правна помош за сите видови правни прашања кој има супсидијарна примена над другите закони со кои се уредува правната помош во посебни постапки. На овој начин се избегнуваат преклопувањата и се овозможува унифициран пристап при оценката кому и под кои услови ќе му се признае правото на бесплатен адвокат и како и на кој начин тој ќе биде поставен и како и до колкава мерка ќе биде исплатен. Друг особено значаен и применлив модел би било воспоставувањето на т.н правна помош по исклучок, која се признава независно од законските одредби што се однесуваат на финансиската состојба на подносителот на барањето и неговото семејство. Всушност, со ова се дава одредена флексибилност, која е ограничена со прецизните критериуми во однос на максималниот износ на приход и имот, кој одредено лице треба да го остварува, т.е. поседува со цел да стекне право на бесплатна правна помош. Овој вид правна помош му дава можност на органот, применувајќи го начелото на правичност, кога постојат одредени, однапред пропишани, оправдани околности да се одобри бесплатна правна помош независно од приходот и имотот.

4. Институтот „одбрана за сиромашни“ во кривичните постапки речиси и да не се употребува во пракса. Ова е парадоксално имајќи предвид дека стапката на сиромаштија во државата е околу 22%, а успешна одбрана во кривичната постапка бара значително познавање на законите. Непримената на оваа одредба во пракса остава значителен број обвинети лица што не се во можност да најмат адвокат, да истакнуваат одбрана сами, без никаква помош што во голем дел од случаите може да се смета за повреда на правото на фер судење. Потребно е при испитувањето, во која било фаза од постапката, обвинетите да бидат поучени на јасен и недвосмислен начин дека имаат право да побараат адвокат ако не се во финансиска можност да ангажираат самостојно. Во оваа насока е и потребата за едно поопширно информирање на граѓаните за оваа можност без разлика дали се јавуваат како обвинети во кривичните постапки. Препорачливо е ова поопширно информирање да се направи со заеднички напор на сите чинители во општеството (правосудство, институции, здруженија итн).

5. Кај граѓанските постапки и прашања новиот Закон за бесплатна правна помош, донесен оваа година, во основа воспоставува сосема доволна правна рамка, која обезбедува пристап до информации и совети (примарна правна помош) и до адвокат (секундарна правна помош). Сепак, потребно е негово усогласување со одредбите од Законот за парнична постапка, кои се однесуваат на ослободувањето од плаќање трошоци на постапката и т.н. сиромашко право. Дополнително отсуствува постоење на добро промовиран и ефикасен систем за ослободување од плаќање трошоци во постапки пред нотар и извршител,

што особено ги погодува сиромашните граѓани. Мирното решавање спорови преку медијација и други облици е недоволно промовирано, а има потенцијал да придонесе за решавање на правните потреби на граѓаните од граѓанска природа.

6. Странките во управните постапки од областа на социјална заштита, пензиско и инвалидско осигурување, домување, права на странци и баратели на азил, лица без државјанство и сл., кои припаѓаат на ранливите категории граѓани и лица, недоволно се информирани за правата што можат да ги остварат и за постапката во која тие права се остваруваат. Објавените законски текстови не се доволни и соодветни за поучување на граѓаните. Постои потреба од олеснување на пристапот до јасни и разбирливи информации и упатства. Потребна е соработка меѓу јавните органи и субјектите што обезбедуваат примарна правна помош со цел дефинирање мерки за информирање на граѓаните, вклучувајќи непосредни правни информации, информативни сесии, едукативни брошури, инфо-канцеларии во рамките на јавните органи итн.

7. Органите што ги управуваат системите на бесплатна правна помош, судовите и Министерството за правда, недоволно прибираат и обработуваат детални податоци за правните услуги што ги финансираат. Подобрувањето на статистиката треба да вклучува најмалку: број на предмети, адвокати, вид на постапка, поединечен износ за секоја постапка, детална листа на преземените дејства, како и демографски податоци за лицето корисник на бесплатната правна помош. Предуслов за правилно планирање на финансирањето е да постои соодветна база на податоци. Особено е значајно да се води статистика и за бројот на лицата што биле ослободени од плаќање судски такси вклучувајќи го и износот на трошоците за кои биле ослободени. Непостоењето на точни и прецизни податоци во рамките на судовите во однос на поставувањето бранители по службена должност, директно влијае на неможноста за унифицирање на системот, добро планирање и добро администрирање на правдата.

8. Споредено со другите европски држави државата издвојува еден од најниските износи буџет за БПП по глава на жител и е далеку зад европскиот просек од 6.96 ЕУР и медијалната (вообичаена) вредност од 2.19 ЕУР. Сепак, оваа разлика мора да се земе со резерва имајќи го во предвид мошне различното ниво на економски раст и бруто национален производ меѓу РСМ и другите држави членки. Потребно е износот предвиден за бесплатна правна помош да се зголеми до износот утврден во извештајот на СЕРЕЈ земајќи ја предвид економската моќ на државата. Зголемувањето на износот треба да биде придружено со зголемен надзор над квалитетот на дадената правна помош. Цената на чинење на адвокатските услуги треба да ја утврди АКРСМ, притоа земајќи ја предвид природата на овој вид правна помош и предвидувајќи одредено дисконтирање во споредба со редовната тарифа.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

A.B. v. Slovakia, бр. 41784/98, 4 март 2003,
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2241784/98%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-60965%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2241784/98%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-60965%22]})

Aerts v. Belgium, бр. 25357/94, 30 јули 1998,
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2225357/94%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58209%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2225357/94%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58209%22]})

Airey v. Ireland, бр. 6289/73, 9 октомври 1979, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%226289/73%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57420%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%226289/73%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57420%22]})

Artico v. Italy, бр. 6694/74, 13 мај 1980
Artico v. Italy, бр. 6694/74, 13 мај 1980,
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%226694/74%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57424%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%226694/74%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57424%22]})

Austria v. Italy, бр. 788/60, одлука на Комисијата од 11 јануари 1961,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115598>

Benham v. the United Kingdom, бр. 19380/92, 10 јуни 1996,
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2219380/92%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57990%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2219380/92%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57990%22]})

CEPEJ – Dynamic database of European judicial systems. Data for 2016
Croissant v. Germany, бр. 13611/88, 25 септември 1992, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2213611/88%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57736%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2213611/88%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57736%22]})

Del Sol v. France, No. 46800/99, 26 февруари 2002, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2246800/99%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-60166%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2246800/99%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-60166%22]})

Glaser v. the United Kingdom, бр. 32346/96, 19 септември 2000, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2232346/96%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-59080%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2232346/96%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-59080%22]})

Gnahoré v. France, бр. 40031/98, 19 септември 2000, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2240031/98%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58802%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2240031/98%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58802%22]})

Granger v. the United Kingdom, бр. 11932/86, 28 март 1990, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2211932/86%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57624%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2211932/86%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57624%22]})

Granos Organicos Nacionales S.A. v. Germany, бр. 19508/07, 22 март 2012,
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2219508/07%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-109807%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2219508/07%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-109807%22]})

Imbriosca v. Switzerland, одлука од 24 ноември 1993

Lagerblom v. Sweden, бр. 26891/95, 14 јануари 2003

McVicar v. the United Kingdom, бр. 46311/99, 7ми август 2002, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22McVicar%20v.%20the%20United%20Kingdom%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-60450%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22McVicar%20v.%20the%20United%20Kingdom%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-60450%22]})

Meftah and Others v. France [GC], бр. 32911/96, 35237/97 и 34595/97, 26 јули 2002,
Mirostlaw Orzechowski v. Poland, бр. 13526/07, 13 јануари 2009,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%2213526/07%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-90563%22>}}

Monnell and Morris v. the United Kingdom, бр. 9562/81 и 9818/82, 2 март 1987,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%229562/81%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-57541%22>}}

Nenov v. Bulgaria, No. 33738/02, 16 July 2009, достапна на Француски јазик на
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-93618%22>}} и Бугарски јазик на
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-156896%22>}}

P., C. and S. v. The United Kingdom, No. 56547/00, 16 октомври 2002,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%2256547/00%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-60610%22>}}

Pakelli v. Germany, бр. 8398/78, 25 април 1983,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%228398/78%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-57554%22>}}

Pham Hoang v. France, бр. 13191/87, 25 септември 1992,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%2213191/87%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-57791%22>}}

Quaranta v. Switzerland, бр. 12744/87, 24 мај 1991,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%2212744/87%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-57677%22>}}

Quaranta v. Switzerland, бр. 12744/87, 24 мај 1991,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%2212744/87%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-57677%22>}}

R. D. v. Poland, бр. 29692/96 and 34612/97, 18 декември 2001,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%2229692/96%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-59992%22>}}

Salduz v. Turkey [GC], бр. 36391/02, 27 ноември 2008,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%2236391/02%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-89893%22>}}

Santambrogio v. Italy, бр. 61945/00, 21 септември 2004, достапна на Француски јазик на
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%2261945/00%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-66656%22>}}

Siatkowska v. Poland, бр. 8932/05, 22 март 2007, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%228932/05%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-79887%22>}}

Staroszczyk v. Poland, бр. 59519/00, 22 март 2007, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%2259519/00%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-79879%22>}}

Steel and Morris v. the United Kingdom, бр. 68416/01, 15 февруари 2005, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%2268416/01%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-68224%22>}}

Tsonyo Tsonev v. Bulgaria (бр. 2), бр. 2376/03, 14 јануари 2010., <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%222376%2F03%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-96671%22%5D%7D>

Twalib v. Greece, бр. 24294/94, 9 јуни 1998, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%2224294%2F94%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-58192%22%5D%7D>

A. v. the United Kingdom, бр. 35373/97, 17 декември 2002, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%2235373%2F97%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-60822%22%5D%7D>

VP Diffusion Sarl v. France, бр. 14565/04, 26 август 2008

Zdravko Stanev v. Bulgaria, бр. 32238/04, 6 ноември 2012, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%2232238%2F04%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-114259%22%5D%7D>

Водичот за принципите за бесплатна правна помош во граѓанските, административните и семејните постапки на Меѓународното адвокатско здружение, од 2018, <file:///C:/Users/user/Downloads/Guide-on-Legal-Aid-Principles-NO-APPENDIX-August-2019.pdf>

Декларацијата за основните принципи за правдата за жртвите на насилства и на злоупотреби на правдата од 1985 (A/RES/40/34), https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/40/34, https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/C.3/40/L.21

Декларацијата на ОН за елиминирања на насилствата врз жените (A/RES/28/104) од 1994, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/ViolenceAgainstWomen.aspx>

Директива (ЕУ) 2016/1919 за привремена правна помош за осомничени или обвинети лица лишени од слобода и за правна помош при постапки за Европски налог за апсење, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L1919&from=EN>

Директива 2008/52/ЕЗ на Европскиот парламент и на Советот од 21 мај 2008 година на одредени аспекти на медијација во граѓански и трговски спорови, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0052&from=EN>

Директива 2010/64/ЕУ (2010) за правото на толкување и превод во кривични постапки, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0064&from=EN>

Директива 2011/36/ЕУ за спречување и борба против трговија со луѓе и заштита на жртвите, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0036&from=en>

Директива 2012/29/ЕУ за правата на жртвите, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=EN>

Директива 2014/41/ЕУ за Европски налог за истрага во кривични случаи, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0041&from=EN>

Директивата (ЕУ) 2016/800 за процесни заштитни мерки за деца кои се осомничени или обвинети лица во кривични постапки, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0800&from=EN>

Директивата (ЕУ) 2017/541 за борба против тероризам, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017L0541&from=EN>

Директивата 2004/80/ЕС на Советот од 29 април 2004 година за компензација за жртви на кривични дела, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0080&from=EN>

Директивата 2005/85/ЕЗ на Советот (Директива за процедури за азил), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32005L0085>

Директивата 2012/13/ЕУ (2012) за правото на информирање во кривични постапки, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0013&from=EN>

Директивата 2013/32/ЕУ (Директива за процедури за доделување и повлекување меѓународна заштита), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0032&from=en>

Директивата 2013/48/ЕУ (2013) за правото на пристап до адвокат во кривични постапки и Европските постапки за налог за апсење, и за правото да се информира трета страна за лишување од слобода и правото да комуницира со трети лица и со конзуларни власти додека е лишен/а од слобода, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0048&from=EN>

Директивата за правна помош – Директива на Советот бр. 2002/8/ЕС (2003) за воспоставување на минималните општи правила за правна помош во прекугранични спорови. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003L0008&from=EN>

Директивата за правна помош (ЕУ) 2016/1919, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L1919&from=EN>

Договор за Европската Унија, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012M/TXT>

Договорот за функционирањето на Европска Унија, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012M/TXT>

Европска конвенција за човекови права,
https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

Европската Комисија, Зелена книга за правна помош во граѓански прашања - Legal aid in civil matters: the problems confronting the cross - border litigant /*COM/2000/0051 final, достапна на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52000DC0051>

Texdata Software GmbH, C-418/11, 26 септември 2013, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=142210&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=2691795>

Закон за административни такси (Zakon o upravnih taksah - ZUT-UPB5) Службен весник на Република Словенија бр. 106/10 – консолидиран текст, 14/15 – ZUUJFO, 84/15 – ZZelP-J, 32/16 и 30/18

Закон за извршување („Службен весник на Република Македонија“ бр. 72/2016, 142/2016 и 233/2018)

Закон за кривична постапка (Zakon o kazenskem postopku), консолидиран текст, Службен весник на Република Словенија н. 47/13, 87/14, 8/16 – dec. of the CC, 64/16 – dec. CC, 65/16 – dec. CC, 66/17 – ORZKP 153,154 и 22/19)

Закон за медијација („Службен весник на Република Македонија“ бр. 188/2013, 148/2015, 192/2015 и 55/2016).

Закон за нотаријат („Службен весник на Република Македонија“ бр. 72/2016, 142/2016 и 233/2018).

Закон за општа административна постапка (Zakon o splošnem upravnem postopku), Службен весник на

Република Словенија бр. 24/06 – консолидиран текст, 105/06 – ZUS-1, 126/07, 65/08, 8/10 и DZ 82/13)

Закон за општа управна постапка („Службен весник на Република Македонија“ бр. 124/2015).

Закон за парнична постапка („Службен весник на Република Македонија“ бр. 79/2005, 110/2008, 83/2009, 116/2010 и 124/2015).

Закон за парнична постапка (Zakon o pravdnem postopku), Службен весник на Република Словенија бр. 73/07 – официјален консолидиран текст, 45/08 – ZArbit, 111/08 – dec. CC, 57/09 – dec. CC, 12/10 – dec. CC, 50/10 – dec. CC, 107/10 – dec. CC, 75/12 – dec. CC, 40/13 – dec. CC, 92/13 – dec. CC, 10/14 – dec. CC, 48/15 – dec. CC, 6/17 – dec. CC, 10/17 и 16/19 – ZNP-1).

Закон за семејство (Družinski zakonik), Службен весник на Република Словенија бр. 15/17, 21/18 – ZNOrg и 22/19.

Закон за социјална заштита (Zakon o socialnem varstvu) Службен весник Република Словенија, бр. 3/07 – официјален пречистен текст, 23/07 – popr., 41/07 – popr., 61/10 – ZSVarPre, 62/10 – ZUPJS, 57/12, 39/16, 52/16 – ZPPreb-1, 15/17 – DZ, 29/17, 54/17, 21/18 – ZNOrg, 31/18 – ZOA-A и 28/19)

Закон за социјална заштита („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 104/2019 и 146/2019).

Закон за судски такси („Службен весник на Република Македонија“ бр. 114/2009, 148/2011, 106/2013 и 166/2014)

Закон за управни спорови, („Службен весник на Република Македонија“ бр. 62/2006 и 150/2010).
Законот за бесплатна правна помош, (Zakon o brezplačni pravni pomoči) Службен весник на Република Словенија, бр. 48/2001, 50/2004, 23/08, 15/14 и dec. CC 19/15.

Законот за бесплатна правна помош, Службен весник на Република Северна Македонија, број: 101/2019, од 22.5.19

Законот за граѓанска постапка Службен весник на Република Словенија бр. 16/19.

Законот за изменување и дополнување на Законот за кривична постапка (Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku - акроним ZKP-N), Службен весник на Република Словенија бр. 22/19 од 5.4.2019

Законот за кривична постапка, („Службен весник на Република Македонија“ бр. 150/2010, 100/2012, 142/2016 и 198/2018).

Законот за превенција на семејно насилство, (Zakon o preprečevanju nasilja v družini), Службен весник на Република Словенија, бр. 16/08, 68/16 и 54/17 – ZSV-H.

Извештај од Комисијата до Европскиот Парламент и Советот од 8 септември 2010 за примена на Директивата 2005/85/ЕЗ од 1 декември 2005 година за минималните стандарди за процедури во земјите-членки за доделување и повлекување на статус на бегалец [COM(2010) 465

Конвенцијата за елиминирања на сите облици на „дискриминација на жените“ од 1979, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CEDAW.aspx>

Конвенцијата за правата на децата од 1989 (A/RES/44/25), https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_44_25.pdf

Конвенцијата за правата на лицата со попреченост, од 2008 (A/RES/61/106), https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_61_106.pdf

Копенхашките критериуми https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en

Лисабонскиот договор во декември 2009, https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_1.1.5.pdf

Министерство за правда, Годишен извештај за примена на Законот за бесплатна правна помош за 2014 година, http://www.pravda.gov.mk/Upload/Documents/bpp_2015.pdf

Министерство за правда, Годишен извештај за примена на Законот за бесплатна правна помош за 2015 година, <http://www.pravda.gov.mk/Upload/Documents/godisenizvbpp28.04.2016.pdf>

Министерство за правда, Годишен извештај за примена на Законот за бесплатна правна помош за 2016 година, <http://www.pravda.gov.mk/Upload/Documents/tekst%20na%20izvestajot%20za%202016.pdf>

Министерство за правда, Годишен извештај за примена на Законот за бесплатна правна помош за 2017 година, <http://www.pravda.gov.mk/Upload/Documents/%D0%93%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%98%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%982017.pdf>

Министерство за правда, Годишен извештај за примена на Законот за бесплатна правна помош за 2018 година, <http://www.pravda.gov.mk/Upload/Documents/13.03.2018.pdf>

Објаснувања за Повелбата за основни права на ЕУ, OJ 2007 C303/17, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007X1214\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007X1214(01)&from=EN)

Основните принципи за улогата на адвокатите усвоени на Осмиот конгрес на ОН за спречувања на криминалите и за третирања на сторителите на кривични дела, Хавана, 1990, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx>

Пактот за граѓанските и политичките права, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

Пактот за економските, социјалните и културните права на организацијата на обединетите нации, <https://www.refworld.org/docid/3ae6b36c0.html>

Повелбата на Европска Унија за основни права

Правилата на ОН за минимум-стандардите за администрирања со правдата за децата (Пекиншки правила) од 1985 (A/RES/40/33), <https://www.refworld.org/docid/3b00f2203c.html>

Првиот факултативен протокол кон меѓународниот пакт за граѓанските и за политичките права, <https://web.archive.org/web/20081220175814/http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr-one.htm>

Пресудата на Управниот суд од 2016 [http://www.sodnapraksa.si/?q=id:2015081111400272&database\[SOVS\]=SOVS&database\[IESP\]=IESP&database\[VDSS\]=VDSS&database\[UPRS\]=UPRS&_submit=i%C5%A1%C4%8Di&page=0&id=2015081111400272](http://www.sodnapraksa.si/?q=id:2015081111400272&database[SOVS]=SOVS&database[IESP]=IESP&database[VDSS]=VDSS&database[UPRS]=UPRS&_submit=i%C5%A1%C4%8Di&page=0&id=2015081111400272), Пресуда на Управен суд, UPRS sodba II U 360/2016, ECLI:SI:UPRS:2016:II.U.360.2016.

Принципите и упатства на ОН за пристап до правото на бесплатна правна помош во кривичноправните системи од 2012 (A/67/187), <https://undocs.org/en/A/RES/67/187>

Прирачник за Европското законодавство поврзано со пристап до правда на АОП и СЕ, 2016.

Програмата од Стокхолм, ОЈ 2010 С 115.

Рамковната директива 2001/220/JHA за состојбата на жртвите во кривични постапки,
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001F0220&from=EN>

Резолуција на Советот од 30 ноември 2009 за План за зајакнување процесни права на осомничени или обвинети лица во кривични постапки 2009/C 295/01 <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ekvCgcJwCSkI:https://e-justice.europa.eu/fileDownload.do%3Ffid%3De4697674-0257-484f-a391-b0c01f3e843d+%&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=mk>

Резолуцијата на Советот на Европа (77) 31 за минималните стандарди за процедурална заштита,
<https://rm.coe.int/16804dec56>

Совет на Европа, Европска спогодба за пренос на барања за правна помош, CETS бр. 92, 1977,
<https://rm.coe.int/1680077322>

СПЕУ, C-279/09, DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH v. Bundesrepublik Deutschland, 22 декември 2010,
<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessionid=0E564B69C86928E457B99A10FB5F1DDC?text=&docid=83452&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=2678536>

СПЕУ, C-619/10, Trade Agency Ltd v. Seramico Investments Ltd, 6 септември 2012,
<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=126427&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=2691501>

Стратегијата за реформи на правосудниот сектор 2017 -2022

Судски буџетски совет, Годишен извештај за 2018,

Универзалната декларација за човековите права на Организација на Обединетите Нации,
[https://undocs.org/A/RES/217\(III\)](https://undocs.org/A/RES/217(III))

Упатства/насоки за улогата на обвинителите усвоени на Осмиот конгрес на ОН за спречувања на криминалот и за третирања на сторители на кривични дела, Хавана, 1990, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfProsecutors.aspx>

Б А Р А Њ Е
за пристап до информации од јавен карактер

Врз основа на член 4 и член 12 од Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер (“Службен весник на Република Македонија бр. 13/06, бр.86/08, бр.6/10, 42/14, бр.148/15 и бр. 55/16) , од имателот ја барам следната информација од јавен карактер:

1. Број на обвинети лица на кои во 2018, 2017 и 2016 им бил поставен бранител по службена должност врз основ на член 74 став 6 од ЗКП вкупно по година и доколку постојат расположливи податоци поделени по: пол, етничка припадност и кривично дело за кое е обвинет/а;
2. Број на обвинети лица на кои во 2018, 2017 и 2016 година им бил поставен бранител по одбрана за сиромашни врз основ на член 75 од ЗКП вкупно по година и доколку постојат расположливи податоци поделени по: пол, етничка припадност и кривично дело за кое е обвинет/а;
3. Број на странки кои во 2018, 2017 и 2016 биле ослободени од плаќање на трошоците на постапката врз основ на член 163 од ЗПП.
4. Број на странки на кои во 2018, 2017 и 2016 кои по нивно барање им е поставен полномошник (адвокат) врз основ на член 165 став 3 од ЗПП (Сиромашко право)

Форма во која се бара информацијата:

- а) увид
- б) препис
- в) фотокопија
- г) електронски запис
- д) друго-----

Начин на доставување на информацијата:

- а) по пошта
- б) телефон
- в) факс
- г) е-маил egeorgievska@myla.org.mk
- д) друго-----

Барател на информацијата: **Македонско здружение на млади правници, ул. Донбас бр. 14/1-6, 1000 Скопје, 023220870, contact@myla.org.mk, лице за контакт Елена Георгиевска, egeorgievska@myla.org.mk 070/376-176.**

Застапник / полномошник на барателот на информацијата: **Зоран Дранговски, Претседател на МЗМП, ул. Донабс бр. 14/1 -6, 1000 Скопје, 023220870**

(Правна поука: Барателот не е должен да ги наведе и образложи причините за барањето, но треба да наведе дека станува збор за барање за слободен пристап до информација од јавен карактер)

Анекс 2: Примерок од поднесеното барање за слободен пристап до информации од јавен карактер до Судски Совет на Република Северна Македонија

До
Судски совет на Република Северна Македонија
contact@ssrm.mk
emilija.nikolik@ssrm.mk
vera.andrejchin@ssrm.mk

Б А Р А Њ Е

за пристап до информации од јавен карактер

Врз основа на член 4 и член 12 од Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер ("Службен весник на Република Македонија бр. 13/06, бр.86/08, бр.6/10, 42/14, бр.148/15 и бр. 55/16) , од имателот ја барам следната информација од јавен карактер:

1. Вкупен број на иницирани кривични предмети во 2018, 2017 и 2016 вкупно и поделени по основен суд;
2. Вкупен број на иницирани парнични предмети во 2018, 2017 и 2016 вкупно и поделени по основен суд;
3. Вкупен број на иницирани вонпарнични предмети (вклучувајќи ги и оставинските постапки) во 2018, 2017 и 2016.

Форма во која се бара информацијата:

- а) увид
- б) препис
- в) фотокопија
- г) електронски запис
- д) друго (Скен)

Начин на доставување на информацијата:

- а) по пошта
- б) телефон
- в) факс
- г) е-маил egeorgievska@myla.org.mk
- д) друго-----

(се наведува бараниот начин, со заокружување)

Барател на информацијата: **Македонско здружение на млади правници, ул. Донбас бр. 14/1-6, 1000 Скопје, 023220870, contact@myla.org.mk, лице за контакт Гоце Коцевски, egeorgievska@myla.org.mk 070/376-176**

Застапник / полномошник на барателот на информацијата: **Зоран Дранговски, Претседател на МЗМП, ул. Донабс бр. 14/1 -6, 1000 Скопје, 023220870**

(Правна поука: Барателот не е должен да ги наведе и образложи причините за барањето, но треба да наведе дека станува збор за барање за слободен пристап до информација од јавен карактер)

МЗМП

Пристан до правда во РСМ

*Сеопфатна студија за политиките во областа
на пристанот до правда во кривичните,
граѓанските и управните постапки*

МЗМП

ул. Донбас бр. 14/1-6, 1000 Скопје
телефон: 02/3220-870,
email: contact@myla.org.mk,

web: www.myla.org.mk